

الحكام والبيوتات

د. **بنيامين الحارثي** تفسیر، احکام او مسائل

مؤلف

محدث **عمرید بدیع الدین شاہ الراشدی**

پبنتو ترجمہ

عامر مسن بن نعمت اللہ

المکتبۃ الشریعیۃ

آراء پیر چھنڈو نیو سعید آباد سندھ پاکستان
0301-3558732, 0302-0121733
آبو محمد نصرت اللہ بن محمد بن بدیع الدین
الراشدی السندی رحمہ اللہ

د ملاویدو پتہ: ۱. مکتبہ رشیدیہ نزد جامعہ محمدیہ یوسف آباد پشاور.

قاری شاہد اللہ: 0313-8638522

۲. مکتبہ ابي أنس: عاد حسن الشاوري: 03165417963

Ketabton.com

مکتبہ راشدیہ لصاحبہا (محدث بدیع الدین شاہ الراشدی) کی جانب سے

عنقریب زیر طبع ہونے والی کتابیں: ان شاء اللہ

۱. عربی زبان سے اردو میں مترجم کتابیں:

- اهل الحديث هم الفرقة الناجية (اہل حدیث ہی فرقہ ناجیہ ہے)
- مولف: الشيخ احمد النيسابوري۔ مترجم: عامر حسن بن نعمت اللہ۔
- هدم اصول اهل البدع۔ (اہل بدعت کے قواعد کا رد)
- مولف: عبد اللہ موسیٰ۔ مترجم: عامر حسن بن نعمت اللہ۔
- الاربعين عن فتنة القبورین۔ (قبرپرستوں کے رد میں چالیس احادیث)
- براءة السلف من التفويض۔ (اللہ تعالیٰ کی صفات میں تفویض سے سلف کی براءت)
- مولف: احمد نجار۔ مترجم: عامر حسن بن نعمت اللہ۔

۲. عربی سے پشتو زبان مترجم کتابیں:

- الطوام المرعشة في تحريفات اهل الراى المدهشة۔ (مطبوع)
- مولف: المحدث سيد بدیع الدین شاہ الراشدی۔ مترجم: عامر حسن بن نعمت اللہ۔
- فقہ و حدیث۔ (مطبوع)
- مولف: المحدث بدیع الدین شاہ الراشدی۔ مترجم: عامر حسن بن نعمت اللہ۔

- د بسم الله احکام او مسائل۔ (مطبوع)
- مولف: محدث بدیع الدین شاہ الراشدی۔ مترجم: عامر حسن بن نعمت اللہ۔
- توحید خالص۔
- مولف: محدث بدیع الدین شاہ الراشدی۔ مترجم: عامر حسن بن نعمت اللہ۔
- ۱۰۵۰ معجزات د رسول اللہ ﷺ۔
- مولف: ابو المعاطی۔ مترجم: عامر حسن بن نعمت اللہ۔
- اطیب المنح فی علم المصطلح۔ (مطبوع)
- مولف: المحدث عبدالمحسن العباد۔ مترجم: عامر حسن بن نعمت اللہ۔
- ۳۔ اردو سے عربی میں مترجم کتابیں:
- توحید ربانی۔
- مولف: محدث بدیع الدین شاہ الراشدی۔ مترجم عامر حسن بن نعمت اللہ۔
- عام تالیفات
- بدیع التفاسیر۔ (اردو، سندھی)
- مولف: محدث بدیع الدین شاہ الراشدی
- الفتح الالہی شرح اصول الشاشی۔
- مولف: عامر حسن نعمت اللہ البشاوری (عربی)
- تسہیل اصول الفقہ (پشتو)

مولف: عامر حسن نعمت الله البشاوری

• توحید خالص (انگلش)

للشیخ بدیع الدین شاہ الراشدی رحمہ اللہ.

السلام عليكم ورحمة الله وبركاته

د شيخ بدیع الدین شاہ راشدی رحمہ اللہ د مکتبی (المکتبہ الراشدیة العالمیة) پہ شرکت د بحر العلوم السلفیة) د اشراف لاندی مونږ ارادہ کړی چي د شيخ رحمہ اللہ د زندگی باره کي معلومات راجمع کړو او دي کتاب ته مو نوم ورکړی (الفصل الربیع في حياة الشيخ بدیع) (رحمہ اللہ تعالیٰ)

مونږ ستاسو څخه بعضي معلومات غواړو هیله ده چي زمونږ سره مرسته وکړی. که تاسو سره د شيخ محترم کومه خاطرہ، فتویٰ یا درس یا بله کومه علمي نقطه وي یا مو ترینه اجازہ اغستلي وي یا مو تري سوال جواب کړی وي یا د حديث سماع نو مونږ سره یی ضرور شریک کړی.

أبو محمد نصرت الله بن محمد بن بدیع الدین الراشدی رحمهما الله تعالیٰ (مدیر المکتبہ الراشدیة العالمیة) نیو سعید آباد حیدر آباد سندھ پاکستان)

موبایل واټس اب نمبر ۰۳۰۱۳۵۵۸۷۳۲ ۰۰۹۲

فیسبوک پانہ

<https://www.facebook.com/allamabadiuddinshahrashid>

/i

ای میل ایڈریس: almaktabaalrashidia75@gmail.com

تاریخ: ۲۰۲۱/۱۲/۶

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على أشرف الأنبياء والمرسلين أما بعد:

فاني أحمد الله أولاً بأن أنعم علينا ببدء مشروع يحوي دراسة علمية وتحقيق كتب ومخطوطات ومن ضمن ذلك يتعاون فريقنا مع طلاب الماجستير والدكتوراة في كتابة البحوث وتحقيقها ومن البرامج التي نقوم بها بناء المساجد والمدارس والجامعات للبنين والبنات وحفر الابار وطباعة الكتب من المخطوطات والمطبوعات وكذا نقوم بمساعدة المساكين واليتامى والأرامل وتزويج النساء من الفقراء والمساكين وترجمة الكتب الى لغات عدة.

ونخبركم علماً أن بعض المحققين عملوا على مخطوطات وكتب الشيخ بديع الدين شاه الراشدي والشيخ محب الله الراشدي مثلاً: عمل الشيخ شكيل فكتب رسالة الماجستير على كتاب الشيخ باسم خدمات النبي صلى الله عليه وسلم وكتب الأخ عبدالقدير رسالة قدمت لنيل درجة الماجستير في اللغة العربية بجامعة بنجاب باسم (الشيخ بديع الدين الراشدي، حياته ومؤلفاته مع تحقيق مخطوطه: رفع الارتباب عن حكم الأصحاب.

وكتب الطالب عمر عزلان بحثا موضوعه جهود الشيخ رشد الله بن رشيد الدين شاه الراشدي في خدمة الأحاديث المنسوبة الى الامام أبي حنيفة بالجامعة الاسلامية بماليزيا وقد قال أبو محمد بديع الدين شاه الراشدي: ليس فيه رواية واحدة ثنائية بسند صحيح.

وقام الشيخ حماد أنس المدني بكتابة رسالة باسم (الشيخ بديع الدين الراشدي جهوده ومنهجه في العقيدة والتوحيد) بالجامعة الاسلامية بالمدينة.

وقام المحقق رياض عاقب من ملتان بتحقيق كتاب الشيخ المسمى (السمط الابريز على مسند عمر بن عبدالعزيز) ولم يكتمل بعد.

وقام الأخ اسامة بن ارشاد بكتابة رسالة عن التعريف بكتب الشيخ بديع الدين رحمه الله.

وقام الأخ عبدالقدير بتحقيق كتاب (الاعلام برواة الامام) لجدي أبي تراب وقد جمع المؤلف في هذا الكتاب أسماء الرواة يبلغ عددهم (٨٦٧) راويا وهم الرواة الذين يروي عنهم أبو حنيفة رحمه الله جمعها من كتاب (مسند الامام أبي حنيفة) لأبي مؤيد محمد بن محمود الخوارزمي والمسند المنسوب الى موسى بن زكريا الحصفكي.

وقام الأخ عبدالغفار بتحقيق تفسير الشيخ المسمى (بديع التفاسير) باللغة السنديّة وهي رسالة الدكتوراة بجامعة سنده. وقد طبع (بديع التفاسير باللغة السنديّة) وسيطع قريباً باللغة الأردية ان شاء الله.

وقام الأخ الشيخ سرور الالهي بتحقيق مخطوط (من كان له إمام فقراءة الإمام له قراءة) في مركز التربية الاسلامية فيصل باد. وكتب الدكتور أبو أنس عبدالعزيز رسالة قدمت لنيل درجة الدكتوراة في جامعة سنده عن خدمات المكتبة الراشدية باللغة السنديّة. والشيخ ارشاد أحمد النيبالي بدأ بتحقيق مخطوط مقدمة بديع التفاسير باللغة العربية في جامعة أم القرى بمكة المكرمة ولكنه لم يكتمل بعد.

وترجم كل من الشيخ أبي حبان كامران وأبي خزيمة عمران ونوشيروان في فرنسا كتب الشيخ بديع الدين رحمه الله الى اللغة الانجليزية والفرنسية.

والشيخ أحرار محمد شريف شرع في تحقيق بعض المخطوطات والمطبوعات ولم يكمل بعد.

وقام الأخ الشيخ أبو الحسن فراز في مدينة المنورة بكتابة رسالة عن حياة الشيخ في مركز أهل الحديث والمسجد الفردوس والمدرسة

المحمدية الراشدية العالمية والمكتبة الراشدية العالمية في منطقة نيو سعيد باد سنده باكستان فله الحمد.

وكتب الطالب حماد أنس رسالة باسم (الشيخ بديع الدين الراشدي جهوده ومنهجه في العقيدة والتوحيد) بالجامعة الاسلامية المدينة المنورة.

وقام الدكتور مسعود السندي بتحقيق بعض مخطوطات الشيخ وطباعة كتبه.

وندعو الله أن يغفر الذنوب لجميع المسلمين والمسلمات والمؤمنين والمؤمنات الأحياء منهم والأموات في كل مكان يا أرحم الراحمين ونرجو من المشايخ والعلماء والفضلاء وتلامذة ومعاصري جدي الأجدد رحمه الله تعالى أن يساعدونا في جمع العلم والنشر والطباعة والتوفيق بيد الله وفقنا الله وإياكم للخير.

وندعو جميع الاخوة الذين لهم باع في تحقيق المخطوطات أن يزوروا مكتبة الشيخ رحمه الله ويزودونا بعلمهم.

ومن أراد أن يطبع كتابا من كتب الشيخ أو ترجمته الى أية لغة فعليه أن يستأذن صاحب المكتبة ويتصل به.

والذي بين أيديكم كتاب لجدي الأجدد أبي محمد بديع الدين شاه الراشدي رحمه الله المسمى (أحكام البسملة) والكتاب فيه تفصيل

وتحقيق دقيق عن أحكام البسملة خصوصا مسألة الجهر بيسم الله والكتاب قام بترجمته أخي الكريم عامر حسن البشاوري من الأردية الى البشتو فأحسن وأتم حقه باذن الله وجزاه الله عنا وعن المسلمين خير الجزاء وهذا الكتاب في الأصل مقتبس من بديع التفاسير للشيخ، والشيخ رحمه الله له كتاب اخر يحتوي على ٣٠٠ صفحة تقريبا عن مسألة الجهر بيسم الله.

وها نحن نطبعه تحت اشراف المكتبة الراشدية للمحدث أبي محمد بديع الدين رحمه الله.

وأجزنا الأخ عامر حسن البشاوري (حفظه الله) لطباعة الكتب لجدي. أخوكم في الله: أبو محمد نصرت الله بن محمد بن بديع الدين شاه الراشدي رحمهما الله.

موبايل نمبر: ٠٣٠١٣٥٥٨٧٣٢

فيسبوك پانه

<https://www.facebook.com/allamabadiuddinshahrashid>
/i

ای میل ایڈریس: almaktabaalrashidia75@gmail.com

الله تعالیٰ خپل پیغمبر او د هغه امت ته تعلیم ورکړی، چې هر کار په بسم الله سره شروع کړي، ځکه د الله تعالیٰ نوم د برکتونو نه ډک دی: ﴿تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ﴾^۱

ډېر برکتی دی ستا د رب نوم، چې د جلال او د اکرام (عزت ورکولو) والا دی.

لکه څرنگه چې د الله ذات مقدس او بابرکت دی: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾^۲

ډېر برکت والا دی هغه ذات چې خاص د هغه په لاس کې بادشاهي ده، او هغه په هر شي باندې ښه قادر دی.

﴿اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ قَرَارًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَصَوَّرَكُمُ فَأَحْسَنَ صُورَكُمْ وَرَزَقَكُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ ۚ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمُ ۗ فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾^۳

الله هغه ذات دی چې تاسو لپاره یې ځمکه قرار ځای او اسمان چت گرځولی دی او ستاسو صورتونه یې جوړ کړي دي، پس ستاسو صورتونه یې ښکلي جوړ کړي دي او تاسو ته یې له پاکیزه خیزونو نه

^۱ الرحمن: (۷۸)

^۲ الملک: (۱)

^۳ المؤمن: (۶۴)

رزق عطا کړی دی، دغه الله ستاسو رب دی، نو الله رب العالمين ډېر برکتی دی.

دې وجې نه هر کار د الله په نوم سره شروع کول، اسلامي تعليم دی، او دلته يو څو احکام د بسم الله متعلق ذکر کولی شي:

۱- د قران کریم د تلاوت په ابتدا کې، يا د بل کوم کتاب په شروع کې:

الله تعالی فرمایي: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ﴾^۴

ته د خپل هغه رب په نامه سره ولوله چې پیدا کړي یې دي (ټول مخلوقات)

۲- د خط يا رسایلو د لیکلو په وخت:

لکه د سلیمان علیه السلام په واقعه کې راځي: ﴿قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ إِنِّي أُلْقِيَ إِلَيَّ كِتَابٌ كَرِيمٌ إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾^۵

هغې وویل: ای سردارانو! بېشکه زه چې یم، ما ته یو ډېر عزتناک لیک راغورځول شوی دی بېشکه دا د سلیمان له جانبه (راغلی) دی او

^۴ العلق: (۱)

^۵ النمل: (۲۹-۳۰)

پیشکده هغه (داسې) دی: د الله په نامه سره (شروع کوم) چې ډېر زیات مهربان، بې حده رحمت کوونکی دی.

او رسول الله چې کافرو بادشاهانو ته کوم خطونه لیکلي وو، د هغې په شروع کې بسم الله وه، او د سلفو هم دا طریقه وه، امام بخاري - رحمه الله - باب قایم کړی ((د رسایلو په ابتدا کې د بسم الله د لیکلو بیان))^۶

پدې باب کې یې د زید بن ثابت - رضي الله عنه - حدیث نقل کړی، چې هغه معاویه ته خط لیرلی وو، او په ابتدا کې یې بسم الله لیکلي وه، او د حسن بصري څخه روایت دی، چې بسم الله باید د رسایلو په شروع کې ولیکل شي، او ددې باب نه پس متصل یو بل باب کې یې د ابن عمر - رضي الله عنه - څخه پدې معنی روایات نقل کړي، ابو بکر - رضي الله عنه - بحرین ته د زکات د جمع کولو باره کې رساله لیکلې وه، او په شروع کې یې بسم الله وه^۷.

تنبیه: د عوامو دا عادت دی، چې د خط په ابتدا کې (۷۸۶) لیکي، او دا عذر پیش کوي، چې پدې سره د قران الفاظ د بې عزتۍ څخه محفوظ گرځي، لیکن دا گمان غلط دی، ځکه دا عمل نه د رسول الله څخه ثابت دی، او نه د سلفو څخه، لهدا په دین کې نوی کار دی، او

^۶ الادب المفرد (طبع مصر ص ۱۶۳، طبع پاکستان ص ۲۸۸)

^۷ مشکاة (ص ۱۵۸ باب ما يجب فيه الزكاة بحواله بخاري)

دا عذر هم غلط دی، حُکمه ددوی د خبرې نه لازم راځي، چې (۷۸۶) د قران الفاظ ندي، نو چې د قران الفاظ نشو نو بیا د بسم الله قایم مقام څنگه جوړیدی شي، او که ته دا وایي: چې دا عدد د بسم الله بدل او عوض دی، نو بیا ددې بې عزتي هم کول ناروا ده، او ددې عمل د رد لپاره دومره کافي ده، چې رسول الله کافرو بادشاهانو ته د خط په ابتدا کې بسم الله لیکلې وه، حالانکه د هغوی په لاس کې د خط واقع کیدلو کې د بې عزتي ډیره خطر وه.

۳- د صلح خط په ابتدا کې:

د کاغذونو او صلح خط په شروع کې د بسم الله لیکل مسنون دي، حُکمه رسول الله چې د حدیبیه په صلح کې د مشرکانو سره د صلح خط لیکلی وو، د هغې په ابتدا کې یې بسم الله لیکلې وه.^۸

۴- د خوراک په ابتدا کې:

په بخاري او مسلم کې د عمرو بن ابی سلمة څخه روایت دی، چې رسول الله ماته حکم وکړ، ((سَمُّ اللّٰهِ، وَكُلُّ مِمَّا يَلِيكَ))^۹ چې بسم الله وایه په او په نبي لاس خوراک کوه.

^۸ بخاري (۳۷۹/۱)

^۹ رواه البخاري في كتاب الأطعمة، باب التسمية على الطعام والأكل باليمين ۲۰۵۶/۵

په مسلم کې د حذیفة - رضي الله عنه - خخه روایت دی، چې رسول الله فرمایي: ((إِنَّ الشَّيْطَانَ يَسْتَحِلُّ الطَّعَامَ أَنْ لَا يُذْكَرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ))^{۱۰}

شیطان د خلکو خوراک د ځان لپاره حلال گنږي، هغه خوراک چې بسم الله یې په ابتدا کې ونه لوستل شي.

په طبراني کې حدیث راغلی، چې رجال یې ثقات دي، د رسول الله یو غلام سلمی - رضي الله عنه - طعام تیار کړ، او رسول الله او صحابه و تناول کړ، او رسول الله پدې دوران کې یو اعرابي ته وفرمایي: ((سَمَّ اللَّهُ وَكُلَ مِنْ أَدْنَاهَا وَشَبِعَ مِنْهَا وَفَضَلَتْ))

بسم الله ووايه او د خپلې مخې نه خوراک کوه، نو هغه ښه مور شو، او بیا هم طعام باقي پاتې شو.^{۱۱}

د ابن سني په کتاب^{۱۲} کې د یو صحابي نه روایت دی، چې هغه اته کاله د رسول الله خدمت کړی وو، وایي: ((أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ إِذَا قَرَّبَ إِلَيْهِ يَقُولُ بِسْمِ اللَّهِ))

کله چې به رسول الله ته طعام وړاندې کړی شو، نو بسم الله به یې لوستله.

^{۱۰} رواه أبو داود في سننه (۳۷۶۶)، والإمام أحمد في مسنده (۲۳۲۴۹).

^{۱۱} مجمع الزوائد للهيثمي (۲۲/۵)

^{۱۲} عمل اليوم والليلة (ص ۱۶۵)

تنبیه: که د کار په ابتدا کې بسم الله هیره شي، نو خه وخت چې رایاده شوه، نو ((بِسْمِ اللّٰهِ اَوَّلُهُ وَاٰخِرُهُ.)) دې ولولي.^{۱۳}

۵- د اوبو څکنبلو نه مخکې:

د ابن عباس -رضي الله عنه- څخه روایت دی، چې رسول الله ﷺ فرمایي: ((وَسَمُّوا إِذَا أَنْتُمْ شَرِبْتُمْ، وَاَحْمَدُوا إِذَا أَنْتُمْ رَفَعْتُمْ))^{۱۴} کله چې تاسو د یو شي د څکنبلو اراده وکړئ، نو بسم الله وایئ، او وروسته الحمد لله.

د نوفل بن معاوية -رضي الله عنه- حدیث ددې لپاره شاهد دی، چې هغې کې راغلي: رسول الله به د اوبو څکنبلو نه مخکې بسم الله وپله او وروسته به یې الحمد لله.^{۱۵}

۶- په سورلی باندي د سوړیدو په وخت:

په قران کې الله فرمایي: ﴿وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا ۗ اِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾^{۱۶}

^{۱۳} (مشكاة ص ۳۷۱، الاذکار للنووي ص ۲۰۵)

^{۱۴} رواه الترمذي في "السنن" (۱۸۸۵)

^{۱۵} (عمل اليوم والليله ص ۱۲۶) او (مجمع الزوايد ج ۵ ص ۸۱)

^{۱۶} هود: (۳۱)

او هغه وویل: په دې کې سواره شی (او وایی: د الله په نامه سره د دې روانېدل او د دې ودرېدل دي، بېشکه زما رب یقیناً ډېر بخښونکی، بې حده رحمت کوونکی دی.

د علي -رضي الله عنه- څخه روایت دی، چې ((أردف علي بن أبي طالب رجلاً فلماً وضع رجله في الركاب قال بسم الله فلماً استوى قال الحمد لله وكبر ثلاثاً وهلل ثلاثاً ثم قال رب إنني ظلمت نفسي فاغفر لي ، إنه لا يغفر الذنوب إلا أنت ثم ضحك فقال له الرجال ما أضحكك يا أمير المؤمنين قال أردفني النبي صلى الله عليه وسلم ثم فعل كما رأيتني فعلت فضحك فقلت ما أضحكك يا رسول الله قال ربناً تبارك وتعالى يعجب بقول عبده يعلم أنه لا يغفر الذنوب إلا هو))^{۱۷}

د رسول الله لپاره سورلی. حاضره کړې شوه، بیا چې پرې سور شو نو بسم الله یې ولوسته، او دا دعا: د کمال صفتونه ټول الله لره خاص دي، هغه رب چې زمونږ لپاره یې دا سورلی. تابع کړې، که د هغه فضل او احسان نه وی، نو مونږ ددې طاقت نه لره، او بېشکه مونږ ټول به خامخا د الله طرفته واپس کیږو، بیا یې درې مرتبه ((الحمد لله)) او درې مرتبه ((الله اکبر)) او بیا یې دا دعا ولوسته: الله ته پاک یې، ما په ځان باندې ظلم کړی، ته ماته بخشش وکړه، ځکه ستا نه علاوه بل

^{۱۷} تفسیر القرطبي ص ۴۹۰

خوک د گناه معاف کولو طاقت نلري، ددې نه پس علي - رضي الله عنه - مسکی شو، چا ترينه پوښتنه وکړه، شه وجه ده؟ هغه وويل: رسول الله هم داسې کړي وو، او فرمايلي يې وو: کله چې بنده د الله څخه بخشش طلب کړي نو الله تعجب کوي، او وايي: چې زما بنده ته پته ده چې زما نه علاوه بل څوک د گناه په معاف کولو قادر ندی.

ددې مساله باره کې د عمر او په (ص ۳۴) باندې د حسين - رضي الله عنه - څخه هم داسې حديث ثابت دی.^{۱۸}

۷-د اودس شروع کولو په وخت:

د ابو هريرة - رضي الله عنه - څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ فرمايي: ((لا وضوء لمن لم يذكر اسم الله عليه))^{۱۹}
د هغه کس اودس نه کيږي چې بسم الله ونه وايي.

ددې حديث په سند کې معمولي کلام دی، مگر دا په دوه سندونو سره روايت شوی دی، او ددې باب متعلق د صحابه کرامو نه نور احاديث هم نقل دي، لکه په مسند احمد، دارمي، ابن ماجه، صحيح ابن السکن، مسند بزار، دارقطني، حاکم او بيهقي وغيره کې د ابو سعيد خدري نه پدې معنی حديث نقل دی، او په ترمذي، ابن ماجه، مسند احمد، دارقطني، احمد وغيره کې د سعيد بن زيد

^{۱۸} عمل اليوم والليله (ص ۱۳۳)

^{۱۹} رواه الترمذي (۲۵) وحسنه الألباني

خخه، په مسند بزار، مصنف ابن ابی شیبه کې د عائشة -رضي الله عنها- خخه، او په ابن ماجه، طبراني، کې د سهل بن سعد -رضي الله عنه- په روایت سره، په (کتاب الکنی) د ابو بشر دولابي کې، او د بغوي په کتاب (الصحابه)، او طبراني په (المعجم الاوسط) کې د ابو سبرة او ام سبرة نه روایت کړی، او ابن عدي -رحمه الله- په خپل کتاب (الكامل) کې د علي بن ابی طالب -رضي الله عنه- خخه روایت کوي، عبدالملک بن حبيب الاندلسي د انس -رضي الله عنه- خخه روایت کوي، لهذا د دومره شواهدو او سندونو د کثرت په وجه دې حديث ته تقويت ميلاوېږي، دې وجې نه ابن حجر -رحمه الله- فرمايي: ((وَالظَّاهِرُ أَنَّ مَجْمُوعَ الْأَحَادِيثِ يَحْدُثُ مِنْهَا قُوَّةٌ تَدُلُّ عَلَى أَنَّ لَهُ أَصْلًا))^{۲۰}

دا دومره زيات سندونه پدې دلالت کوي چې دا حديث څه اصل لري او ثابت دی.

او امام ابو بکر بن ابی شیبه -رحمه الله- فرمايي: ((ثَبَّتَ لَنَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ))

د سندونو د کثرت په وجه مونږ ته دا خبره ښکاره شوه چې دا حديث د رسول الله خخه ثابت دی.

^{۲۰} التلخيص الحبير (ج ۱ ص ۷۵)

ابن سيد الناس - رحمه الله - په شرح د ترمذي کې ليکلي ((د بسم الله متعلق د اودس په شروع کې بعضې حسن احاديث موجود دي او بعضې احاديث نور هم شته چې صحيح دي، ليکن صريح ندي))

امام شوکاني فرمايي: ((پدې باب کې د ابو هريرة - رضي الله عنه - حديث دومره کمزوری ندي، چې بالکل ساقط کړی شي، بلکه د متعدد سندونو په وجه د حسن درجې ته رسيږي))^{۲۱}

ددې نه علاوه د ډيرو صحابه کرامو عمل ددې تاييد کوي، او زما نيکه (ابو تراب رشدالله) فرمايي ((ددې حديث د ډيرو سندونو په وجه ضعف ختمیږي))^{۲۲}

دارنگه ابن الهمام دې حديث ته حسن ويلي،^{۲۳} او د اودس په شروع کې يې بسم الله ويل واجب گرځولي دي، دغه شان امام شوکاني وايي ((بسم الله لوستل واجب دي))^{۲۴}

دارنگه عبدالحی لکهنوي هم ورته واجب وايي^{۲۵}، او د حديث د الفاظو مطلب هم دادی، چې د بسم الله نه بغير اودس نه کيږي، او د انس -

^{۲۱} الدراري المضيئة شرح الدرر البهية (ص ۴۵)

^{۲۲} سمر اخرت (ص ۱۶)

^{۲۳} فتح القدير شرح الهداية (۱-۱۵)

^{۲۴} (نيل الاوطار) او (الدراري المضيئة)

^{۲۵} احكام القنطرة في احكام البسملة (ص ۱۲۳۹)

رضي الله عنه-نه روایت دی چې ((نظر أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم ووضوءاً فلم يجدوا؛ فقال النبي صلى الله عليه وسلم: هاهنا ماء؟ فأتى به، فرأيت النبي صلى الله عليه وسلم وضع يده على الإناء الذي فيه الماء، ثم قال: تَوَضَّؤُوا بِسْمِ اللَّهِ، فرأيت الماء يفور من بين أصابعه، والقوم يتوضؤون حتى فرغوا من آخرهم، قال ثابت: قلت لأنس: كم تراهم كانوا؟ قال: نحواً من سبعين رجلاً))^{٢٦}

یو صحابي د اوبو لټون کوو نو نبی ﷺ وفرمایل: ایا تاسو کې د چا سره اوبه شته، بیا یو لوخي کې اوبه راوړلی شوې، نبی ﷺ په هغې کې خپل لاس کیخوده، او ویې فرمایل: په بسم الله سره اودس شروع کړئ، ما کتل چې د هغه د گوتو لاندې اوبه د چینی پشانته روانې وې، تر دې چې ټولو خلکو پرې اودس وکه، تقریباً اویا کسان وو.

پدې حدیث کې د بسم الله لوستلو باره کې امر راغلی دی، او امر د اهل اصولو (اصول فقه د علماو) په نزد د وجوب لپاره وي، دې وجې نه امام نسایې -رحمه الله- پدې حدیث باندې دارنگه باب قایموي ((باب التسمية عند الوضوء))

یعني ددې حدیث نه ثابتیږي چې د اودس په شروع کې بسم الله لوستل پکار دي.

دارنگه د ابو هريرة - رضي الله عنه- نه روايت نقل كوي چې ((قَالَ رَسُولُ اللَّهِ يَا أَبَاهِريرة إِذَا تَوَضَّأَتْ فَقُلْ بِسْمِ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ فَإِنَّ حَفَظَتَكَ لَا تَسْتَرِيحُ تَكْتُبُ لَكَ الْحَسَنَاتِ حَتَّى تُحَدِّثَ مِنْ ذَلِكَ الْوُضوءِ))^{٢٧}

نبي ﷺ هغه ته حكم كړی وو: ای ابو هريرة، د اودس په شروع کې (بسم الله) او (الحمد لله) وايه، او څو پوري چې ته اودس کې يې ملايکې به ستا نيکې ليکي.

هيثمي - رحمه الله - فرمايي: ددې حديث سند حسن دی.^{٢٨}

٨ - ٩- مسجد ته د داخلیدو او وتلو په وخت دعا:

د انس - رضي الله عنه- څخه روايت كوي: ((كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا دَخَلَ فِي الْمَسْجِدِ قَالَ : بِسْمِ اللَّهِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَي مُحَمَّدٍ وَإِذَا خَرَجَ قَالَ : بِسْمِ اللَّهِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَي مُحَمَّدٍ))^{٢٩}

رسول الله ﷺ به مسجد ته د ننوتو په وخت بسم الله ويله او د وتلو په وخت به يې بسم الله ويله او بيا درود.

^{٢٧} امام طبراني معجم صغير (ص ٣٨ هندي نسخه)، (ص ٧٣ مصري)

^{٢٨} مجمع الزوائد (١-٢٠٠)

^{٢٩} عمل اليوم والليلة

پدې معنی باندې یو بل حدیث په ترمذي^{۳۰} او ابن ماجه^{۳۱} کې د فاطمة -رضي الله عنها- خخه روایت کوي، چې د تیر حدیث لپاره شاهد گرځي.

۱۰- کور ته د داخلیدو په وخت:

د جابر -رضي الله عنه- خخه روایت دی چې رسول الله ﷺ فرمایي: ((إِذَا دَخَلَ الرَّجُلُ بَيْتَهُ، فَذَكَرَ اللَّهَ عِنْدَ دُخُولِهِ وَعِنْدَ طَعَامِهِ، قَالَ الشَّيْطَانُ: لَا مَبِيتَ لَكُمْ، وَلَا عِشَاءَ، وَإِذَا دَخَلَ، فَلَمْ يَذْكُرِ اللَّهَ عِنْدَ دُخُولِهِ، قَالَ الشَّيْطَانُ: أَدْرَكْتُمُ الْمَبِيتَ، وَإِذَا لَمْ يَذْكُرِ اللَّهَ عِنْدَ طَعَامِهِ، قَالَ: أَدْرَكْتُمُ الْمَبِيتَ وَالْعِشَاءَ. وَفِي رَوَايَةٍ: وَإِنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللَّهِ عِنْدَ طَعَامِهِ، وَإِنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللَّهِ عِنْدَ دُخُولِهِ))^{۳۲}

خوک چې کور ته د ننوتلو په وخت او ډوډۍ خوړولو په شروع کې بسم الله ووايي، نو شیطان خپلو ملگرو ته وايي نه ستاسو لپاره دلته د پاتي کیدو ځاي شته او نه د خوراک لپاره څه شی، او خوک چې کور ته داخل شي او بسم الله ونه وايي نو شیطان خپلو ملگرو ته وايي دلته ستاسو لپاره ځاي هم شته او خوراک هم. او د ابو مالک اشعري -رضي الله عنه- خخه روایت دی چې رسول الله

^{۳۰} (۱-۴۳)

^{۳۱} (ص ۵۶)

^{۳۲} صحیح الأدب المفرد للإمام البخاري (۲۴۶۳)

ﷺ فرمائي: شوک چي کور ته دداخليدو اراده وکړي نو دا دعا دې ولولي: ((اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ الْمَوْلِجِ وَخَيْرَ الْمَخْرَجِ بِسْمِ اللَّهِ وَلَجْنَا وَبِسْمِ اللَّهِ خَرَجْنَا وَعَلَى اللَّهِ رَبُّنَا تَوَكَّلْنَا))^{۳۳}

ای الله زه ستا نه دداخليدو او وتو خیر غواړم او مونږ د الله په نوم سره کور ته داخلېږو او وځو او په خپل رب باندې توکل کوو، او بیا دی د کور په خلکو باندې سلام وکړي.

۱۱- د کور نه د وتلو په وخت:

د ام سلمة -رضي الله عنها- نه روایت دی چې رسول الله ﷺ به د کور نه د وتلو په وخت دا دعا ویله: ((بِاسْمِكَ رَبِّي، إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أُزِلَّ أَوْ أُضِلَّ، أَوْ أُظْلَمَ أَوْ أُظْلَمَ، أَوْ أَجْهَلَ أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ))^{۳۴}

زه د الله په نامه د کور نه وځم، او په هغه مې اعتماد کړی، ای الله زه ستا پناه غواړم ددې نه چې گمراه شم، یا مې شوک گمراه کړي، یا خوی شم، یا مې شوک خوی کړي، یا چا باندې ظلم وکړم، یا راباندې شوک ظلم وکړي، یا زه د چا سره د جهالت معامله وکړم، یا ما سره د جهالت معامله وکړی شي.

په ترمذي او ابو داود کې راغلي دي، چې رسول الله ﷺ به ددې دعا د لوستلو په وخت اسمان ته نظر اوچتوو.

^{۳۳} رواه مسلم رقم الحديث: (۲۰۱۸)

^{۳۴} نتائج الأفكار في تخريج أحاديث الأذكار (13523)

دارنگه د انس -رضي الله عنه-نه روایت دی چې نبي ﷺ فرمایي ((خوک چې د کور نه د وتلو په وخت دا دعا ولولي: ((باسمِ الله، توکلْتُ على الله، لا حَوْلَ ولا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ))^{۳۵} زه د الله په نوم سره وځم، او هغه باندې توکل کوم، د هغه نه علاوه د چا سره نه قدرت شته او نه طاقت.

نو ملايکې ورته وايي: تاته هدايت وکړی شو، ستا لپاره دا دعا کافي شوه، او ته د هر شر نه محفوظ کړی شوي، او شيطان د هغه نه جدا منډې وهي.

۱۲- په مونځ کې د (التحيات) ويلو نه مخکې:

د جابر -رضي الله عنه-نه روایت دی، چې رسول الله ﷺ مونځ ته (التحيات) رازده کړ چې په شروع کې يې بسم الله وه.^{۳۶} او د عبدالله بن عمر -رضي الله عنه- عمل نقل دی چې هغه به د (التحيات) نه مخکې (بسم الله) لوستله.^{۳۷}

دې باره کې د عمر او عائشة (رضي الله عنهما) اثر هم موجود دی.^{۳۸} **فايده:** په عام صحيح احاديثو کې د (التحيات) نه مخکې (بسم الله) ويل نشته، خصوصاً د ابن مسعود -رضي الله عنه- حديث د کوم په

^{۳۵} رواه أبو داود في سننه (۴۴۳۱)

^{۳۶} سنن (۲-۱۴۱)

^{۳۷} موطأ د امام مالك (ص ۳۱)

^{۳۸} بيهقي (۲-۱۴۳)

صحت باندې چې د محدثینو اتفاق دی، دي کې هم د بسم الله ذکر نشته، دي وجي نه اکثر محدثین وايي: مسنون داده چې تشهد د (التحيات) نه شروع شي لیکن په بعضې احادیثو کې ددې لوستل ثابت دي، او د بعضې صحابه و عمل هم دی لهذا بسم الله ویل جایز دي او بدعت ندی.

۱۳-۱۴-۱۵: د کور او بچو په باره کې مهم حکم:

د جابر - رضي الله عنه - نه روایت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم: ((إِذَا كَانَ جُنْحُ اللَّيْلِ، أَوْ أُمْسَيْتُمْ، فَكُفُّوا صَبِيَانَكُمْ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْتَشِرُ حِينَئِذٍ، فَإِذَا ذَهَبَ سَاعَةٌ مِنَ اللَّيْلِ فَخَلُّوهُمْ، وَأَغْلِقُوا الْأَبْوَابَ، وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَفْتَحُ بَابًا مُغْلَقًا، وَأُوكُوا قَرَبَكُمْ، وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ، وَخَمَرُوا آيَاتَكُمْ وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ، وَلَوْ أَنْ تَعْرَضُوا عَلَيْهَا شَيْئًا، وَأَطْفَتُوا مَصَابِيحَكُمْ.))^{۳۹}

کله چې شپه راشي نو خپل ماشومان په کورونو کې بند ساتی، ځکه پدې وخت کې شیطانان خپرېږي، بسم الله وایی او دروازې بندوی، ځکه دروازه چې دارنگه بنده کړی شي نو شیطان یې د کولاولوولو طاقت نلري، دارنگه بسم الله وایی، او د مشکیزو خولې بندوی، لوخی پتوی، او لاتین او ډیوه بندوی.

۱۶- د جماع کولو نه مخکې:

^{۳۹} الجامع الصحيح المسند من حديث رسول الله وسننه وأيامه_ (6216)

د ابن عباس -رضي الله عنه- ما خحه روایت دی چې رسول الله ﷺ فرمائي: ((بِسْمِ اللَّهِ، اللَّهُمَّ جَنَّبْنَا الشَّيْطَانَ وَجَبَّ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا، فَرَزَقًا وَلَدًا لَمْ يَضُرَّهُ الشَّيْطَانُ))^{٤٠}

که تاسو کې څوک د خپلې بڼې سره د جماع کولو نه مخکې دا دعا ولولي: ای زما ربه مونږ د شیطان د شر نه محفوظ کړه او کوم اولاد چې ته یې مونږ ته عطا کوي هغوی هم د شیطان څخه وساته. نو که اولاد یې پیدا شو شیطان به ورته هېڅ ضرر ورنکړي.

١٨- بیت الخلا ته د ننوتو نه مخکې:

د انس -رضي الله عنه- څخه روایت نقل کړی چې رسول الله ﷺ فرمائي: ((إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمْ الْخَلَاءَ فَلْيَقُلْ بِسْمِ اللَّهِ))^{٤١} کله چې یو تن بیت الخلا ته د ننوتلو اراده وکړي نو بسم الله دې وويي.

او ابن السني د انس -رضي الله عنه- یو بل حدیث هم ذکر کړی چې د تیر حدیث تایید کوي، او د علي -رضي الله عنه- حدیث هم ددې لپاره شاهد دی چې مشکاة^{٤٢} کې په حواله د ترمذي سره موجود دی.

١٨- اوده کیدو په وخت:

^{٤٠} صحیح البخاري (الرقم: ٣٢٧١)

^{٤١} ابن السني په خپل کتاب (ص ٧)

^{٤٢} (ص ٤٣)

د حذیفه -رضي الله عنه- خخه او په مسلم کې د براء بن عازب -رضي الله عنه- خخه حديث نقل دی چې رسول الله ﷺ به د اوده کیدو نه مخکې دا دعا لوستله: ((بِاسْمِكَ اللَّهُمَّ أَمُوتُ وَأَحْيَا))^{٤٣}

ای الله زه ستا په نامه سره مرم او ستا په نوم سره راژوندی کیرم. د ابو هريرة -رضي الله عنه- خخه روايت دی چې رسول الله ﷺ مونږ ته د اوده کیدو په وخت ددې دعا د لوستلو تعليم را کړی: ((سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبِّي بِكَ وَضَعْتُ جَنَبِي، وَبِكَ أَرْفَعُهُ، إِنْ أَمْسَكَتَ نَفْسِي، فَأَغْفِرْ لَهَا، وَإِنْ أَرْسَلْتَهَا فَأَحْفَظْهَا بِمَا تَحْفَظُ بِهِ عِبَادَكَ الصَّالِحِينَ.))^{٤٤}

ای زما رب زه ستا په نوم سره ویده کیرم، خپل طرف په بستره باندي گدم، او ستا په حکم سره به یې راوچتوم، که چیرته ته زما روح بند کړی نو رحم پرې وکړه، او که پریردې یې نو حفاظت یې وکړه لکه خرنګه چې ته د خپلو نیکو بنده گانو حفاظت کوې.

١٩- بازار ته د داخلیدو په وخت:

د بريدة بن حصيب -رضي الله عنه- خخه روايت دی چې رسول الله ﷺ به بازار ته د داخلیدو په وخت دا دعا لوستله: ((بِسْمِ اللَّهِ ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ هَذِهِ السُّوقِ وَخَيْرِ مَا فِيهَا ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا

^{٤٣} الجامع الصحيح المسند من حديث رسول الله وسننه وأيامه (٦٢١٦)

^{٤٤} صحيح مسلم (٣٠٨٨)

وشرُّ ما فيها ، اللهم إني أعوذُ بك أن أصيبَ فيها يمينًا فاجرةً ، أو صفقةً خاسرةً^{٤٥}

زه د الله په نوم داخليرم،ای الله زه ستا خخه د بازار او پدې کی د موجوده مخلوق خیر غواړم او د بازار د شر او پدېکښی د موجوده مخلوق د شر نه ماته حفاظت راکړې،ای الله ددروغو د قسم او تاوان خخه ما محفوظ کړې.

۲۰- د جنگ شروع کولو په وخت:

د بريدة -رضي الله عنه-خخه روایت دی چې رسول الله صلى الله عليه به کله یو لښکر د جنگ لپاره لیره نو هغوی ته به یې د الله د خوف او ویري تلقین کوو او امیر ته به یې وصیت کوو چې د خپلو کشرانو سره ښه معامله وکړي، او فرمایل به یې: ((اغزوا باسمِ الله))^{٤٦} د الله په نوم سره د الله په لاره کې جهاد وکړی.

۲۱- د ذبح په وخت:

الله تعالی فرمایي: ((فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ))^{٤٧}

^{٤٥} ابن السني (ص ٥٠)

^{٤٦} السنن (١٣٣٤٠)

^{٤٧} الانعام: (١١٨)

نو تاسو له هغې (مذبوحې) خخه خورئ چې په هغې د الله نوم یاد کړی شوی وي، که چېرې تاسو یې چې د هغه په ایتونو ایمان لرونکي یئ.

بل مقام کې فرمایي: ﴿وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ ۗ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَيْكُمْ لِيُجَادِلُوكُمْ ۗ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ﴾^{٤٨}

او تاسو له هغې (مذبوحې) خخه خوراک مه کوئ چې په هغې باندې د الله نوم نه وي یاد کړی شوی او بېشکه دا (خوراک کول) خامخا فسق (نافرماني) دی او بېشکه شیطانان یقیناً خپلو دوستانو ته وسوسې اچوي، د دې لپاره چې له تاسو سره جگړه وکړي او که چېرې تاسو د هغوی اطاعت وکړئ، (بیا نو) بېشکه تاسو (هم) خامخا مشرکان یئ.

د رافع بن خدیج - رضي الله عنه - خخه روایت دی چې رسول الله ﷺ فرمایي ((مَا أَنْهَرَ الدَّمَ وَذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ))^{٤٩}

کومه چاره چې دومره تیره وي (یا بل شی) چې وینه تویه کړي او د الله نوم پرې واغستل شي نو دا قسم حیوان خوړلی شی.

٢٢- د قربانی حیوان ذبح کولو په وخت:

^{٤٨} الانعام: (١٢١)

^{٤٩} الجامع الصحيح المسند من حديث رسول الله وسننه وأيامه (6216)

کې راځي چې نبي ﷺ ددې حکم کړی وو چې مړی قبر ته نښکته کولو په وخت بسم الله ووايي.^{۵۳}

۲۵- د سورلی د راغورځیدو په وخت:

((عن رديفِ رسولِ اللهِ صَلَّى عليه وَسَلَّمَ قال عثر بالنبِيِّ صَلَّى اللهُ عليه وَسَلَّمَ حمارُهُ فقلتُ تعسَ الشيطانُ فقال النبيُّ صَلَّى اللهُ عليه وَسَلَّمَ لا تقل تعسَ الشيطانُ فإنك إذا قلتَ تعسَ الشيطانُ تعاضَمَ وقال بقوتي صرعتُهُ وإذا قلتَ بِسْمِ اللهِ تصاغَرَ حتى يصيرَ مثلَ الذبابِ))^{۵۴}

د یو صحابي څخه روایت دی: چې زه د رسول الله سره په خر باندي سور وم، نو خر راپریوته (بڼپه یي وخویدله)، ما وویل: شیطان دې هلاک شي، رسول الله وفرمایل: داسې مه وایه، ځکه پدې سره شیطان تکبر کې راځي او وایي: چې ما پخپل قوت سره دا کار وکړ، بلکې بسم الله وایه، ځکه پدې سره شیطان ورکوټی شي او د مچ یا ماشي په مقدار وگرځي.

۲۶- زخمي کیدو په وخت:

د جابر -رضي الله عنه- څخه روایت دی چې د احد په جنگ کې طلحة بن عبیدالله -رضي الله عنه- د لس سرو برابر جنگ وکړ تر دې

^{۵۳} نزل الابرار بالعلم الماثور من الادعيه والاذكار للنواب صديق حسن (ص ۲۹۰)

^{۵۴} - البداية والنهاية (۱۳۴۴۰)

چې لاس یې زخمي شو او یوه گوته یې کټ شوه نو هغه اوازونه شروع کړل پدېکسې رسول الله ﷺ ورته وفرمایل: ((لو قلت بسم الله لرفعتك الملائكة))^{۵۵}

که تا پدې وخت کې بسم الله ویلی وی نو د الله ملایکو به اوچت کړی وی چې خلکو به درته کتل.

۲۷- په وخت او رزق کې د تنگی محسوسولو په وخت بسم الله:

د ابن عمر -رضي الله عنه- خه روایت دی چې رسول الله ﷺ فرمایي: خه شی تاسو منع کوي چې د رزق د تنگی په وخت کله د کور نه ووځی نو دا دعا وایئ: ((باسم الله على نفسي ومالي ودينني ، اللهم ! رضى بقضائك ، وبارك لي فيما قُدر لي ، حتى لا أحب تعجيل ما أخرت ولا تأخير ما عجلت))^{۵۶}

زه د الله نوم اخلم په خپل نفس، مال او دین باندې، ای الله ما پخپل تقدیر باندې راضي کړه، او کوم رزق چې تا زما لپاره لیکلی هغې کې برکت واچوه، تر دې چې کوم کار تا زما لپاره وروسته لیکلی وي هغه په جلدی ونه غواړم او کوم کار چې تا ماله په جلدی مقرر کړی وي هغه په تاخیر سره خوښ ونه گنرم.

۲۸- سحر او ماښام د بسم الله لوستل:

^{۵۵} نزهة الفضلاء تهذيب سير أعلام النبلاء (۱۲/۱)

^{۵۶} ابن السني (ص ۹۵)

ترمذی او ابن ماجه د عثمان -رضي الله عنه-نه روایت کړی چې رسول الله ﷺ فرمایلي دي: شوک چې سحر او ماښام دا دعا درې مرتبه وويي نو هيڅ شی به ورته ضرر ورنکړي: ((بِسْمِ اللّٰهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ))^{٥٧} يعني د الله په نامه هر کار شروع کوم د چا د نوم اغستلو نه پس چې په اسمان او ځمکه کې هيڅ شی ضرر نشي ورکولی.

د عثمان -رضي الله عنه- څوي چې ابان نوميرې د چا څخه چې دا حديث روايت دی، هغه باندي فالج حمله وکړه نو چې چا به ورته کتل هغه به ويل: ما ته څه گوري؟ دا حديث حق او ثابت دی ليکن د الله تقدير کې زما لپاره دا ليکلې وه چې په کومه ورځ ما باندي فالج حمله وکړه په هغې ورځ ما دا دعا نه وه لوستلې.^{٥٨}

٢٩- ددم کولو په وخت:

دم متعلق چې کومې دعاگانې حديث کې راغلي دي د ډيرو په شروع کې بسم الله ثابته ده، صحيح مسلم کې د عثمان -رضي الله عنه- روايت دی چې ما نبي ﷺ ته د بدن ددرد شکايت وکړ نو هغه

^{٥٧} الجامع الصحيح - سنن الترمذی (١٣٥٠٩) -

^{٥٨} مشكاة (ص ٢٠٩)

راته وفرمايل: ددرد په ځاي باندې لاس کيږده او دا دعا وه مرتبه ولوله:
 ((أَعُوذُ بِاللَّهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ وَأُحَاذِرُ))^{۵۹}

زه د الله تعالى د عزت او قدرت پناه غواړم د هغه شي د شر نه چې زه
 يې مونده کوم او ترې وپريږم.

په صحيح مسلم کې د ابو سعيد خدرې -رضي الله عنه- څخه روايت
 دی چې نبي ﷺ کله بيمار شوی وو نو جبريل پدې دعا سره دم کړی
 وو: ((بِاسْمِ اللَّهِ أَرْقِيكَ، مِنْ كُلِّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ، مِنْ شَرِّ كُلِّ نَفْسٍ، أَوْ
 عَيْنٍ حَاسِدٍ، اللَّهُ يَشْفِيكَ بِاسْمِ اللَّهِ أَرْقِيكَ.))^{۶۰}

زه د الله په نامه سره تا دموم د هر تکليف ده شي څخه، د هر نفس د
 شر، او د هر حاسد د بد نظر نه، زه د الله په نوم سره تا دموم.

شيخ ابو محمد بديع الدين شاه الراشدي وايي: اسلام واحد مذهب
 دی چې تقريبا د هر شي شروع په بسم الله سره کولو حکم کوي، شيخ
 الاسلام علامه ثناء الله امرتسري -رحمه الله- يوه عجيبه واقعه
 بيانوي، وايي زه يو ورځ په ټانگه کې د يو غير مسلم سره ناست وم او
 دا دعا مې ولوسته ((سبحان الذي سخر لنا هذا وما كنا له مقرنين وانا
 الي ربنا لمنقلبون))

^{۵۹} صحيح مسلم (۳۰۸۸)

^{۶۰} صحيح مسلم (۳۰۸۸)

بیا می هغه ته وویل تا خو به د ډیرو مذاهبو کتابونه لوستلي وي ایا په کوم کتاب کې دا رهنمایې دې موندلې چې په سورلی کې د سوریډو په وخت ددعا لوستلو تلقین کوي؟ هغه وویل: نه.^{۶۱}

دلته مونږ د هغه مقاماتو ذکر وکړ چې زمونږ په علم کې وو باقي د هر خیر کار په شروع کې بسم الله لوستل پکار دي لکه خوشبو لگول، تیل لگول، د لوخي نه سر لرې کولو په وخت، دروازه کولاولو په وخت وغیره پدې سره به په کار کې برکت پیدا کېږي لکه حدیث کې راځي ((کوم کار چې د بسم الله نه بغیر شروع شي هغه بې برکته گرځي))

امام نووي دې حدیث ته حسن ویلي دي.^{۶۲}

ددې نه معلومه شوه چې د خیر ټول کارونه په بسم الله سره شروع کول پکار دي، او ددې تفصیل څخه معلومه شوه چې بسم الله څومره عظمت او فضیلت لري.

تنبیه: د مذکوره احادیثو نه معلومیږي چې په اولنو درې کارونو کې پوره (بسم الله الرحمن الرحيم) لوستل پکار دي او باقي ټولو کارونو کې صرف بسم الله.

^{۶۱} کلمه طیبه (ص ۲۹ طبع پاکستان)

^{۶۲} الأذکار للنووي (ص ۱۰۳ بحواله كتاب الأربعين للرهوي من حديث أبي هريرة)

د بسم الله معنی او لفظی تحقیق

(ب) د (نه) او (یو خای والی) معنی ورکوي، او دا د حروف جر څخه یو حرف دی چې په پینځلس معانو کې استعمالیږي، چې څوارلس معاني ابن هشام -رحمه الله- ذکر کړي دي^{٦٣}، او رضي -رحمه الله- یوه بله معنی هم ذکر کړی چې (ب) د (من) په معنی استعمالیږي لکه د الله دا قول ﴿عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا﴾^{٦٤} يعني ددې چيني نه به د الله بنده گان اوبه څکنيي.^{٦٥}

او دلته په (بسم الله) کې (ب) د استعانت يعني مدد طلب کولو لپاره ده او معنی يې داده چې زه د الله څخه مدد غواړم او د هغه په نوم شروع کوم او د (مصاحبت) معنی هم صحيح ده دلته لکه دا معنی په (الكشاف ١-٤) د زمخشري کې ذکر ده او مطلب يې دادی چې زه د الله د نوم سره شروع کوم، او د حرف جر باره کې قاعده داده چې ددې نه مخکې فعل محذوف وي چې د هغې سره متعلق وي او دلته فعل محذوف (اشرع) دی يعني زه شروع کوم د الله په نوم او دا فعل به د حالت مطابق راوباسو مثلاً د قراءت په وخت (أقرأ) يا (أتلو) رايستل يعني زه لوستل کوم د الله په نوم يا تلاوت کوم د هغه په نوم او د خوراک په وخت (اکل) يعني زه د الله په نوم خوراک کوم او د

^{٦٣} مغني اللبيب (ص ٩٥ نه تر ٩٩)

^{٦٤} سورة الدهر

^{٦٥} په شرح د (کافيه ١-٢٣٨) طبع استنبول

خسناک په وخت (أشرب) یعنی زه د الله په نوم خکنبل کوم او د سوریدو په وخت (أرکب) یعنی زه د الله په نوم په سورلی باندي سوریرم وغیره.

او په (ب) سره د جمله شروع کیدو مقصد حصر دی یعنی زه خاص د الله په نوم شروع کوم د بل چا په نوم نه.^{٦٦}

^{٦٦} بیان الفرقان علی البیان للامرتسري (ص ٦)

اسم

د بصرې علماء وايي: چې (اسم) په اصل کې د (سمو) نه راوتلی دی او د (سمو) معنی (اوچتوالی) دی د (سمو) څخه (و) د تخفیف په وجه حذف کړی شوی دی، د (س) د زیر په ځای سکون راغلی او په شروع کې (ا) اضافه شوی دی، او اسم په وزن د (افع) راغلی دی^{٦٧} او اسم چونکه په مسمی باندې دلالت او ددې وضاحت کوي نو همدارنگه د الله نومونو ته قران (الاسماء الحسنی) ویلي دي او اسم کې خو د (علو) اوچتوالي معنی پرته ده نو پدې کې اشاره ده د الله علو او اوچتوالي ته چې د هغه شان اعلی او مرتبه اوچته ده.

د تفصیل لپاره زما کتاب (توحید خالص ص ٣٣٠ نه ٤٣٤) پورې ملاحظه کړئ.

د کوفې د علماو مذهب دادی چې اسم د (سمة) نه اغستل شوی دی چې معنی یې (علامت، نښه) ده او پدې بنا باندې د معتزله و مذهب دادی چې د مخلوق پیدا کولو نه مخکې د الله لپاره هیڅ نوم او صفت نه وو بیا چې کله الله مخلوقات پیدا کړل نو خلکو د هغه لپاره نوم وټاکه او صفت یې ورله مقرر کړ، او کله چې الله مخلوق ختم او فنا کړي نو یو ځل بیا به الله بغیر د صفت او اسم نه پاتې شي

^{٦٧} تفسیر روح المعانی (٤٥٠) تفسیر شوکانی (٨٠)

لیکن دا عقیده د اهل سنت والجماعت د عقایدو خلاف ده او الله تعالی دداسې خرافاتو خخه پاک دی.^{۶۸}

شیخ بدیع الدین (زه) وایم: د الله ټول صفتونو ازلي او ابدی دي، همیشه به پاتې وي، لکه د الله کلام د هغه صفت دی چې د مخلوق د وجود نه مخکې هم موجود وو او اوس هم او په مستقبل کې به هم وجود ولري دې وجې نه اولنی قول صحیح دی چې اسم د (سمو) نه راوتلی دی او دلیل دا دی چې د اسم تصغیر (سمې) راځي او جمع یې (اسماء) او د (سمة) اصل (وسم) دی او تصغیر یې (وسیم) راځي او جمع یې (اوسام) نو که چیرته اسم د (وسم) یا (سمة) خخه وی نو جمع به یې (اوسام) راتلی حالانکه داسې نده.^{۶۹}

او امام ابن حزم فرمایي: د بصریانو او کوفیانو ددواړو قول صحیح ندی، بلکې اسم مشتق ندی هیڅ ماده نلري او جامد دی، مثلاً (حجر) لفظ دغه شان (خشبة) ځکه ددې په مشتق والي باندې هیڅ دلیل نشته یعنی پدې خبره دلیل نشته چې دا د (سمو) یا (سمة) نه راوتلی دی لکه د ډیرو حقیر شیانو نومونه شته دی لکه سپي ته (الکلب) وایي او خنزیر ته (الخنزیر) او گندگي ته (القدر) وایي نو که مونږ دا ووايو چې اسم کې د اوچتوالي او عظمت شان معنی پرته ده نو ایا

^{۶۸} تفسیر القرطبي (۱-۱۰۱)

^{۶۹} قرطبي (۱-۱۰۱)

ددې شيانو(سپي،خنزير) وغيره شان به پدې نومونو سره اوچت شي؟^{۷۰}

فصل: منطقيانو دا بحث کړی چې ايا اسم پخپله مسمی ده که نه؟ بعضې وايي: اسم پخپله مسمی ده او ددليل په طور دا ايت پيش کوي ﴿يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَىٰ لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا﴾^{۷۱}

ای زکریا! بېشکه مونږ تا ته د داسې هلك زېری درکوو چې د ده به نوم يحيی وي، مونږ ده ته له دې نه مخکې څوک همنامی نه دی گرځولی.

ځکه ددې نه پس فرمايي: ﴿يَا يَحْيَىٰ خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ ۗ وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا﴾^{۷۲}

ای يحيی! ته دغه کتاب په قوت سره ونيسه، او مونږ ده ته حکم (حکمت او نبوت) ورکړ، په داسې حال کې چې دی هلك و.

او بل ايت کې الله فرمايي: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَىٰ﴾^{۷۳}

^{۷۰} الفصل (۲۹-۵)

^{۷۱} مريم: (۷)

^{۷۲} مريم: (۱۲)

^{۷۳} الاعلى: (۱)

ته پاکی بیان کرہ د خپل رب د نامې چې تر ټولو اوچت دی.

﴿اوتَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ﴾^{۷۴}

ډېر برکتی دی ستا د رب نوم، چې د جلال او د اکرام (عزت وړکولو) والا دی.

يعني الله خپله برکت والا دی نو معلومه شوه چې د اسم نه مراد (ذات) او مسمی وي چا لپاره چې دا نوم ایخودلی شوی.

لیکن دا قول باطل دی او استدلال ددې ایتونو څخه کول صحیح ندي، علامه خازن فرمایي: ^{۷۵} دا قول غلط دی او صحیح داده چې اسم او مسمی کې فرق دی ځکه اسم هغه لفظ ته وایي چې په یو ذات باندې دلالت کوي په هغې سره د یو ذات پیژندل کېږي ځکه کله د یو شي لپاره ډیر نومونه وي او کله شيان ډیر وي نوم یی یو وي مثلاً: الله تعالی یو دی چې مسمی ده او نومونه یې بیسماره دي لکه الله فرمایي: ﴿وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا ۖ وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ ۚ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾^{۷۶}

او خاص د الله لپاره ترټولو ښکلي نومونه دي، نو تاسو دی په دغو (نومونو) سره بلئ او هغه کسان پرېږدئ چې د هغه (الله) په نومونو

^{۷۴} الرحمن: (۷۸)

^{۷۵} تفسیر لباب التاویل (۱۵۰۱)

^{۷۶} الاعراف: (۱۸۰)

کې الحاد (کوروالی) کوي، ژر به دوی ته د هغو عملونو سزا ورکړی شي چې دوی به کول.

نو ثابته شوه چې اصل مونږ دعا د الله تعالیٰ خخه کوو لیکن دا نومونه په وسیله کې پیش کوو.

او ددې ایت ﴿يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَىٰ لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا﴾^{۷۷}

ای زکریا! بېشکه مونږ تا ته د داسې هلك زېری درکوو چې د ده به نوم یحیی وي، مونږ ده ته له دې نه مخکې خوک همنامی نه دی گرځولی.

نه استدلال صحیح ندی ځکه دلته الله تعالیٰ زکریا -عليه السلام- ته د ځوی زېری ورکړی چې نوم به یې یحیی وي او بیا وروسته خطاب یې بعینه یحیی ته کړی اسم یې صرف د علامت په طور استعمال کړی.

او ددې ایت ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾^{۷۸} ته پاکی بیان کړه د خپل رب د نامې چې تر ټولو اوچت دی. نه هم استدلال غلط دی ځکه پدې کې الله (اسم) خپل ځان (ربک) طرفته مضاف کړی دی نو (اسم) مضاف شو او (ربک) مضاف الیه او

^{۷۷} مریم: (۷)

^{۷۸} الاعلیٰ: (۱)

قاعده داده چې مضاف او مضاف اليه دواړه جدا جدا شيان وي ځکه بيا د يو شي اضافت خپل ځان ته راځي او دا ناممکنه ده.

تنبیه: کومو سلفو علماو چې اسم او مسمی دواړو ته يو ويلي دي د هغوی مقصدا دادی چې لکه څنگه چې د الله د ذات تنزيه او پاک گنړل د هر عيب څخه ضروري دي دغه شان بايد د الله نومونو هم د هر عيب څخه پاک وگنړل شي لکه د (الله اکبر) الفاظ ويلو څخه مراد د الله ذات دی.^{۷۹}

فصل: د الله ټول نومونه بنایسته او بڼه دي او بايد مونږ ترېنه پدې سره دعا گانې وغواړو، او د الله پشان نومونه د بل چا نشته، يعني بل څوک الله سره پدې نومونو کې شریک ندی:

﴿وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا ۖ وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ ۚ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾^{۸۰}

او خاص د الله لپاره ترټولو بڼکلي نومونه دي، نو تاسو دی په دغو (نومونو) سره بلئ او هغه کسان پرېږدئ چې د هغه (الله) په نومونو کې الحاد (کوروالی) کوي، ژر به دوی ته د هغو عملونو سزا ورکړی شي چې دوی به کول.

^{۷۹} مجموع الفتاوى لابن تيمية (۱۶-۲۳۲)

^{۸۰} الاعراف: (۱۸۰)

﴿قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ ۗ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ
 ۗ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُمْ فِي دُعَائِهِمْ وَلَا تَحَافِتْ بِهِ ۗ وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا﴾^{۸۱}

ته (دوی ته) ووايه: تاسو الله بلی، یا تاسو رحمن بلی، هر یو (نوم) یې چې وبلې، نو خاص د هغه لپاره دي تر ټولو ښکلي نومونه او ته (قراءت د) خپل لمونځ ډېر مه ظاهره او مه یې ډېر پتوه او د دې دواړو په مینځ کې (منځنۍ) لار ولتوه.

﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۗ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ﴾^{۸۲}

الله (چې دی) نشته دی هېڅ لایق د عبادت مگر هم دی دی، خاص د ده لپاره تر ټولو ښکلي نومونه دي.

﴿هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ ۗ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ ۗ يُسَبِّحُ لَهُ
 مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾^{۸۳}

هم دغه الله پیدا کوونکی، (له نیشته نه وجود ته) راوېستونکی، صورت ورکوونکی دی، خاص هم ده لپاره تر ټولو ښکلي نومونه دي، د ده پاکې بیانوي هر هغه شی چې په اسمانونو او ځمکه کې دی، او هم دی ښه غالب، ډېر حکمت والا دی.

او په دعا کې د الله هر یو نوم ذکر کول جایز دي، د عبدالله بن مسعود -رضي الله عنه- څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ فرمایي ((چاته چې

^{۸۱} بنی اسرائیل: (۱۱۰)

^{۸۲} طه: (۸)

^{۸۳} الحشر: (۲۴)

شه تكليف وي يا په غم او فكر كې مبتلا وي نو دا دعا دې ولولي الله به ورته نجات وركړي او غم به ورته په خوشحالي بدل كړي:

((اللهم اني عبدك ، و ابن عبدك ، و ابن اُمّتك ، ناصيتي بيدك ، ماضٍ في حكمك ، عدلٌ في قضاؤك ، أسألك بكل اسم هو لك سميت به نفسك ، أو علمته أحداً من خلقك ، أو أنزلته في كتابك ، أو استأثرت به في علم الغيب عندك ، أن تجعل القرآن ربيع قلبي ، و نور صدري ، و جلاء حزني ، و ذهاب همي))^{٨٤}

ای الله زه ستا بنده یم زه ستا د بنده ځوي یم زه ستا د وينزي ځوي یم زما تندي ستا په لاس کې دی زما باره کې ستا فيصله جاري ده، ستا فيصله زما باره کې په حقه ده، زه ستا څخه سوال کوم په هغه نوم سره چې تا ځان لپاره مقرر کړی دی یا دې خپل کتاب کې نازل کړی دی یا دې خپل مخلوق کې چاته د وحی په ذریعه نبودلی دی، یا دې ځان سره په علم غیب کې ساتلی دی زه ستا څخه دا دعا کوم چې قران زما د زړه پسرلی وگرځوه، زما د سینې لپاره یې رڼا وگرځوه، او د قران په ذریعه زما غم او فکر ختم کړه.

نو صحابه و پوښتنه وکړه: ای د الله رسول ﷺ ایا مونږ دا دعا په یادو یاده کړو هغه وفرمایل: هر څوک چې دا دعا واورې نو باید یاده یې کړي.

^{٨٤} موارد الظمان الی زوايد ابن حبان للهيثمي (٥٨٩)

د ابو هريرة -رضي الله عنه- خخه روايت دى چې رسول الله ﷺ فرمايې: ((إِنَّ لِلَّهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا، مِائَةٌ إِلَّا وَاحِدًا، مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ^{٨٥}))

د الله ٩٩ نومونه دي چا چې په يادو ياد كړل نو جنت ته به داخل شي.

دا ځكه چې كه څوك دا نومونه ياد كړي نو با بار به يې لولي او زړه به يې الله ته متوجه كيږي ځكه د الله د هر نوم نه د هغه يو صفت لكه قدرت مهرباني، رحمت، شفقت وغيره بنسكاره كېږي او كله چې دده زړه د الله باره كى مخلص وي او د هغه د رحمت نومونه ملاحظه كوي نو نيك اعمال كوي يا يې د غضب والا نومونو ته گوري نو گناهونه ترك كوي دداسې شخص لپاره پدې سره جنت واجبيږي.

زه وس دلته د الله تعالى دغه نومونه او ددې تشریح په اختصار سره ذکر كوم چې دا نومونه د ترمذي په حديث^{٨٦} کې راغلي دي او د تشریح لپاره مونږ د لاندې کتابونو څخه استفاده کړې: د امام بیهقي کتاب (الاسماء والصفات) د غزالي کتاب (المقصد الاسنی شرح اسماء الحسنی) د امام بوني کتاب (شرح اسماء الله) د امام ابو اسحاق زجاج کتاب (تفسیر اسماء الله الحسنی)

^{٨٥} - الجامع الصحيح المسند ٦٢١٦

^{٨٦} (١٨٩-١)

((إِنَّ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا ، مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ ، هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ ، الرَّحِيمُ (الْمَلِكُ ، الْقُدُّوسُ ، السَّلَامُ ، الْمُؤْمِنُ ، الْمُهَيْمِنُ ، الْعَزِيزُ ، الْجَبَّارُ ، الْمُتَكَبِّرُ) ، (الْخَالِقُ ، الْبَارِئُ ، الْمَصْورُ) ، الْغَفَّارُ ، الْقَهَّارُ ، الْوَهَّابُ ، الرَّزَّاقُ ، الْفَتَّاحُ ، الْعَلِيمُ ، الْقَابِضُ ، الْبَاسِطُ ، الْخَافِضُ ، الرَّافِعُ ، الْمُعِزُّ الْمُذِلُّ ، (السَّمِيعُ ، الْبَصِيرُ) ، الْحَكَمُ ، الْعَدْلُ ، (اللَّطِيفُ ، الْخَبِيرُ) ، الْحَلِيمُ ، الْعَظِيمُ ، الْغَفُورُ ، الشَّكُورُ ، الْعَلِيُّ ، الْكَبِيرُ ، الْحَفِيفُ ، الْمُقِيتُ ، الْحَسِيبُ ، الْجَلِيلُ ، الْكَرِيمُ ، الرَّقِيبُ ، الْمُجِيبُ ، الْوَاسِعُ ، الْحَكِيمُ ، الْوَدُودُ ، الْمَجِيدُ ، الْبَاعِثُ ، الشَّهِيدُ ، الْحَقُّ ، الْوَكِيلُ ، الْقَوِيُّ ، الْمَتِينُ ، الْوَلِيُّ ، الْحَمِيدُ الْمُحْصِي ، الْمُبْدِي ، الْمُعِيدُ ، الْمُحْيِي ، الْمُمِيتُ ، (الْحَيُّ ، الْقَيُّومُ) ، الْوَاجِدُ ، الْمَاجِدُ ، الْوَاحِدُ ، الصَّمَدُ ، الْقَادِرُ ، الْمُقْتَدِرُ ، الْمُقَدِّمُ ، الْمُؤَخَّرُ ، الْأَوَّلُ ، الْآخِرُ ، الظَّاهِرُ ، الْبَاطِنُ ، الْوَالِي ، الْمُتَعَالِي ، الْبَرُّ ، التَّوَابُ ، الْمُنتَقِمُ ، الْعَفُوُّ ، الرَّؤُوفُ ، مَالِكُ الْمَلِكِ ، (ذُو الْجَلَالِ ، وَالْإِكْرَامِ) ، الْمُقْسِطُ ، الْجَامِعُ ، الْغَنِيُّ ، الْمُعْنِي ، الْمَانِعُ ، الضَّارُّ ، النَّافِعُ ، النُّورُ ، الْهَادِي ، الْبَدِيعُ ، الْبَاقِي ، الْوَارِثُ ، الرَّشِيدُ ، الصَّبُورُ))

دا حدیث ابن حبان -رحمه الله- په خپل کتاب (صحیح ابن حبان) کې ذکر کړی او امام حاکم وایي: دا حدیث صحیح دی ^{۸۷} او امام ذهبی په (تلخیص د مستدرک) کې د حاکم موافقت کړی او امام

^{۸۷} مستدرک (ص ۱۶)

حاکم ددی حدیث د سند د تقویت لپاره یو بل حدیث هم د شاهد په طور ذکر کړی.

(الله)

دا د الله تعالی مبارک اسم دی، چې په ټولو نومونو کې جامع او عظیم دی، او پدې نوم کې د هغه سره هیڅوک شریک نشته ﴿رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ ۗ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا﴾^{۸۸} (دغه) د اسمانونو او ځمکې رب دی او د هغه څه چې د دغو دواړو په مینځ کې دي، نو ته د ده عبادت کوه او د ده په عبادت ښه ټینگ اوسه، ایا ته د ده کوم همنام پېژنې.

همدا وجه ده چې نه ددې تشبیه شته او نه جمع او ددې معنی باره کې علماو داسې لیکلي دي: الله هغه ذات ته وایي چې حقیقت کې وجود ولري او د الوهیت ټول صفات پکښ موجود وي د ربوبیت په صفاتو سره هم موصوف وي، او هیڅ شریک ونلري، دهغه نه علاوه هیڅ معبود برحق نشته.

او بعضې علما وایي: هغه ذات چې د عبادت مستحق دی.

بعضی وایي: هغه ذات ته وایي چې وجود ولري او همیشه موجود وو او وي به.

^{۸۸} مریم: (۶۵)

البتة ددي ټولو معنو مصداق يو دي .

فصل: دا نوم(الله) د څه شي نه مشتق دی يعني اصل ماده يې څه ده؟

دې باره کې دوه قوله دي:

۱- دا د (اله) په وزن د (فعال) نه اغستل شوی دی او د (همزه) په ځای يې په شروع کې (ال) اضافه شوی دی نو (الله) ترې جوړ شوی لکه (الناس) په اصل کې (اناس) وو (ا) ترې حذف شو او په شروع کې (ال) اضافه شو نو (الناس) ترې جوړ شو.

۲- بعضې وايي: (الله) په اصل کې (الاله) وو همزه ترې حذف شو او (ل) په (ل) کې مدغم کړی شو نو (الله) ترې جوړ شو نو ددې قول مطابق (اله) اصل کې (ولاه) وو او همزه د (و) په ځای راغلی دی لکه (وشاح) اصل کې (اشاح) و او (وسادة) اصل کې (اسادة) وه.

دويم قول دادی چې د (الله) لفظ مشتق ندی بلکې جامد دی، چې هيڅ ماده نلري، او دا قول د اکثرو علماو دی، مثلا امام شافعي، الجويني، ابوسليمان الخطابي، ابو حامد الغزالي، او مفضل، خليل، او د سيبويه نه هم يو روايت نقل دی.^{۸۹}

^{۸۹} القرطبي (ج ۱ ص ۱۰۲)

شیخ بدیع الدین -رحمه الله- فرمایي: زما په نظر همدا دویم قول صحیح دی، ځکه په اشتقاق باندې هیڅ دلیل نشته، او د ځانه ماده رایستل محض تکلف دی، چې هیڅ ضرورت یې نشته، بلکې پخپله ددې خلاف دلایل موجود دي، امام قرطبي د خطابي -رحمه الله- څخه نقل کوي چې فرمایي: ددې دلیل دادی چې په لفظ (الله) باندې (یا) داخلېږي مثلاً ویل کېږي (یا الله) حالانکه په کوم لفظ کې چې (ال) راشي نو (یا) یې په شروع کې داخلول منع دي لکه (یا الرحمن) (یا الکریم) ویل جایز ندي.

د نحو علماو دا هم ویلي دي چې کوم لفظ کې (ال) وي هغې باندې (یا) حرف ندا داخلول جایز ندي بلکې د منادی او حرف ندا مابین کې به د مذکر لپاره (أیها) راځي لکه (أیها الانسان) او کله مؤنث وي نو (أیتها) راځي لکه (أیتها المرأة)^{۹۰} علامه خازن فرمایي: دا د جمهورو علماو قول دی (چې اسم (الله) جامد دی.^{۹۱}

علامه فیروز ابادي لیکلي: ((صحیح قول دادی چې لفظ (الله) مشتق ندي جامد دی))^{۹۲}

^{۹۰} الکافیة د ابن حاجب (ص ۲۵) متن متین (ص ۱۱۸)، الفیه ابن مالک مع شرح ابن عقیل وشرح البهجه المرضیه للسيوطي (ص ۱۴۰)، المفضل د زمخشري (ص ۴۱)، ملحقه الاعراب د ابو القاسم الحريري (ص ۷۸) وغیرهم.

^{۹۱} (ص ۱۵ ج ۱)

^{۹۲} القاموس (ص ۲۸۰ ج ۴)

خلاصه: دا چي (الله) د الله تعالى خاص ذاتي نوم دی او (الاله) د هغه صفتي نوم دی او ددې باره کې مختلف اقوال دي چي (الاله) د کومې ماده څخه مشتق دی د ټولو اقوالو حاصل یو دی:

۱- دا د (أله) څخه دی (په ل باندې زبر) په معنی د (عبد) یعنی بندگي او ددې مصادر مختلف راځي لکه الهة، الوهة، او ألوهية او (تأله) په معنی د (تعبد) راځي او (استأله) په معنی د (استعبد)^{۹۳} نو د (الله) معنی ده (معبود) یعنی هغه ذات چي د عبادت مستحق دی.

۲- (اله) د (ل) په زیر سره په معنی د (تحیر) یعنی حیران شو^{۹۴} او د (الله) معنی ده هغه ذات چي د هغې د ادارک او معرفت باره کې د ټولو خلکو عقلونه حیران دي.

۳- (اله) د (ل) په زیر سره په معنی د (فزع) یعنی پناه یې واغسته او د (الله) معنی ده هغه ذات چي د هغه طرفته ټول مخلوقات د مصیبت او مشکل په وخت پناه طلب کوي.^{۹۵}

^{۹۳} (القاموس (ص ۲۸۰ ج ۴)

^{۹۴} الصحاح د جوهری (ص ۲۲۲۴ ج ۴)

^{۹۵} لسان العرب (ص ۴۲۹ ج ۱۳)

۴- (اله) په معنی د سکون او اطمینان^{۹۶} او د (الله) معنی ده هغه ذات چې د هغه کور ته په راتگ سره یا د هغه په عبادت سره د مومن زړه ته سکون او اطمینان حاصلیږي لکه الله فرمایي ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ ۗ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾^{۹۷} هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او د هغوی زړونه د الله په ذکر سره مطمئن کېږي، خبردار شی! د الله په ذکر سره زړونه مطمئن کېږي.

۵- د (اله) معنی ده (په شوق سره راتلل)^{۹۸} لکه عرب وایي: (اله الفصیل) د اوسني بچی د خپل مور خواته په شوق سره راغلی. نو د الله معنی ده هغه ذات چې بنده گان ورسره مینه او د هغه په عبادت کې شوق لري. لسان العرب کې راحي^{۹۹} د الله تعالی ټول مخلوقات هغه ته عاجزي کوي او د هغه ته خپل حاجتونه وړاندې کوي په هر مصیبت کې د هغه څه د دفع کولو سوالونه کوي لکه څنگه چې یو ماشوم خپلې مور طرفته التجا کوي.

^{۹۶} لسان العرب (ص ۴۲۹ ج ۱۳)^{۹۷} الرعد: (۲۸)^{۹۸} روح المعاني (ج ۱ ص ۵۳)^{۹۹} (ص ۴۶۸ ج ۳)

پدې صفحه باندې د ابو الهيثم قول موجود دی چې (الله) هغه ذات ته وايي چې خلک يې عبادت کوي او د خپلو بندگانو خالق وي هغوی ته رزق ورکوي او د امورو تدبير ورله کوي او په هر څه باندې قادر وي که په چا کې دا صفات موجود نه وي نو هغه (اله) نشي گرځيدلی اگر که خلک شرک وکړي او د الله نه علاوه د هغه بندگي وکړي بيا هم معبود حق نشي گرځيدلی.

يعني (اله) د الله صفتي نوم دی او د (لا اله الا الله) هم دا معنی ده چې د الله نه علاوه کوم معبود برحق نشته او هغه سره پدې صفت کې څوک شریک نشته، همدا وجه ده چې د جاهليت په دور کې به کافرو د (الله) لفظ د هغه ذات لپاره استعمالوو چې د اسمانونو او ځمکو خاوند دی او (اله) به يې د عامو معبودانو لپاره استعمالوو چې پدې کلمه کې ددې منع وشوه.

په لسان العرب^{۱۰۰} کې ليکي: الله صرف د يو ذات نوم دی چې هيڅوک ورسره پکښ شریک نشته، البته د (الاله) لفظ د الله لپاره هم استعمالیږي او د نورو معبودانو لپاره هم لکه بوتان وغيره ليکن د (الله) اطلاق د هغه نه علاوه په بل چا باندې نه کیږي.

^{۱۰۰} (ص ۴۶۹ ج ۳)

دی و جی نه الله فرمایي: ﴿وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ ۚ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ۚ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ ۚ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾^{۱۰۱}

او ته له الله سره بل هېڅ معبود مه بله- (ځکه چې) د عبادت هېڅ لایق نشته مگر هغه دی، د هغه له مخ (ذات) نه غیر هر خیز فنا کېدونکی دی- حکم خاص د هغه لپاره دی او خاص هغه ته به تاسو بېرته بوتلی شی .

﴿ذَلِكَ مِمَّا أَوْحَىٰ إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ ۚ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتُلْقَىٰ فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَدْحُورًا﴾^{۱۰۲}

دا (ټول حکمونه) له هغو څخه دي چې ستا رب له حکمته څخه تا ته وحي کړي دي او ته له الله سره بل هېڅ معبود مه نيسه (گنې) نو په جهنم کې به وغورځول شي، ملامت کړی شوی، رټل شوی. ﴿قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً ۚ قُلِ اللَّهُ ۚ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۚ وَأَوْحَىٰ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرْكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ ۚ أَأُنِّمُكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ إِلَهَةً أُخْرَىٰ ۚ قُلْ لَا أَشْهَدُ ۚ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهُ وَاحِدٌ وَإِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ﴾^{۱۰۳}

ته ووايه: د گواهي په لحاظ کوم شی تر ټولو لوی دی؟ ته ووايه: الله دی، (هغه) زما په مینځ کې او ستاسو په مینځ کې گواه دی- او ما ته

^{۱۰۱} القصص: (۸۸)

^{۱۰۲} بنی اسرائیل: (۳۹)

^{۱۰۳} سورة الأنعام: (۱۸)

دا قرآن وحی کړی شوی دی، د دې لپاره چې په دې (قرآن) سره زه تاسو وپروم او هغه څوک چې دا ورته رسېدلی، ایا بېشکه تاسو خامخا (د دې خبرې) گواهي کوی چې یقیناً له الله سره نور معبودان (هم) شته؟ ته ووايه: زه (د دې) شاهدي نه کوم، ته ووايه: بېشکه همدا خبره ده چې هغه یو معبود دی او بېشکه زه له هغه څه نه بېزاره یم چې تاسو یې شریکان کوی.

﴿أَمَّنْ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ۗ أَلَيْسَ اللَّهُ بِذِي الْقُلُوبِ حَاتِلًا ۗ﴾^{۱۰۴}

بلکې هغه ذات چې اول ځلې مخلوق پیدا کوي، بیا به دغه (مخلوق) بېرته ژوندي کوي او هغه ذات چې تاسو ته له اسمان او ځمکې نه روزي درکوي، ایا له الله سره بل معبود شته؟ ته (دوی ته) ووايه: تاسو خپل دلیل راوړئ، که تاسو رښتیني یئ.

﴿هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ ۗ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾^{۱۰۵}

دغه الله هغه ذات دی چې نشته هېڅ حق معبود مگر هم دی دی، چې (حقیقي) بادشاه دی، ښه پاک دی، سلامتي ورکوونکی (او) امان ورکوونکی دی، نگهبان (محافظ) ښه غالب (او زورور)، ډېر

^{۱۰۴} النمل: (۶۴)^{۱۰۵} الحشر: (۲۳)

پدې سره چا دعا وکړه نو هيڅکله به يې الله رد نکړي بلکې ضرور به يې قبوله کړي.

دا حديث په نسايې او ابن ماجه کې هم شته، ترمذي ورته حسن ويلي دی، ابن حبان -رحمه الله- هم په خپل کتاب (صحيح ابن حبان) کې نقل کړی، او امام حاکم په (مستدرک) کې ذکر کړی او فرمايي: چې دا حديث د بخاري او مسلم د شروطو برابر دی، امام منذري د خپل استاذ (ابو الحسن مقدسي) څخه نقل کوي چې دې حديث باندې هيڅ طعن او جرح نشته، او حافظ ابن حجر وايي: دا حديث پدې باب کې د ټولو احاديثو څخه راجح دی.

۲-د انس -رضي الله عنه- څخه روايت دی ((كنتُ معَ رسولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عليه وسلَّمَ جالسًا - يعني - ورجلٌ قائمٌ يصليُّ ، فلما ركعَ وسجدَ وتشهدَ دعا ، فقالَ في دعائه: ((اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِأَنَّ لَكَ الْحَمْدَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْمَنَّانُ بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ، يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ، يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ ، إِنِّي أَسْأَلُكَ ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَصْحَابِهِ: تَدْرُونَ بِمَا دَعَا ؟ قَالُوا: اللهُ ورسولُهُ أَعْلَمُ ، قَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ ، لَقَدْ دَعَا اللهُ بِاسْمِهِ الْعَظِيمِ ، الَّذِي إِذَا دُعِيَ بِهِ أَجَابَ ، وَإِذَا سُئِلَ بِهِ أُعْطِيَ))^{۱۰۸}

چې زه د نبی ﷺ سره په مسجد کې ناست وم او یو سړي مونځ کوو چې دا دعا یې پکښې ولوسته: ای الله زه ستا څخه سوال کوم چې ستا لپاره حمدونه دي او ستا نه علاوه معبود برحق نشته ته شفقت والا او احسان کونکی ذات یې، د اسمانونو او ځمکو پیدا کونکی یې ای د عزت او اکرام خاونده ای همیشه ژوندی ذاته ای د خلکو د کارونو تدبیر کونکی زه ستا نه غوښتنه کوم.

نو نبی ﷺ وفرمایل: دې سړي د الله تعالی عظیم نوم په وسیله کې پیش کړ چې کله یې هم څوک د دعا په وخت کې استعمال کړي نو الله ورله ضرور دعا قبلوي.

۳- د اسماء بنت یزید -رضي الله عنها- څخه روایت دی - ((إِنَّ فِي هَاتَيْنِ الْآيَتَيْنِ اسْمَ اللَّهِ الْأَعْظَمِ: {وَاللَّهُمَّ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ} [البقرة: ۱۶۳]، و{الْم * اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ})).^{۱۰۹}

چې د الله اسم اعظم پدې دوه ایتونو کې دی:

((وَاللَّهُمَّ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ))^{۱۱۰}

او ستاسو حق معبود یو معبود دی، هېڅ لایق د عبادت نشته مگر یواځې هغه دی چې ډېر زیات مهربان، بې حده رحمت کوونکی دی.

^{۱۰۹} تخريج مشکل الآثار (الصفحة أو الرقم: ۱۷۸ |

^{۱۱۰} البقرة: (۱۶۳)

((اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ))^{۱۱۱}

الله (چې دی) نشته هېڅ لایق د عبادت مگر هم دی دی، همپشه ژوندی دی، د ټول عالم انتظام کوونکی دی.

دې باره کې نور احادیث هم شته لیکن د کلام او جرح نه خالي ندي، لهذا ددې درې دعاگانو په لوستلو سره انسان ته د اسم اعظم د لوستو شرف حاصلیدی شي.

فایده: تاسو به لیدلي وي چې صوفیان او د وحدت الوجود قایلین خلک د ذکر کولو په وخت صرف د (الله) لفظ استعمالوي او (الله) کوي، چې ددې هېڅ ثبوت نشته، نه د نبی ﷺ څخه دا عمل ثابت دی او نه د صحابه کرامو څخه، نه د سلف صالحینو څخه، شیخ الاسلام ابن تیمیة - رحمه الله - فرمایي: صرف مفرد لفظ (الله) ذکر کول د ځمکې د خلکو او د اسماني مخلوق په نزد هېڅ فایده نه ورکوي البته کوم ځای کې چې لفظ یواځې ذکر شوی وي هلته خامخا یو بل لفظ پټ وي یا تنبیه او اشاره مقصود وي لکه څرنګه چې د اواز لپاره وضع کړی شوي الفاظ دي، دې وجې نه د صوفیانو دا ذکر (الله) علماو بد گنړلی دی او بدعت یې ورته ویلي، ځکه

^{۱۱۱} ال عمران: (۱)

نبي ﷺ فرمايي: افضل ذكر (لا اله الا الله) دى او افضل دعا الحمد لله ده (رواه ابو حاتم فى صحيحه) ۱۱۲

دغه شان هغه فرمايي: بهتر بنه دعا چې زه يې كوم او زما نه مخکې پيغمبرانو کړى ده: ((لا اله الا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو على كل شى قدير)) (رواه مالک وغيره) او د نبي ﷺ څخه په تواتر سره ثابته ده چې خپل امت ته يې د الله ذکر د پوره جملې په شکل کې وربښودلى دى لکه (سبحان الله) (الحمد لله) (لا اله الا الله) او (الله اکبر) (رواه مسلم) او په صحيح مسلم کې د نبي ﷺ څخه ثابت دي چې فرمايي: که زه سبحان الله، الحمد لله، او الله اکبر ولولم نو دا زما لپاره د ټولې دنيا د مال او متاع نه بهتره ده.

او فرمايلي يې دي: د چا اخرى خبره چې (لا اله الا الله) وي نو جنت ته به داخل شي.

ليکن افسوس نن سبا بعضې خلک دا عقیده لري چې مفرد ذکر (يو لفظ والا) ويل مستحب دي او بعضې خو يې د (لا اله الا الله) د لوستلو څخه افضل او بهتر گنږي، نور داسې خلک شته چې وايي (هو) ويل د (الله) لوستلو نه بهتر دي، تر دې چې شيطان ورته وسوسه وکړه او د ځانه يې داسې الفاظ ويل شروع کړل چې نه پکښ ايماني خبره وي او نه هدايت بلکې ددې په وجه دوى د زنديقانو او ملحدينو

۱۱۲ الرد على المنطقين (ص ۳۵)

په صف کې داخل شول، کوم خلک چې خالق او مخلوق یو گنډي وایي: چې هر شی الله دی او دوی د الله ددې قول څخه استدلال کوي (قل الله ثم ذرهم فی خوضهم یلعبون)

او گمان کوي چې انسان ته الله حکم کړی چې (الله) ذکر مفرد ووايي ځکه (قل) د امر صیغه ده چې په وجوب ددې ذکر باندې دلالت کوي حالانکه دا استدلال غلط دی، ځکه دلته د (الله) لفظ

په جواب د سوال کې واقع شوی دی او پوره ایت داسې دی:

﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِّنْ شَيْءٍ ۗ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَىٰ نُورًا وَهُدًى لِّلنَّاسِ ۗ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا ۗ وَعَلَّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ ۗ قُلِ اللَّهُ ۗ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ﴾ ۱۱۳

او دوی د الله قدر ونه کړ، څنگه چې د هغه د قدر کولو حق دی! کله چې دوی وویل: الله په انسان باندې هېڅ شی نه دی نازل کړی، ته (ورته) ووايه: هغه کتاب چا نازل کړی دی چې موسی راوړی و، چې رڼا او هدايت دی د خلقو لپاره؟ چې تاسو یې پانه پانه کوئ، چې هغه (ځینې) ښکاره کوئ او ډېرې پټوئ، او تاسو ته هغه علم درکړی شو چې نه پرې تاسو پوهېدلئ او نه ستاسو پلاران، ته ووايه: الله

(نازل کړی دی) بیا ته دوی په خپلو باطلو بحثونو کې پرېږده چې لوبې کوي.

او د پوره ایت نه دا معلومېږي چې دا د پوره جملې جواب دی يعني سوال شوی دی چې دا کتاب چا نازل کړی نو الله نبي ﷺ ته فرمایي: چې ته ورته ووايه: الله يعني الله نازل کړی دی.

بهر حال د صوفایانو اکثر دلایل په مکر او فریب، چل او دھوکه باندې بنا وي.

فايده ۲- د (الله) لفظ د هغه لپاره ذاتي نوم دی چې جامد دی او د عربي نه علاوه په بله هیڅ ژبه کې ددې مترادف نشته يعني داسې لفظ نشته چې ددې په ځای استعمال شي لهذا په پښتو یا اردو یا انگلش کې که څوک د الله تذکره کوي نو (الله) لفظ به استعمالوي (گاډ) یا (خدا) وغیره به نه استعمالوي، البته نورو ژبو کې چې څومره الفاظ د الله لپاره استعمالېږي هغه د (معبود) په معنی دي يعني د (اله) په معنی حالانکه دا خبره تیره شوه چې (اله) د الله ذاتي نوم ندی، بلکې ددې معنی معبود دی چې د نورو معبودانو لپاره هم په قران کې استعمال شوی دی، په (مصباح اللغات ص ۱۵) کې لیکي: (اله) هر قسم معبود ته وایي چې جمع یې (الهة) ده برابره ده که معبود باطل وي لکه بتان او که برحق وي لکه الله، دغه شان په فارسي ژبه کې د (خدا) لفظ هم صفتي نوم دی چې مراد تربنه هر

معبود دی لکه په (غیاث اللغات ص ۱۷۴) کې لیکلي (خدا) د (خ) په پیش سره د مالک او دوست په معنی دی او دا لفظ د الله نه علاوه د بل چا لپاره استعمالول منع دي البته که بل لفظ ورسره یو ځای کړی شي نو د بل چا لپاره یې استعمال جایز دی لکه (خدا بیت) د کور مالک.

د (خدا) بله معنی ریپس او مشر ده^{۱۱۴} او بعضې وایي: خدا (پخپله راغلي) ته وایي، او دا لفظ د دوه الفاظو نه مرکب دی، چې (خد) (ا) دی او (ا) اصل کې د امر صیغه ده، معنی یې ده (راشه) لیکن د (خد) لفظ سره چې یو ځای شو، نو د اسم فاعل معنی یې پیدا کړه، او د (خدا) معنی ده (پخپله راغلی) دی او الله ته ځکه خدا وایي چې هغه د خپل قدرت نښې پخپله ښودلي دي او هیچا ته یې پکښ حاجت ندی راغلی.

محمد حسین (البرهان) کې لیکي: د (خدا) لفظ (خدا) هم لوستل جایز دي د (د) په ځای (ذ) لکه بلوچ د (خدا) لفظ استعمالوي.^{۱۱۵} ددې بحث نه دا ثابت شوه چې د (خدا) لفظ صفتي نوم دی او د (الله) په ځای یې استعمالول جایز ندي همدا وجه ده چې فارسي

^{۱۱۴} برهان قاطع (ص ۲۴۱ ج ۲)

^{۱۱۵} برهان قاطع (ج ۱ ص ۶۲)

کې کله د (اله) ترجمه کوي نو (خدا) ليکي او که د (الله) لفظ ليکي نو (الله) ليکي.

دارنگه په انگرېزي ژبه کې د (گاډ) لفظ هم په معنی د (اله) سره استعمالېږي يعنې معبود برابره ده که برحق وي او که باطل، ليکن دا لفظ هم د (الله) د لفظ په بدل کې استعمالول جايز ندي، د انگلش په ډکشنري کې ليکي: گاډ په معنی د اله، رب، معبود، حاکم، او قوي استعمالېږي.^{۱۱۶}

په فيروز اللغات کې راځي (گاډ) په معنی د خدا راځي.^{۱۱۷} بيمس شارتر انگلش ډکشنري کې راځي د (خدا) معنی (گاډ)^{۱۱۸} ددې نه ثابته شوه چې د انگلش لفظ (گاډ) د معبود په معنی راځي. ليکن د الله بدل او مترادف هيڅکله نشي کيدلی همدا وجه چې علامه مردمک پکتهال د قران مجيد ترجمه په انگلش کې ليکلی ده او د سورت فاتحه په تفسير کې داسې ليکي: ما په پوره ترجمه کې د (الله) لفظ په خپل ځاي پريخی دی يعنې ترجمه مې ورله نده کړې ځکه په انگلش کې داسې لفظ نشته چې ددې صحيح معنی ورکړي، نه ددې لفظ (الله) مثنی شته او نه جمع او نه مونث، د الله

^{۱۱۶} المورد (ص ۳۹۳)^{۱۱۷} (ص ۱۰۴۴)^{۱۱۸} (ص ۲۵۹)

تعالیٰ نه علاوه په بل معبود باندې ددې اطلاق صحیح ندی، او ما په ترجمه کې د (گاډ) لفظ صرف د (اله) په ځای کې استعمال کړی دی.^{۱۱۹}

او په تیر شوي صفحاتو کې دا خبره بیان شوې ده چې لفظ د (الله) مشتق ندی بلکې جامد دی حالانکه (اله) مشتق دی نه ددې مؤنث شته نه تشبیه او نه جمع، حالانکه د لفظ (اله) مؤنث هم راځي او تشبیه او جمع یې هم شته.

لهذا دې کس په انگلش کې ترجمه کړې او کوم ځای کې چې د (الله) لفظ راغلی همغلته یې په انگلش کې هم (الله) لیکلی دی او کوم ځای کې چې (اله) راغلی دی هلته یې د (گاډ) لفظ استعمال کړی، زه دلته بعضې مثالونه بیانوم:

﴿إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصُّ الْحَقُّ ۚ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾^{۱۲۰}

بېشکه همدا حق بیان دی او نشته هېڅ ب-رحمه الله-ق معبود مگر یواځې الله دی او بېشکه یواځې الله ډېر غالب، بڼه حکمت والادی.

^{۱۱۹} (ص ۴)^{۱۲۰} ال عمران (۶۲)

﴿وَقَالَ اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلَهَيْنِ اثْنَيْنِ ۚ إِنَّمَا هُوَ إِلَهُ وَاحِدٌ ۚ فَإِيَّايَ فَارْهَبُونَ﴾ ۱۲۱

او الله وويل: تاسو دوه معبودان مه نيسي، همدا خبره ده چي هغه يو معبود دي، نو تاسو خاص له ما نه ووپربرئ.

﴿فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلِّبَكُمْ وَمَثْوَاكُمْ﴾ ۱۲۲

نو ته پوه شه چي بيشكه شان دا دي چي د عبادت هېخ لايق نشته مگر الله دي او د خپلي گناه مغفرت وغواړه او د مومنو سړيو او مومنو بنځو لپاره هم، او الله ستاسو په گرځېدنځي او اوسېدنځي عالم دي. پدې ايت كې دواړه نومونه (الله) او (اله) ذكر دي ليكن مترجم (ترجمه كونكي) د (الله) د لفظ ترجمه نده كړې او د (اله) لفظ يې په (گاډ) سره ترجمه كړي.

دې وجې نه بايد په انگلش كې هم د (الله) لفظ پخپل ځاي برقرار وساتل شي، البته د (اله) معنی په (گاډ) سره كول جايز دي.

همدارنگه په هندي او سنسكرت ژبو كې هم د (الله) د لفظ په بدل كې بل لفظ نشته، ميشور، برماتما، ايشور، او بهگوان، دا الفاظ هم د (الله) مترادف ندي.

۱۱۱ النحل: (۵۱)

۱۱۲ محمد: ۱۹

په سرتاج اللغة^{۱۲۳} کې د میشور معنی (خدا او پرماتما) لیکي، او په فیروز اللغات^{۱۲۴} کې د میشور معنی لیکي چې هغه ذات ته وایي چې اعلی روح ولري او خدا ته هم وایي، او په فیروز اللغات^{۱۲۵} کې د بگهوان معنی په (خدا) سره کوي.

سوامي دیاندد په خپل کتاب (ستهیارته پرکاش^{۱۲۶} کې لیکي: (بهج) په معنی د خدمت او پرستش هغې ته وایي چې په اختیار کې یې قدرت او دولت وي، او (ایشور) بهگوان ته وایي.

نو دا ټول الفاظ اگر که د (معبود) معنی ورکوي لیکن د (الله) مترادف نشي گرځیدلی ځکه الله معبود برحق دی او پدې لفظ کې ورسره څوک شریک نشته، البته د (بهگوان) لفظ د معبود معنی نه علاوه بله معنی هم ورکوي لهذا ددې نه خو بالکل اجتناب ضروري دی، ځکه دا لفظ ددوو الفاظو نه مرکب دی د (بهگ) معنی (د بنځي مخصوص اندام) ته وایي^{۱۲۷} او (وان) د (والا) معنی ورکوي^{۱۲۸} نو د (بهگوان) معنی (هغه چې د بنځي مخصوص اندام ولري)

^{۱۲۳} ص ۲۲۰^{۱۲۴} ص ۳۲۵^{۱۲۵} (ص ۲۶۶)^{۱۲۶} (ص ۲۴)^{۱۲۷} فیروز اللغات (ص ۲۶۵)^{۱۲۸} فیروز اللغات (ص ۲۶۰)

ددې تایید ددې خبری نه هم کیږي چې هندوان د یوي بنځې عبادت کوي چې نوم یې (دیوی) دی (نیکې بنځې ته وایي) او دیوی خپله مونث دی او (دیوتا) ددې مذکر دی،^{۱۲۹} او (دیوتا) هندي لفظ دی چې معنی یې (د الله ملایک) ده.

مقصد دا چې په سنسکرت ژبه کې باید د (الله) لفظ ترجمه نکړی شي، او د پورتنی الفاظو څخه یو هم د الله د لفظ مرادف ندی او نه یې ددې په ځای استعمال جایز دی.

په عربي یا سریاني ژبه کې د (ایل) لفظ یا (ال) د (رب) په معنی استعمالیږي، لهدا په قران کې چې کوم ځای کې د (اله) لفظ راشي د هغې ترجمه په (ایل) سره جایز ده لیکن د (الله) ترجمه پدې لفظ سره جواز نلري، ځکه (ال) په معنی د ربوبیت راځي لکه: استاذ فرا وایي: د (ال) معنی (رشته داري، ذمه داري، او وعده او اقرار دی)^{۱۳۰} او بعضې وایي: چې (ال) د الله د نومونو څخه دی، حالانکه دا خبره غلطه ده ځکه د الله نومونه مشهور او معروف دي، په قران او حدیث کې دا نوم نشته، لکه خلک د الله څخه ددعا کولو په وخت یا (رحمن یا رحیم) وایي وغیره مگر د هیچا څخه دا ندی اوریدل شوي چې یا (ال) لفظ یې استعمال کړی وي.

^{۱۲۹} سرتاج اللغة (ص ۴۱۷)، فیروز اللغات (ص ۶۸۰)

^{۱۳۰} لسان العرب (ج ۱۱ ص ۲۶)

امام راغب فرمایی: چا ویلی دی چپی (ایل) د الله د نومونو خخه دی لیکن دا قول غلط دی.^{۱۳۱}

فایده ۳: د (الله) لفظ د الله داسی جامع نوم دی چپی د اسماء حسنی (۹۹) نومونو معنی پکښ پرته ده او نور ټول نومونه ددی لپاره شرح ده.^{۱۳۲}

(الرحمن الرحيم)

(عام مهربان په کافرانو او مومنانو دواړو باندې په دنیا کې او خاص مهربان په مومنانو باندې په اخرت کې)

امام بخاري فرمایی: الرحمن او الرحيم دواړه د رحمت نه اغستل شوي دي او رحيم او راحم يوه معنی لري لکه علیم او عالم (یعني د رحيم معنی ده رحمت کونکی او د راحم معنی هم رحمت کونکی ده)^{۱۳۳}

امام جوهری فرمایی: رحمن او رحيم دواړه د رحمت نه مشتق دي لکه ندیم او ندمان (پښیمانه ته وایي) او د تاکید لپاره کله د یوي مادې خخه راوتلي دوه الفاظ تکرارېږي لکه ویل کېږي (فلان جاد مجد) یعنی فلانکی محنتی دی ډیر محنت کوي، البته د (الرحمن) اسم صرف د الله سره خاص دی بل چا لپاره یې استعمالول جایز

^{۱۳۱} المفردات (ص ۱۹)

^{۱۳۲} مدارج السالکین د ابن القيم (ج ۱ ص ۳۲)

^{۱۳۳} په خپل کتابصحيح البخاري (ج ۲ ص ۶۴۲) کتاب التفسير کې

ندی، ځکه ته سوچ وکړه پدې ایت کې: ﴿قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ﴾

ته ووايه تاسو د الله څخه دعا وکړئ يا د رحمن څخه. ^{۱۳۴}

دلته الله تعالی (رحمن) او (الله) يو ځاي ذکر کړل او پدې کې اشاره ده چې لکه څنگه چې (الله) لفظ د بل چا لپاره استعمالول جايز ندي دغه شان د (رحمن) لفظ.

او د مسيلمه کذاب (چې د نبوت دعوی يې کړې وه) هغه ته به خپلو ملگرو (رحمن يمامه) ويل يعني د يمامه رحمان، ليکن دا دوی په دين پورې ټوقې کولې، زجاج - رحمه الله - فرمايي: (الرحمن) د (فعلان) په وزن د مبالغې صيغه ده د کثرت او ډير والي معنی پکښې پرته ده ځکه د الله رحمت په هر شي باندې کيږي او رحمت يې وسيع او پراخه دی، هغه د ټولو رحم کونکو څخه ډير رحم والا دی، او (رحيم) د (رحمن) نه وروسته ذکر شوی دی ځکه (رحمن) لازمي معنی لري يعني الله په نفس کې رحمت پروت دی او (رحيم) کې متعدې معنی پرته ده يعني الله په بل چا باندې رحمت کوي. ^{۱۳۵}

محترم لوستونکو: په عربي لغت کې د رحمت معنی دارنگه کوي: د زړه نرميدل، معاف کول، رحمت کول، او د نرمۍ تقاضا داده چې احسان

^{۱۳۴} الصحاح (ج ۵ ص ۹۳۹)

^{۱۳۵} په تفسير اسماء حسنی (ص ۲۹) او لسان العرب (ج ۱۲ ص ۲۳۰) کې

کوي او بخشش او معاف کول خو د الله خاص صفت دی، او رحمت کول هم د هغه طریقه ده. ۱۳۶

شیخ بدیع الدین (زه) وایم: د اهل حدیثو عقیده داده چې رحمت حقیقي معنی به کولی شي، بغير د تاویل نه البته د الله زره څنگه نرمیږي ددې کیفیت صرف الله ته معلوم دی مونږ ته یې ادراک نشته، ځکه الله فرمایي: ﴿فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا ۗ يَذُرُّكُمْ فِيهِ ۗ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ ۗ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ ۱۳۷

(دغه الله) د اسمانونو او ځمکې پیدا کوونکی دی، تاسو لپاره یې له هم ستاسو له جنس (او ځانونو) نه جوړې پیدا کړي دي. او له څارویو نه یې هم قسمونه (پیدا کړي دي)، هغه تاسو په دې طریقي سره خوروي، د هغه په مثل هېڅ شی نشته. او هم دغه ښه اورېدونکی، ښه لیدونکی دی لهذا الله -رحمه الله- مان او رحیم دی او د رحمت اندازه یې چاته نشته.

فصل: بعضې خلک گمان کوي چې رحمن مشتق ندى، ځکه دا صرف د الله نوم دی، او که دا چیرته مشتق وي نو کافرو به ترې انکار نه کولی لکه قران کې دي چې دوى به انکار کوو ﴿وَلَقَدْ أَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ

۱۳۶ القاموس (ج ۴ ص ۸۱۷)، تاج العروس (ج ۸ ص ۱۳۵)

۱۳۷ شوری (۱۱).

د جمهورو علماو مذهب دادی چې دا د رحمت نه مشتق دی او د مبالغې صیغه ده، معنی یې ده (هغه ذات چې د رحمت انتها یې نشته)، دې وجې نه یې نه تثنيه راځي او نه جمع، او پدې باندې دلیل چې دا مشتق دی د رحمت نه راوتلی دی دا حدیث دی چې امام ترمذی د عبدالله بن عوف - رضي الله عنه - څخه روایت کړی چې رسول الله ﷺ فرمایي: الله تعالی فرمایلي دي چې زه الله یم رحمن یم، ما رحمت پیدا کړی، او خپل نوم (الرحمن) ددې څخه مشتق دی لهدا چا چې صله رحمي قایمه کړه نو زه به یې وساتم او چا چې صله رحمي کت کړه نو زه به یې کت کړم.^{۱۴۰}

امام ترمذی دې حدیث ته صحیح ویلي او فرمایي: دې باره کې د نورو صحابه و نه هم احادیث روایت دي لکه ابو سعید الخدری، عبدالله بن ابی اوفی، عامر بن ربیع، ابو هریره، جبیر بن مطعم، او دا حدیث د (رحمن) د مشتق والي باره کې صریح نص دی، دې وجې نه د انکار او مخالفت هیڅ گنجایش نشته.^{۱۴۱}

فصل: دواړه نومونه (رحمن او رحیم) یوه معنی لري، چې د الله په رحمت او فضل باندې دلالت کوي، البته په هر لفظ کې خاص خوبی پرته ده دې وجې نه دواړه نومونه جدا جدا راغلي دي.

^{۱۴۰} سنن (ج ۲ ص ۱۳)^{۱۴۱} القرطبي (ج ۱ ص ۱۰۳)

امام ابو اسحاق زجاج فرمايي: بعضي مفسرينو ويلى دي: چي رحمن عام دى معنى يي ده (هغه ذات چي په ټول مخلوق باندې يي رحمت كړي لكه رزق يي ورته پراخه كړي دى او رحيم خاص رحمت والا ته وايي هغه ذات چي صرف په مومنانو يي خاص رحمت كړي چي ايمان يي ورته نصيب كړي، او په آخرت كې به ورته دايمي ثواب ورکړي چي هيڅ انقطاع ورله نشته، او ددې دواړو الفاظو اگر كه ماده يوه ده ليكن د تکرار فايده يي داده چي په رحمن كې مبالغه پرته ده او د الله د رحمت عموم او شمول ته پكښ اشاره ده لكه عربي كې وايي (فلان غضبان) فلانكى په هر چا باندې غصه دى او (اناء ملان) يعني لوڅى ډك دى دې وجې يي يو ځاي جمع كړي دي يا د تاكيد لپاره تکرار شوي.^{۱۴۲}

امام بيهقي -رحمه الله- ليكي: د رحمن معنى داده (هغه ذات چي د خپلو بندگانو عذرونه يي زاييله كړي يعني جناتو او انسانانو ته يي حكم كړي چي عبادت يي وكړي او هغوى ته يي د عبادت كيفيت او طريقه ښودلې او د هغې حدود او شروط يي هم ورته بيان كړي، بندگانو ته يي شعور او قوتونه او اندامونه ورکړي دي او مخاطب كړي يي دي، مكلف كړي يي دي په بعضى كارونو باندې، او هغو ته يي زيرى ورکړي چي عمل كوي او هغو ته يي يره ورکړي چي عمل نه كوي، دې

^{۱۴۲} شرح اسماء حسنى (ص ۲۸)

وچي نه د هر چا هيخ عذر ندي پاتي، او د رحيم معنی ده هغه ذات چې د هيچا عمل نه ضايع کوي بلکې پوره اجر او ثواب ورته ورکوي، بلکې په خپل رحمت سره ډبل اجر ورته ورکوي.^{۱۴۳}

امام خطابي فرمايي: رحمن هغه ذات چې په ټولو مخلوقاتو يې رحمت کړې چې مومن، کافر، صالح، او فاسق پکښ شامل دي، ټولو ته رزق ورکوي، د هغوی دنياوي ضروريات يې پوره کړي، او د رحيم لفظ د مومنانو سره خاص دی لکه الله فرمايي: ﴿وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ ۗ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا﴾^{۱۴۴}

او کله چې مومنانو ډلې وليدې، وبې ويل: دا هغه دي چې مونږ سره يې الله او د هغه رسول وعده کړې وه، او الله او د هغه رسول رښتيا ويلي وو، اودوی ته دغو زيات نه کړ مگر ايمان او (د الله حکمونو ته) تسليمېدل.

امام غزالي فرمايي: د (رحمن) لفظ عام دی او ډيرو شيانو ته شامل دی لکه ۱- الله تعالی مخلوق باندې رحمت کړې او پيدا کړي يې دي. ۲- دوی ته هدايت او ايمان ورپه نصيب کوي. ۳- اخرت کې به

^{۱۴۳} په خپل کتاب الاسماء والصفات (ص ۴۹) کې

^{۱۴۴} الاحزاب (۲۲)

ورته سعادت او خوشحالی ورکوي. ۴- خپلو بندگانو ته به خپل مخ ته د کتلو توفیق ورکوي.^{۱۴۵}

امام قرطبي وايي: علامه عزرمي وايي: رحمن هغه ذات چې رحمت يې په کافر او مومن دواړو باندې کړې لکه باران پرې کوي او اندامونه يې ورته ورکړي او نور ډير نعمتونه يې پرې کړي، او رحيم خاص دی مومنانو پسې ځکه دوی ته يې خاص هدايت کړې او رحمت پرې کوي او ابن المبارک فرمايي: رحمن هغه ذات ته وايي چې بنده ترې سوال وکړي نو ورکړه کوي او چې سوال ترې ونه شي نو غصه کيږي.^{۱۴۶}

په لسان العرب کې راځي: فارسي فرمايي: د رحمن نه پس رحيم دې لپاره ذکر شوی چې په رحمن کې عام رحمت مراد دی او په رحيم کې خاص رحمت ته اشاره ده چې صرف په مومنانو باندې دی لکه الله فرمايي ((اقرأ باسم ربك الذي خلق)) او بيا وروسته فرمايي ((خلق الانسان من علق)) اول يې عام حکم ذکر کړ چې الله انسان پيدا کړی بيا يې خاص چې الله د علق نه پيدا کړی ځکه د انسان په پيدايش کې د الله حکمتونه او نښې دي.^{۱۴۷}

^{۱۴۵} (المقصد الاسنى (ص ۳۵)

^{۱۴۶} په تفسير قرطبي (ج ۱ ص ۱۰۵) کې

^{۱۴۷} (ج ۱۲ ص ۲۳۰)

حافظ ابن القيم -رحمه الله- فرمایي: په (رحمن) کې اشاره ده چې رحمت د الله ذاتي صفت دی چې ذات سره یې قایم دی، او رحیم تعلق د مخلوق سره دی یعنی الله پخپله د رحمت صفت لري او په مخلوق باندې رحمت کوي.^{۱۴۸}

ددې عبارت څخه دا خبره واضحه شوه چې (الرحمن) او (الرحیم) دواړه د رحمت څخه راوتلي دي او دواړو کې مبالغه موجوده ده، البته دواړه مختلف خصوصیات لري، او ددواړو په یو ځای کې جمع کولو کې حکمت او مناسبت هم شته، او الرحمن یې د الرحیم نه مخکې ذکر کړی دی، دپته د عام نه پس د خاص ذکر کول وایي دې لپاره چې دا خبره واضحه شي چې د الله مهرباني خو عامه ده لیکن خصوصي مهرباني په مومنانو باندې ده لهذا ایمان راوړئ نو پدې کې ایمان ته ترغیب هم راغلی.

امام ابن خالویه -رحمه الله- ددې یوه بله وجه هم ذکر کړې ده یعنی چې الرحمن د الرحیم نه مخکې ولی راغلی دی ددې څه سبب دی؟ هغه فرمایي: رحمن یې ځکه مخکې کړ چې دا د الله خصوصي نوم دی څوک ورسره پکښ شریک نشته د بل چا لپاره یې استعمال ممنوع دی، او رحیم مشترک دی د بل چا لپاره یې استعمالول جایز دي نو خاص یې په عام باندې مقدم کړ.^{۱۴۹}

^{۱۴۸} په بدایع الفوائد (ج ۱ ص ۲۴) کې

^{۱۴۹} په خپل کتاب اعراب ثلاثین سورة من القرآن (ص ۱۳) کې

علامه محمد ابراهيم مير يو بل سبب ذکر کوي وايي: رحمن يې په رحيم باندې ځکه مقدم کړی چې د وزن خيال راشي ځکه د اکثر و ايتونو په اخير کې (يم) يا (ين) لکه (مستقيم) (نستعين) (العالمين).^{۱۵۰}

فايده: د بعضې خلکو خيال دی چې (الرحمن) عربي لفظ دی، ليکن دا خبره غلطه ده، قرطبي ليکي^{۱۵۱}: په قران کریم کې هيڅ عجمي لفظ نشته البته داسې الفاظ شته چې د عربي او نورو ژبو کې مشترک وي، د تفصيل لپاره (الاتقان للسيوطي ج ۱ ص ۱۳۶) ملاحظه کړئ.

فصل: هر سورت چې په بسم الله الرحمن الرحيم سره شروع کېږي پدې کې (براعة الاستهلال) وي مطلب دا چې پدې سورت کې راوران احکام ټول د الله په رحمت باندې بنا دي، او د رحيم بادشاه د طرفه دي، او د الله ټول قوانين د رحمت دي، او پدې کې هيڅ بې انصافي او ظلم نشته، دې لپاره چې قاري او لوستونکی راوان ايتونه په مينه او شوق سره ولولي او دا حقيقت دی چې د الله رحمتونه د سمندر پشان دي چې هيڅ ساحل يې ندی معلوم، ابو داود کې دا حديث موجود دی چې نبي ﷺ فرمايي ((والذي بعثني بالحق لله أرحم بعباده من أم الأفراخ بفرخها))^{۱۵۲}

^{۱۵۰} په خپل کتاب واضح البيان في تفسير ام القران (ص ۵۶) کې

^{۱۵۱} (ج ۱ ص ۱۰۴)

^{۱۵۲} مشکاة (ص ۲۰۸)

قسم په الله چې زه یې په حق سره راپیږلی یم، الله په خپلو بندگانو باندې د یوې مور نه ډیر رحمت کونکی دی چې پخپلو بچو رحمت کوي.

د ابو هريرة -رضي الله عنه- څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ فرمایي: ((إِنَّ لِلَّهِ مِثَّةَ رَحْمَةٍ أَنْزَلَ مِنْهَا رَحْمَةً وَاحِدَةً بَيْنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ وَالْبَهَائِمِ وَالْهَوَامِّ، فَبِهَا يَتَعَاطِفُونَ، وَبِهَا يَتَرَاحِمُونَ، وَبِهَا تَعْطِفُ الْوَحْشُ عَلَى وُلْدِهَا، وَأَخَّرَ اللَّهُ تِسْعًا وَتِسْعِينَ رَحْمَةً، يَرْحَمُ بِهَا عِبَادَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.))^{۱۰۳}

الله تعالی سل رحمتونه پیدا کړي او یو رحمت یې انسانانو، ځناورو، او نورو مخلوقاتو ته ورکړی چې په یو بل باندې رحمت وکړي، ددې په وجه حیوانات هم په بچو باندې شفقت کوي، او ۹۹ رحمتونه یې ځان سره حصار کړي دي چې د قیامت په ورځ به په خپلو بندگانو باندې پدې سره رحمت وکړي.

گویا کې په دنیا کې چې د چا په زړه کې معمولي رحمت موجود دی دا د الله درحمت حصه ده، مثلاً مور او پلار پخپلو بچو باندې مهربانه وي، حاکم په عوامو باندې، دوست په خپل دوست، دا ټول د الله د رحمت نتیجه ده، تر دې چې کله ظالم په مظلوم باندې څه شفقت وکړي دا ورته الله په زړه کې اچوي.

^{۱۰۳} صحیح مسلم (۳۰۸۸)

په قران کریم کې الله تعالی د خپل پیغمبر باره کې دارنگه فرمایلي دي ﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾^{۱۵۴}

یقیناً یقیناً تاسو ته له هم ستاسو له جنسه نه رسول راغلی دی، هغه څه چې تاسو په تکلیف کې اچوي؛ په ده ډېر سخت (او درانه) دي، ستاسو (د هدایت) لپاره پر تاسو باندي ډېر حرصناک دی، په مومنانو باندي ډېر نرمې کوونکی، ډېر مهربان دی.

نبي ﷺ چې پخپل امت باندي دومره مهربانه دی دا هم د الله د رحمت په وجه چې الله د هغه طبیعت او فطرت داسې جوړ کړی وو لکه الله فرمایي: ﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ ۗ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظًا لِّلْقَلْبِ لَإِنفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ ۗ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ ۗ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ﴾^{۱۵۵}

نو (یواځې) د الله د رحمت په سبب ته د دوی لپاره نرم یې او که چېرې ته بدخویه، سخت زړی وی (، نو) خامخا دوی به ستا له چاپېره نه خواره شوي وو، نو دوی ته معافي کوه، او د دوی لپاره بخښنه غواړه، او له دوی سره په کار کې مشوره کوه، بیا چې کله ته پخه اراده وکړې، نو په الله باندي توکل کوه، یقیناً الله له توکل کوونکو سره مینه کوي.

^{۱۵۴} توبة: (۱۲۸)^{۱۵۵} ال عمران: (۱۵۹)

د نبی او خاوند مابین کې محبت هم د الله د نبو څخه دی لکه
 الله فرمایي ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا
 وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً ۗ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾^{۱۵۶}
 او د هغه له نبو څخې دا دي چې تاسو لپاره یې ستاسو له نفسونو
 څخه جوړې پیدا کړې، د دې لپاره چې تاسو هغو ته (په مایله کېدو
 سره) سکون حاصل کړئ او هغه ستاسو په مینځ کې مینه او مهرباني
 پیدا کړه، بېشکه په دغو کې خامخا نښې دي د هغه قوم لپاره چې
 ښه فکر کوي.

خلاصه دا چې د کوم مخلوق څخه چې کومه مهرباني یا نعمت
 صادرېږي په بل مخلوق باندې نو دا د الله درحمت یو جز وي او د
 الله لاس پکښې وي، نبی ﷺ فرمایي: که چیرته کافر ته د الله د رحمت
 باره کې معلومات وشي نو هیڅکله به د الله د جنت څخه نا امیده
 نشي.

که قران کریم مطالعه کړو نو دا به محسوسه کړو چې هر قسم نعمت
 د الله د رحمت په وجه وي:
 د الله نعمتونه دادي:

۱- د مصیبت څخه نجات ورکول:

^{۱۵۶} الروم: (۲۱)

﴿وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلَجُوا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾^{۱۵۷}

او که مونږ په دوی مهرباني کړې وی او هغه تکلیف مو لري کړې وی چې په دوی دی (، نو) خامخا به دوی په خپله سرکشی کې راتینګ شوي وو، په دې حال کې چې سرگردان به وو.

۲-بچي او ښځه ورکول يا د بيماري څخه شفا ورکول هم د الله نعمت دی:

﴿فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ ۚ وَآتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَذِكْرَىٰ لِلْعَابِدِينَ﴾^{۱۵۸}

نو مونږ د هغه دعا قبوله کړه، نو مونږ هغه تکلیف لري کړ چې هغه ته و او مونږ هغه ته د هغه کورنۍ او له هغوی سره د هغوی په مثل عطا کړل له خپل طرف نه د رحمت په وجه او د عبادت کوونکو لپاره د نصیحت په خاطر.

۳-یونس علیه السلام د ماهی د خیتي نه راخلاص شو دا د الله درحمت په وجه:

﴿لَوْلَا أَنْ تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ﴾^{۱۵۹}

^{۱۵۷} المومنون: (۷۵)

^{۱۵۸} الانبياء: (۸۴)

^{۱۵۹} القلم: (۴۹)

که چپرې داسې نه وی چې ده ته د خپل رب مهرباني ورسېدله (نو) دی به خامخا په سپېره میدان کې غورځول شوی و، په داسې حال کې چې دی به مذموم (ملامت کړی شوی) و.

۴- امن ورکول، حفاظت کول:

﴿قَالَ هَلْ آمَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمِنْتُكُمْ عَلَىٰ أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ ۗ فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا ۗ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾^{۱۶۰}

هغه وویل: ایا زه تاسو په ده باندې امینان کړم مگر په شان د هغه چې ما تاسو له دې نه مخکې د ده په ورور باندې امینان گرځولي وئ، نو الله ډېر غوره ساتونکی دی او هغه تر ټولو زیات رحمت کوونکی دی.

۵- نقصان او تاوان نه بچ کیدل:

﴿أَهْلُوا الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ ۗ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ﴾^{۱۶۱}

ایا دا هغه کسان دي چې تاسو به قسمونه خوړل چې الله به دوی ته رحمت ونه رسوي (دوی ته ویل شوي دي چې) تاسو جنت ته داخل شئ، پر تاسو باندې هېڅ وېره نشته او نه به تاسو غمجن کېږئ.

۶- قران نازلول:

^{۱۶۰} یوسف: (۶۴)

^{۱۶۱} الاعراف: (۴)

﴿تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾^{١٦٢}

(دغه) نازلول د ډېر مهربان، بې حده رحمت کوونکي له جانبه دي.

۷- ځناور د انسان لپاره تابع کول:

﴿وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بِالْغَيْهِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ ۗ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ﴾^{١٦٣}

او دوی ستاسو درانه بارونه پورته کوي هغه ښار ته چې تاسو هغه ته رسېدونکي نه وئ مگر د ځانونو په مشقت سره، بېشکه ستاسو رب یقیناً ډېر نرمې کوونکی، بې حده مهربان دی.

۸- د توبه توفیق ورکول او توبه قبلول:

﴿فَتَلَقَىٰ آدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ۗ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾^{١٦٤}

نو ادم له خپل رب نه څو کلمې زده کړې، نو د هغه توبه یې قبوله کړه، بېشکه هم هغه ښه توبه قبلوونکی، بې حده رحمت کوونکی دی.

۹- په اسلام باندې ثابت قدمه ساتل او ددېن د احکامو تعلیم

ورکول:

^{١٦٢} السجدة: (٢)

^{١٦٣} النحل: (٧)

^{١٦٤} البقرة: (٣٧)

﴿رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةٌ مُسْلِمَةٌ لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا ۗ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾^{۱۶۵}

ای زمونږه ربه! مونږ ستا (حکم) منونکي جوړ کړه او زمونږه په اولاد کې (هم) يوه ډله ستا حکم منونکې (جوړه کړه) او مونږ ته زمونږ د عبادت طريقي وښيېه او زمونږه توبه قبوله کړه، يقيناً همدا ته ډېر ښه توبه قبلوونکی، بې حده رحمت کوونکی يې.

۱۰- د نفس د شر خڅه حفاظت کول:

﴿وَمَا أُبْرِئُ نَفْسِي ۚ إِنَّ النُّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي ۚ إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾^{۱۶۶}

او زه د خپل ځان تزکيه نه کوم، ځکه د انسان نفس د بدې امر کوي، مگر په چا چې الله رحمت وکړ، او بيشکه زما رب بښونکی مهربانه دی.

۱۱- سمه لار ښودل او د تورتڼ نه خلک د رڼا طرفته رايستل:

﴿هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ۗ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا﴾^{۱۶۷}

^{۱۶۵} البقرة: (۱۲۸)

^{۱۶۶} يوسف: (۵۳)

^{۱۶۷} الاحزاب: (۴۳)

دی همغه ذات دی چې په تاسو "صلاة" (شفقت) رالېري او د هغه ملايك (هم)، د دې لپاره چې هغه تاسو له تيارو نه رڼا ته راوباسي، هغه په مومنانو ډېر رحمت کوونکی دی.

۱۲- دې امت ته د رسول الله ﷺ رالېرل:
﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾^{۱۶۸}

او مونږ ته نه يې لېرلی مگر د عالمونو لپاره رحمت.

۱۳- د نبی ﷺ د سخت مخالفت نه پس هم ثابت قدم پاتې کيدل:

﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ أَنْ يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ ۗ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ ۗ وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ ۗ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا﴾^{۱۶۹}

که پتا باندي د الله فضل او رحمت نه وي، نو د کافرانو يوې ډلې اراده لرله چې تا گمراه کړي، او دوی صرف خپل ځانونه گمراه کوي، او تاته هيڅ ضرر نشي درکولی، او الله پتا باندي قران او حديث نازل کړی، او هغه څه يې تاته زده کړي، چې

^{۱۶۸} الانبياء: (۱۰۷)^{۱۶۹} النساء: (۱۱۳)

مخکې یې تا سره علم نه وو، او د الله فضل پتا باندي لوی دی.

۱۴- باران کول:

﴿وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ ۗ وَهُوَ الْوَلِيُّ ۗ
الْحَمِيدُ﴾^{۱۷۰}

او دی همغه ذات دی چې باران وروي، وروسته له دې چې دوی نا امېده شي- او هغه خپل رحمت خوروي او هم دی ښه کارساز، ښه ستايل شوی دی.

۱۵- په امن او سلامتی سره کشتی خپل خای ته رسول:

﴿وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا ۗ إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ
رَحِيمٌ﴾^{۱۷۱}

او هغه وويل: په دې کې سواره شی (او وایئ): د الله په نامه سره د دې روانېدل او د دې ودرېدل دي، بېشکه زما رب یقیناً ډېر بخښونکی، بې حده رحمت کوونکی دی.

۱۶- د اختلاف او فرقه واریت څخه بچ کول:

^{۱۷۰} الشوری: (۲۸)

^{۱۷۱} هود: (۴۱)

﴿إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ ۚ وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ ۖ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لِأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ
مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾^{۱۷۲}

مگر هغه خوک چي ستا رب پرې رحمت وکړي- او د دغه (اختلاف او رحمت) لپاره يې دوی پیدا کړي دي او ستا د رب خبره پوره شوې ده چې خامخا هرومرو به زه جهنم له پېريانو او انسانانو ټولو نه ضرور ډکوم.

۱۷- په دنيا او اخيرت کې د نيکيو ليکل:

﴿وَكَتُبْنَا لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدُّنَا إِلَيْكَ ۚ قَالَ
عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ ۖ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ۚ فَسَأَكْتُبُهَا
لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ﴾^{۱۷۳}

او ته زمونږ لپاره په دې دنيا کې نېکښه وليکه او په اخرت کې هم، بېشکه مونږه تا ته رجوع کړې ده، وويل (الله:) زه خپل عذاب رسوم چا ته چې وغواړم او زما رحمت هر شي لره راگېر کړی دی، نو ژر به زه وليکم دا رحمت د هغو کسانو لپاره چې پرهبزگاره دي او زکات ادا کوي او هغه کسان چې هغوی زمونږ په ايتونو ايمان لري.

۱۸- د شيطان د تابعدارۍ څخه حفاظت:

^{۱۷۲} هود (۱۱۸)

^{۱۷۳} الاعراف: (۱۵۶)

﴿وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ ۖ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ ۗ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا﴾^{۱۷۴}

او کله چې دوی ته د امن، یا وېرې څه خبره راشي، دوی هغه خوره (نشر) کړي- او که چېرې دوی هغه رسول ته او خپلو د کار خاوندانو (حاکمانو) ته رسولې وې، (نو) خامخا په دوی کې به هغو کسانو دا (خبره) معلومه کړې وې، څوک چې د دې استنباط او راوېستنه کوي- او که پر تاسو باندي د الله فضل او د هغه رحمت نه وې، خامخا تاسو به د شيطان تابعداري کړې وه- مگر لږو خلقو (به نه وه کړې)

۱۹- په عذاب نازلولو کې جلدي نه کول:

﴿قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّي ۖ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ ۗ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا﴾^{۱۷۵}

دغه زما د رب له جانبه يو رحمت دی، نو کله چې زما د رب وعده راشي دا به د ځمکې سره هموار وگرځوي او زما د رب وعده حقه ده.

۲۰- د عذاب څخه پناه ورکول:

^{۱۷۴} النساء: (۸۳)

^{۱۷۵} الکهف: (۸۵)

﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكْنِي اللَّهُ وَمَنْ مَعِيَ أَوْ رَحِمْنَا فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ
مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ﴾^{۱۷۶}

(ای نبی!) ته (دوی ته) ووايه: تاسو ما ته خبر راکړی! که چېرې الله ما او هغه کسان چې زما سره دي، هلاک (او مړه) کړي، یا پر مونږ رحمت وکړي، نو څوک دی چې کافران به له ډېر دردونکي عذاب نه بچ کړي؟

۲۱- غلطی او سهو امت ته معاف کول:

﴿ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ ۚ فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ
فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ ۚ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ
وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾^{۱۷۷}

تاسو دغه (په زامنو بلل شوي) د هغوی پلرونو ته منسوب کړئ، دغه (کار) د الله په نېز د انصاف والا دی، نو که تاسو د هغوی پلرونه نه پېژنئ، نو دوی ستاسو وروڼه دي په دین کې او ستاسو دوستان دي، او په تاسو هېڅ گناه نشته په هغه شي کې چې تاسو په کې خطا شئ. او لېکن (گناه شته د) هغه (کار) چې ستاسو زرونه د هغه قصد (اراده) وکړي او الله له ازله ډېر بخښونکی، بې حده مهربان دی.

^{۱۷۶} الملک: (۲۸)

^{۱۷۷} الاحزاب: (۵)

۲۲- د ازادو ښخو سره د نکاح د مشکل کیدو په صورت کې د وینخو سره د نکاح اجازت ورکول:

﴿وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلاً أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَأْمَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتْيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ۗ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ ۖ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ ۗ فَانكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَأَتُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرٍ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ ۗ فَإِذَا أُحْصِنَ فَإِنَّ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ۗ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ ۗ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾^{۱۷۸}

او په تاسو کې چې څوک له اصيلو مومنو ښخو سره د نکاح کولو مالي وس نه لري، نو (نکاح دې وکړي) له هغو مومنو وینخو سره چې تاسو يې مالکان شوي يی او الله ستاسو په ايمان ښه عالم دی، ستاسو ځينې له ځينو نورو دي، نو د هغو (وینخو) د مالکانو په اجازت سره له هغوی سره نکاح وکړئ او هغوی ته خپل مهرونه د دستور سره سم ورکړئ، (په دې شرط) چې پاک لمنې وي، بدکاري نه وي او نه پټ ياران نيونکې وي، بيا چې کله دوی مړوښې شوي، نو که بدکاري (زنا) يې وکړه، نو په دوی باندې د اصيلو ښخو د سزا نيمايي (سزا) ده، دا (له وینخې سره د نکاح کولو اساني) په تاسو کې د هغه چا لپاره ده

^{۱۷۸} النساء: (۲۵)

چې د زنا اندېښنه لري او که تاسو (له وينځې سره له نکاح نه) صبر وکړئ (نو دا) تاسو لپاره غوره دي او الله ډېر بخښونکی، بې حده مهربان دی.

۲۳- د گناه څخه د انسان د نفس تزکيه کول:

﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ رَعُوفٌ رَحِيمٌ﴾^{۱۷۹}

او که پر تاسو باندي د الله فضل او د هغه رحمت نه وی او دا چې بېشکه الله ډېر نرمې کوونکی، بې حده رحمت کوونکی دی (نو په دنيا کې به ډېر رسوا شوي وی)

۲۴- د تنگی څخه نجات ورکول او پراخي راوستل:

﴿وَأِمَّا تَغْرِضَ عَنْهُمْ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا﴾^{۱۸۰}

او که چېرې ته له دوی نه اعراض کوې، د خپل رب له جانبه د رحمت د طلب لپاره چې ته یې امېد لري، نو دوی ته ډېره اسانه خبره وایه.

۲۵- د قصاص احکام:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كَتَبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ ۗ الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَىٰ بِالْأُنثَىٰ ۗ فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبِعْ

^{۱۷۹} النور: (۲۰)

^{۱۸۰} بني اسرائيل: (۲۸)

بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٍ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ۗ ذَٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ ۗ فَمَنْ
اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨١﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! پر تاسو باندې د وژل شویو په باره کې (د) قصاص (قانون) فرض کړی شوی دی، ازاد د ازاد په بدل کې، او غلام د غلام په بدل کې، او ښځه د ښځې په بدل کې (قصاصپېرې)، پس هغه څوک چې هغه ته د خپل ورور له جانبه د څه شي معافي وکړی شي، نو په ښې طریقي سره مطالبه (لازم) ده، او هغه (د مقتول ولي) ته په ښکې طریقي سره ادا کول (لازم) دي، دا ستاسو د رب له جانبه اساني او مهرباني ده، نو له دې نه پس چې چا زیاتی وکړ، نو د هغه لپاره ډېر دردوونکی عذاب دی.

۲۶- په د صالحینو په صف کې داخلول:

﴿فَتَبَسَّمْ ضَاحِكًا مِّن قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأُدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ﴾ ﴿١٨٢﴾

نو دی د دې په خبره (اول) مسکی شو، چې خدا کوونکی و (ورپسې د خوشحالی په وجه) ویې ویل: ای زما ربه! ته ما ته الهام او توفیق راکړه چې زه ستا د هغو نعمتونو شکر وباسم

١٨١ البقره: (١٧٨)

١٨٢ النمل: (١٩)

چې تا په ما او زما په مور و پلار انعام (او پېرزو) کړي دي او دا چې زه داسې نېک عمل وکړم چې ته یې خوښوي، او ته ما په خپل رحمت سره په خپلو نېکو بنده گانو کې داخل کړه.

۲۷- د قیامت د عذاب څخه بچ کول:

﴿وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ ۚ وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ ۗ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾^{۱۸۳}

او ته دوی له سختیو نه بچ وساته او هغه څوک چې ته یې په دغې ورځ کې له سختیو نه بچ وساتي، نو یقیناً تا په هغه رحمت وکړ او هم دغه ډېره لویه کامیابي ده.

۲۸- د قیامت په ورځ د مومنانو مخونه رڼا کول:

﴿وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾^{۱۸۴}

او پاتې شو هغه کسان چې د هغوی مخونه به تک سپین وي، نو (هغوی) به د الله په مهربانۍ کې وي، دوی به په هغې کې همېشه وي.

۲۹- شپه د خوب او آرام لپاره او ورځ د کار لپاره خاص کول:

^{۱۸۳} المومن: (۹)

^{۱۸۴} ال عمران: (۱۰۲)

﴿وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ
وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾^{۱۸۵}

او خاص د خپل رحمت له وجې یې تاسو لپاره شپه او ورځ پیدا کړې ده، د دې لپاره چې تاسو په دغې (شپه) کې آرام وکړئ او د دې لپاره چې تاسو (په دغې ورځ کې) د هغه له فضله (خه) ولټوئ او د دې لپاره چې تاسو شکر وباسئ.

داسې نور بیسماره ایتونه شته چې د الله رحمت او نعمت ته پکښ اشاره ده.

بلکې په دنیا کې هر شی د الله د رحمت منظر دی:

الله فرمایي: ﴿وَالْهَكْمُ لِلَّهِ وَاحِدٌ ۖ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾^{۱۸۶}

او ستاسو حق معبود یو معبود دی، هېڅ لایق د عبادت نشته مگر یواځې هغه دی چې ډېر زیات مهربان، بې حده رحمت کوونکی دی

^{۱۸۵} القصص: (۷۳)

^{۱۸۶} البقره: (۱۶۲)

یقیناً د اسمانونو او د ځمکې په پیدا کولو کې، او د شپې او ورځې په بدلېدو کې، او په هغو بېړیو کې چې په سمندر کې یې هغه څه روان کړي وي چې خلقو ته نفع رسوي، او په هغه څه کې چې الله له اسمان (بره) نه راوړولي دي، چې اوبه دي، نو په دې سره یې ځمکه د هغې د مړه کېدو (وچېدو) نه پس ژوندی کړه، او په دې کې یې هر قسمه خوځنده (شیان) خواره کړل، او د بادونو په گرځولو (راگرځولو) کې او په هغې ورېځ کې چې د اسمان او ځمکې په مینځ کې مُسخره کړی شوې ده، خامخا د (هغه) قوم لپاره نښې دي چې عقلمند وي. يعني په دنیا کې هر شی لکه اسمان کې ستوري، ځمکه فرش گرځول، د شپې تورتم، دورځي رڼا، او شپه د ورځ نه پس راتلل، په سمندر کې د غر پشان درنه کشتی تلل، د وریځې او بارانونو مختلف اقسام، مختلفې ونې، بوټي، دا ټول د الله د رحمت نشانات دي.

تردې چې د عیسی - علیه السلام - تابعدارنو به پدې فخر کوو چې الله ورله په زړونو کې رحمت اچولی وو او ددوی زړه نرمول د الله له طرفه وو: ﴿ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَىٰ ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهَابَنِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا ۗ فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ ۗ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ﴾^{۱۸۷}

بیا مونږ د دوی د قدمونو په اثارو پسې خپل رسولان راولېږل او ورپسې مو راوست عیسیٰ زوی د مریمې او مونږ ده ته انجیل ورکړی و- او مونږ د ده د پېروي کوونکو په زړونو کې نرمې او مهرباني کول ایښي وو او رهبانیت چې دغه دوی له ځانه ایجاد کړی و، مونږ په دوی باندې لازم کړی نه و لېکن (دوی غوره کړی و) د الله د رضامندی لټولو لپاره، نو دوی د هغه (رهبانیت) رعایت ونه کړ، حق رعایت، نو په دوی کې هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی و؛ مونږ د دوی اجر ورکړ او په دوی کې ډېر زیات فاسقان وو.

ذو القرنین چې کله یاجوج ماجوجو ته دیوال وکړ او خلک یې د هغوی د فتنې نه محفوظ کړل نو بیا یې پخپله اعتراف وکړ چې دا کار ما د الله په رحمت سره وکړ ﴿قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّي ۖ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءً ۖ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا﴾^{۱۸۸}

دغه زما د رب له جانبو یو رحمت دی، نو کله چې زما د رب وعده راشي دا به د ځمکې سره هموار وگرځوي او زما د رب وعده حقه ده خضر علیه السلام د کشتۍ نه یوه تختۍ رايستله او د غریبانو کشتۍ یې د خلکو د غضب کولو نه بچ کړه، د یتمانانو خزانه یې بچ کړه او رالیدونکی دیوال یې سم کړ، او پخپله یې اعتراف وکړ چې دا د الله رحمت وو.

^{۱۸۸} الکهف: (۹۸)

﴿وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ ۗ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي ۗ ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا﴾ ۱۸۹

او پاتې شو دېوال-، نو هغه د دوه یتیمو هلکانو و، چې په ښار کې وو، او له هغه نه لاندې د هغو دواړو لپاره خزانه وه او د دغو دواړو پلار ښک (سړی) و، نو ستا رب اراده وکړه چې دوی دواړه خپلې ځوانۍ (او قوت) ته ورسې او (بیا) خپله خزانه راوباسي، ستا د رب د مهربانۍ په وجه- او دغه (کار) ما (له خپله ځانه) په خپل حکم نه دی کړی-، دغه حقیقت د هغه څه دی چې تا په هغو د صبر کولو طاقت ونشو کړی.

او خضر علیه السلام ته چې الله کوم علم او حکمت ورکړی وو هغه هم د الله رحمت وو:

﴿فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا﴾ ۱۹۰

۱۸۹ الکهف: (۸۲)

۱۹۰ الکهف: (۶۵)

بیا نو دوی زمونږ په بنده گانو کې یو بنده ومونده، چې مونږ هغه ته له خپله جانبه رحمت ورکړی و او له خپل جانبه مو هغه ته (خاص) علم ښوولی و.

موسی -علیه السلام- چې کله د خپلې ژبې باره کې الله ته شکایت وکړ چې زما ژبه نخلي او سینه مې تنگیږي نو الله د هغه سره د مدد په طور د هغه ورور هارون ولیږه او دا هم د الله له طرفه رحمت وو:

﴿وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا﴾^{۱۹۱}

او مونږ ده ته له خپل رحمته د ده ورور هارون ورکړ، چې نبی و ابراهیم علیه السلام ته الله په خپل رحمت سره بچی ورکه حالانکه هغه بوډا وو او ښځي یې هم شندې وه:

﴿قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ ۗ رَحِمَتُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ ۗ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ﴾^{۱۹۲}

هغوی وویل: ایا ته د الله په امر تعجب کوې؟ د الله رحمت او د هغه برکتونه دې په تاسو وي ای اهل بیتو، بېشکه هغه (الله) ډېر ستایل شوی، د ډېرې لویي والا دی.

بلکې ټولو انبیاو ته چې څه ورکړی شوی وو د الله په رحمت وو:

^{۱۹۱} مريم: (۵۳)

^{۱۹۲} هود: (۷۳)

د الله تعالى هغه ملايکې چې عرش يې اوچت کړی هغوی هم د الله د رحمت امید ساتي:

﴿الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ﴾^{۱۹۳}

(له ملايکو څخه) هغه کسان چې عرش اوچتوي او هغه (ملايک) چې د دغه (عرش) گېر چاپېره دي، دوی د خپل رب د ستاینې سره تسبیح وایي او په ده ایمان لري او د هغو کسانو لپاره مغفرت غواړي چې ایمان يې راوړی دی (او وایي:!) ای زموږه ربه! ته د رحمت په لحاظ سره هر شي ته رسېدلی يې، نو ته هغو کسانو ته بخښنه وکړې چې توبه يې ایستلې ده او ستا د لارې پیروي يې کړې ده او ته دوی د دوزخ له عذاب نه وساته.

دغه شان نور نیک بنده گان هم د الله د رحمت امید لري:

﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ ۗ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا﴾^{۱۹۴}

دغه خلق چې دوی يې بلي، هغه خلق دي چې خپل رب ته وسيله لټوي چې په دوی کې کوم یو زیات قریب دی، او د هغه د رحمت

^{۱۹۳} المومن: (۷)^{۱۹۴} بني اسراييل: (۷۵)

امېد لري او د هغه له عذابه وېرېږي، بېشکه ستا د رب عذاب له همېشه داسې دی چې وېره ترې وکړي شي.

(الملك)

بادشاه

هغه ذات چې خپل حکم نافذوي، او د بل کوم بادشاه لپاره دا صفت ثابت ندی ځکه هغه د بادشاهانو بادشاه دی (الزجاج)

(القدوس) پاک

هغه ذات چې د هر عیب او نقصان څخه پاک دی، داسې پاکي چې د انسان د تصور څخه بهر ده (غزالي)

او برکت والا دی (الزجاج)

(السلام) سلامتي والا ذات

هغه ذات چې ذات يې د عیب څخه او صفات يې د نقصان څخه او افعال يې د بدۍ څخه پاک وي، (الغزالي) او خپل مخلوق باندې ظلم نه کوي بلکې هغوی د ظلم څخه سالم ساتي (البيهقي)

(المؤمن) امن ورکونکی

هغه ذات چې خلک ترېنه امن او امان طلب کوي، او د هغه نه علاوه د بل چا څخه د امن طمع نه وي (الغزالي)

مومن هغه ذات ته وایي چې د خپل وحدانیت تصدیق یې کړی لکه فرمایي: ﴿شَهَدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ ۗ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾^{۱۹۵}

الله گواهي ورکړې ده د دې خبرې چې یقیناً نشته دی هېڅ لایق د عبادت مگر هم دی او ملایکو او د علم خاوندانو، (هم) په داسې حال کې چې دی په انصاف سره قایم دی، - نشته دی هېڅ لایق د عبادت مگر هم دی چې ډېر غالب، ښه حکمت والا دی دا معنی زجاج کړی ده.

(المهيمن) غلبه کونکی

هغه ذات چې د خپل مخلوق په زندگۍ، مرگ، عمل، رزق، او اجل وغيره باندې محافظ دی (الغزالي) په آخرت کې د نیک اعمالو په بدله ورکولو باندې نگراني کوي چې چاته هم د عمل کم اجر میلاو نشي بلکې پوره ورته ورکړی شي یا گناه سزا کم یا زیاته ورنکړی شي بلکې د گناه مطابق ورکړی شي (البيهقي)

(العزیز) غالب او زورور ذات

هغه چې په هر څه باندې غالب دی، تر دې چې هر زورور او عزت والا د هغه مخې ته ذلیل او کمزوری دی، ځکه په عزت کې معنی د غلبه

^{۱۹۵} ال عمران: (۱۸)

پرتہ ده لکه الله فرمایي: ﴿إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُم مُّرْسَلُونَ﴾^{۱۹۶}

کله چې مونږ دوی ته دوه پېغمبران ولېږل، نو دوی هغو دواړو ته دروغجن وویل، نو مونږ (دغه) په دریم سره مضبوط کړل، نو دغو (رسولانو) وویل: بېشکه مونږ تاسو ته رسولان (رالېږل شوي) یو.

﴿إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِي نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ﴾^{۱۹۷}

بېشکه دا زما ورور دی، د ده نهه نوي (يو کم سل) گډې (مېرې) دي او زما يوه گډه (مېرې) ده، نو ده وويل: ته ما د دې کفيل (مالک) وگرځوه او په خبرو کې يې په ما غلبه کړې ده.

او عربی کې ویل کیږي (عزني فلان فی الامر) فلانکی ما باندې غالبه شو په دې کار کې (الزجاج)

الله داسې غالب دی چې هغه ته ضرر رسول یا هغه ته رسیدل ناممکن دي، او د هغه طاقت او مخلوق ته رسیدل همیشه قایم دي (البیهقي)

(الجبار) ملاوونکی

^{۱۹۶} یس: (۱۴)

^{۱۹۷} ص: (۲۳)

هغه ذات چې کمزور او مات زړونه د یو بل سره میلاووې، دویمه معنی یې زورور ده ځکه جبر د زور په معنی راځي، درېمه معنی یې اوچت دی ځکه د جبر معنی اوچتوالی دی، لکه د کهجورې اوچت بوټي ته (جبار) وايي^{۱۹۸} امام بیهقي د امام خطابي څخه نقل کوي چې جبار هغه ذات چې خپل مخلوق یې مجبور کړي پدې چې امر نهی او اراده یې تسلیم کړي او فقیرانو او محتاجو ته یې د معاش اسباب مهیا کړي.

(المتکبر) د لویې خاوند

هغه ذات چې د هغه مخې ته هر شی حقیر دی، داسې لویې چې د هغه د شان سره مناسب ده، (الغزالي) او دې کې (ت) د تخصیص او تفرد لپاره ده یعنې تکبر صرف د الله صفت دی د مخلوق لپاره مناسب ندی.

(الخالق) اندازه کونکی

ځکه د (خلق) اصل معنی (اندازه کول) دي لکه عربي کې ویل کیږي (خلقت الشيء خلقا) دا قدرته) یعنې تا یو شی اندازه کړ.

^{۱۹۸} قصیده نونیه لابن القيم (ص ۱۵)

او قران کریم کې راځي: ﴿إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا ۚ إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوا عِنْدَ اللَّهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ ۗ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾^{۱۹۹}

یقیناً تاسو له الله نه غیر د بتانو عبادت کوئ او تاسو دروغ جوړوئ، بېشکه هغه (معبودان) چې تاسو یې له الله نه غیر عبادت کوئ، دوی تاسو لپاره د رزق مالکان نه دي، نو تاسو له الله سره رزق ولټوئ او د هغه عبادت کوئ او د هغه شکر وباسئ، تاسو به خاص هغه ته بېرته بیولی کېږئ.

﴿ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ ۗ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾^{۲۰۰}

بیا مونږ دغه نطفه د وینې ټوټه وگرځوله، ورپسې مونږ دغه د وینې ټوټه د غوښې وړه بوتی وگرځوله، ورپسې مونږ دغه بوتی هډوکی وگرځوله، بیا مو هډوکو ته غوښه واغوستله، بیا مونږ هغه په بل تخلیق کې پیدا کړ، نو الله ډېر برکت والا دی چې تر ټولو ښه پیدا کوونکی دی.

دا قول د زجاج دی.

^{۱۹۹} العنکبوت: (۱۷)

^{۲۰۰} المومنون: (۱۴)

(الباري) پیدا کونکی

باري هغه ذات چې ايجاد يې کړی يعني دا مخلوق يې د نش نه شته کړی.

(المصور) شکل ورکونکی

يعني ښايسته ترتيب ورکونکی (الغزالي) هغه ذات چې د مخلوق شکل يې بغير د نقل جوړ کړی يعني د چا څخه يې نقل ندی کړی (الزجاج)

(الغفار) پتونکی

هغه ذات چې په دنيا کې د انسان په گناه باندې پرده اچوي او په اخرت کې يې معاف کوي (الغزالي) او دا د (فعال) په وزن د مبالغه صيغه ده (بيهقي) چې معنی يې ده (بار بار ستر ستر گناهونه معاف کونکی او پتونکی د خلکو د سترگو نه)

(القهار) زبردست

هغه زبردست دی پدې حيثيت چې په دشمن او سرکش باندې غلبه او قوت لري په مخالفينو باندې په نښو او دلايلو سره برتري لري، او مخلوق ته په مرگ ورکولو سره، او هر موجود مخلوق د هغه د قدرت مخې ته عاجزه دی، او د هغه په قبضه کې دی (الزجاج، الغزالي)

(الوهاب) ډير ورکونکی

یعني مخلوق ته بغیر د کوم عوض نه ورکړه کوي (الزجاج) د مخلوق
 خڅه هیڅ نه غواړي بلکې هغوی ته ورکړه کوي، علامه قاضي محمد
 سلیمان منصور پوري لیکي: وهاب هغه ذات چې دنیا او آخرت کې
 ورکړه او عطا کوي، او پدې کې اشاره ده چې مخلوق چې د هر یو شي
 مالک دی دا د الله عطا ده د هغه خپل ملکیت ندی.^{۲۰۱}

(الرزاق) رزق ورکونکی

هغه ذات چې هر ژوندي شي ته رزق ورکوي، دهغې اسباب ورته مهیا
 کوي او ورته رسوي یې، او رزق په دوه قسمه دی، ظاهري رزق لکه
 قوت او هغه خوراک چې د جسم لپاره په کار راځي، دویم قسم باطني
 رزق یعنی د بنده په زړه کې ایمان او هدایت اچول نو د ظاهري رزق
 فایده د جسم لپاره ده او د باطني رزق فایده د آخرت لپاره ده، د دواړه
 قسمونو مالک الله دی او په خپل فضل سره بنده گانو ته دواړه قسمه
 رزق ورکوي، البته چا لپاره چې وغواړي رزق پراخوي، او چاته چې
 وغواړي تنگوي یې (الغزالي) او زجاج وایي: د رزق معنی داده چې الله
 مخلوق ته د هر قسم حلال شي نه د فایده اېغسلتو اجازت
 ورکړی، الله فرمایي: ((ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ

^{۲۰۱} په شرح اسماء الحسنی (ص ۶۹) کې

وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يَنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا ۗ هَلْ يَسْتَوُونَ ۗ
الْحَمْدُ لِلَّهِ ۗ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۗ ۲۰۲

الله یو مثال بیانوي چي یو مملوک مری دی چي په هېخ شي قدرت نه لري او (بل) هغه څوک دی چي مونږ هغه ته له خپل جانبه ښکلی رزق ورکړی دی، نو هغه له ده نه په پټه او ښکاره انفاق کوي، ایا دوی سره برابرېږي؟ ټولې ستاینې خاص د الله لپاره دي، بلکې د دوی زیاتره نه پوهېږي.

(الفتاح) کولاوونکی

یعني فیصله کوي د حق او باطل په مابین کې، حق ښکاره کوي، او باطل ختموي، (الزجاج) او په خپل فضل سره بند شی کولاووي، او د مشکل د حل لاره بندگانو ته ښایي، پیغمبرانو ته یې هم فتح ورکړي:

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا﴾ ۲۰۳

بېشکه مونږ تا ته فتح درکړې ده، ښکاره فتح.

هغه ذات چې د خپلو بندگانو د زړونو نه پرده لرې کوي او کولاووي یې د غیب او د رزق چاښپانې د هغه په لاس کې دي، (الغزالي) علامه قاضي محمد سلیمان منصور پوري په کې لیکي ۲۰۴: فتاح هغه ذات

۲۰۲ النحل: (۱۵)

۲۰۳ فتح: (۱)

۲۰۴ (ص ۷۱)

چې د مشکل او مهم کارونو غوټې کولاووي، او زړه د قبلولو لپاره کولاووي، هغه ذات چې په ژبه باندې علمونه جاري کوي، د سترگو پردې لرې کوي، د اهل حق او اهل باطل په مابین کې فیصله کوي، د ریښتینو ریښتیا ښکاره کوي، او د دروغجنو اصلیت څرگندوي، او مومنانو له پکار ده چې د الله څخه ظاهري او باطني فتح طلب کړي.

(العلیم) علم او پوهه لرونکی ذات

د الله علم کامل دی چې په هر شي باندې پوهه دی، برابره ده که ښکاره شی وي او که پټ، ورکوټی وي او که غټ، مخکې تیر شوی وي یا راروان، مقصد دا چې د الله علم دومره کمال لري چې بل چا لره دا کمال علمي ثابت ندی، (الغزالي) علیم د (فعلیل) په وزن د مبالغه صیغه ده، یعنی ډیر پوهیدونکی او هر وخت پوهه لرونکی (بیهقي)

(القابض) تنګونکی (الباسط) پراخي راوستونکی

د ادب تقاضا ده چې دا دواړه نومونه یو ځای ولیکل شي، ځکه ددواړو په ذکر کولو سره د الله کامل قدرت ښکاره کیږي، مثلاً ویل کیږي (فلان قبض امری وبسطه) یعنی زما د رزق تنګوالی او پراخوالی د فلانکي په لاس کې دی.

ددې جملې څخه دده مقصد دادی چې زما د ټولو کارونو اختیار د هغه په لاس کې دی، او ددې دواړو صفتونو د جمع کولو مقصد دادی چې د مخلوق ټول کارونه د الله د قدرت لاندې دي (الزجاج)

يعني الله هغه ذات دی چې د مرگ په وخت روح قبض کوي، او ژوندې کولو په وخت روحونه د جسم لپاره کولاووي، د خلکو څخه صدقات قبلوي، او د فقيرانو په رزق کې پراخي راولي، کله د خلکو رزق دومره پراخه کړي چې د فقر نوم هم نه پيژني، او کله دومره فقر راولي چې د مالدارۍ درک هم پاتې نشي، الله هغه دی چې خپلو بندگانو باندې حالات تنگوي دې لپاره چې د هغه طرفته رجوع وکړي، او په خپلې مهربانۍ سره د هغوی حالات بڼه کوي دې لپاره چې د هغه تقرب حاصل کړي (الغزالي)

(الخافض) ټيټونکی، (الرافع) اوچتونکی:

الله هغه ذات دی چې دشمنان ښکته کوي (ذليله کوي) د خپل قرب څخه يې جدا کوي، او بدبخته يې گرځوي، او د خپلو دوستانو شان او مرتبه اوچتوي، په دنيا کې ورله نوم او خبرې اوچتوي او په اخرت کې درجات ورته اوچتوي (الزجاج)

(المعز) عزت ورکونکی

دا په درې قسمه دی:

- ۱- په دنيا کې خپلو بندگانو ته خوشحالي، او اوچته مرتبه ورکوي.
- ۲- په خپلو بندگانو باندې حالات سختوي دې لپاره چې امتحان پرې وکړي، حالانکه دوی نيکان وي او درجات يې اوچت وي ليکن دې لپاره چې د صبر په وجه ددوی مرتبه نوره هم بلند کړي.

۳- الله په دنیا کې خپلو دشمنانو ته رزق ورکوي، مال او دولت ورته ورکوي، دوی ته قوت ورکوي چې خلک یې په دنیا کې تابع وي، لیکن په اخرت کې ددوی لپاره دایمي عذاب دی لکه هغه فرمایي: ﴿وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمَلِّي لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ ۚ إِنَّمَا نُمَلِّي لَهُمْ لِيُذَادُوا إِثْمًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ﴾^{۲۰۵} او کافران شوي خلق دې له سره دا گمان ونه کړي چې بېشکه مونږ چې دوی ته مهلت ورکوو، دا دوی د ځانونو لپاره ډېر ښه دی، یقیناً خبره دا ده چې مونږ دوی ته مهلت د دې لپاره ورکوو چې دوی په گناه کې مخ په وړاندې لاړ شي او د دوی لپاره سپکوونکی عذاب دی.

دا د الله قدرت دی چې چاته وغواړي عزت ورکوي (الزجاج)

(المذل) ذلت ورکونکی

په دنیا کې دشمنانو او ضدي او سرکش کافرانو ته ذلت ورکول، يعني د هغوی څخه د غلامانو جوړولو حکم يا په هغوی باندې جزيه مقررول: لکه الله فرمایي: ﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ﴾^{۲۰۶}

^{۲۰۵} ال عمران: (۱۷۸)

^{۲۰۶} التوبه: (۲۹)

تاسو له هغو کسانو سره وجنگېږئ چې نه په الله ایمان راوړي او نه د آخرت په ورځ، او هغه څه ته حرام نه وایي چې الله او د هغه رسول حرام کړي دي او نه دین حق قبلوي، له هغو کسانو ځنې چې کتاب ورته ورکړی شوی دی، تر دې چې دوی له خپله لاسه په داسې حال کې جزیه ورکړي، چې دوی ذلیل وي.

او په آخرت کې په عذاب ورکولو سره ذلیل کول (الزجاج)

(السمیع) اوریدونکی

د الله د اوریدو نه هیڅ شی لري ندی، د مېرې اواز وي، یا د بل کوم شي، الله د ټولو اواز اوري، که څوک د هغه تعریف، حمد بیان کړي یا ترې دعا وکړي نو سمدست یې اوري (الغزالي) او (سمع) په معنی د (قبلولو) هم راځي يعني الله دعا قبلونکی ذات دی.

(البصیر) لیدونکی

هغه ذات چې هر شی ویني، اگر که د خاورو څخه لاندې هم وي (الغزالي)

(الحکم) حاکم یا فیصله کونکی

د حکم اصل معنی منع کول دي، ځکه حاکم دوه کسان یا دوه ډلې د یو بل سره د جنجال څخه منع کوي، او الله به د قیامت په ورځ د خپلو بندگانو مابین کې فیصله کوي، بل هیڅ فیصله کونکی به نه وي مگر هغه، او کوم خلک چې په دنیا کې فیصلې کوي هغوی هم پدې

باب کی د الله د شریعت خخه استفاده کوي (الزجاج) او الله هغه
حاکم دی چې هیخوک یې د فیصلې مخه نشي نیولی (الغزالي)

(العدل) انصاف کونکی

هغه ذات چې فیصله، قول، او فعل یې د انصاف په بنا باندې
وي (بیهقي)

(اللطف) نرمی کونکی

لطف په قول او فعل کې نرمی او مهربانی ته وایي، د الله لطف او
مهربانی په هر شي کې شامله ده، الله په خپل لطف او مهربانی سره
مخلوق ته بنیاسته ترکیب او شکلونه ورکړي، نورانیت یې پکښ اچولی
دی، هغه په خپل عملي لطف سره پیغمبران، اولیا، و علماء، او
مجاهدینو ته علمي مرتبې ورکړي، اهل شعور او متقیانو ته یې بصیرت
ورکړی، او هغه په خپل باطني لطف سره پاک نیته او قناعت لرونکو
خلکو ته پوره حصه او دنیاوي برخه ورکړې ده، هغه د خپل تکویني
لطف په وجه شیان د عدم نه وجود ته راوستي دي، هغه د خپل
معنوي لطف په وجه نیکانو باندې اثر کړی، هغه د خپل دنیاوي لطف
په وجه بادشاهانو او امیرانو ته دنیا او مشري ورکړې ده، هغه په خپل
اخروي لطف سره نیکانو ته جنتونه ورکړي^{۲۰۷}

(الخبیر) خبردار

^{۲۰۷} شرح اسماء الحسنی قاضي محمد سلیمان منصور پوري (ص ۷۸)

هغه ذات چې هيخ شي تري پت ندي، د هر حرکت او سکنت پریشانی او اطمینان خخه واقف دی، او علم او خبرت کې فرق دادی چې علم د ښکاره شیانو او پتو باندي پوهیدلو ته وایي او خبرت صرف په پتو شیانو باندي پوهیدلو ته وایي (الغزالي)

الحليم (صبرناک)

هغه ذات چې په عذاب نازولو کې جلدي نه کوي، د کفارو د مخالفت باوجود هغه ته غصه نه ورځي، چې غضب پرې وکړي او زر يې راوښيي، د هغه غصه او غضب هغه لره فوراً په انتقام باندي نه اماده کوي (الغزالي)

العظيم (د ټولو نه غټ)

هغه ذات چې په شان، حکومت، او غلبه کې د ټولو نه غټ دی (الزجاج)

الغفور (بخشش کونکی)

دا هم د غفار پشان د مبالغه صيغه ده مگر په غفار کې د تکرار معنی پرته ده يعني بار بار گناه معاف کوي، او غفور کې د کمال او تمام معنی پرته ده يعني ټول گناهونه بخي (الغزالي)

الشکور (په معمولي محنت باندي ډير اجر ورکونکی)

يعني الله هغه ذات دی چې په معمولي عبادت باندي ډير اجر ورکوي، او ددنیا په معمولي شان عبادت باندي د اخرت لا محدود

نعمتونه بنده ته ورکوي، (الغزالي) کله چې الله د عمل په وجه بدله او ثواب ورکوي نو ځکه ورته شکور ویلی کیږي گویا کې دا کار هم د شکر په زمرة کې راځي (الزجاج)

(العلي) اوچت

الله هغه ذات دی چې په ټول مخلوق باندې اوچت دی (الزجاج) هغه د وه اسمانونو دپاسه په عرش باندې اوچت دی: ﴿الرحمن عَلَي الْعَرْشِ اسْتَوَى﴾^{٢٠٨}

رحمن په عرش باندې برقراره شو.

(الكبير) د ټولو نه غټ

هغه ذات چې د هغه مخامخ هر شی حقیر دی (بیهقي)

(الحفيظ) حفاظت کونکی

الله هغه ذات دی چې د ټول کاینات حفاظت کوي د تکلیف او مصیبت څخه (الغزالي)

(المقيت) روزي او رزق ورکونکی

الله هغه ذات دی چې پخپله رزق پیدا کوي او بندگانو ته یې رسوي، دومره رزق ورکوي چې هغوی لپاره کافي وي (الغزالي) زجاج

^{٢٠٨} طه: (٥)

وايي: مقیت هغه ذات چې په هر شي باندي قدرت او نظر لري فرمايي: ﴿مَنْ يَشْفَعُ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا ۗ وَمَنْ يَشْفَعُ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا﴾^{۲۰۹} چا چې سفارش وکړ، ښه سفارش، هغه ته به په دې (سفارش) سره (د ثواب) برخه وي او چا چې سفارش وکړ، بد سفارش (، نو) هغه ته به په دې سره (د گناه) پيټي وي او الله له همپشه په هر شي باندي قدرت لرونکی دی.

قاضي سليمان منصور پوري په شرح اسماء الحسنی^{۲۱۰} کې ليکي: المقیت هغه ذات چې د انسان بدن ته تقویت ورکوي د هغه روحانیت ته هم تقویت ورکوي، هغه ذات چې نباتاتو، جماداتو، انسانانو، جناتو، ملايکو ته د هغوی د فطرت مطابق رزق ورکوي، د هغوی په بدن کې ترقي پيدا کوي.

(الحسیب) کافي کیدونکی

هغه ذات چې د هر شي لپاره کافي دی (الغزالي)، یا هغه ذات چې د هر شي د یو یو جزء څخه خبر دی او حساب یې کوي بغیر د اندازې نه (بیهقي) یعنی د هر شي حساب ورته معلوم وي او دا حساب صرف اټکل او تخمین نه وي بلکې په صحیح معانو سره وي.

^{۲۰۹} النساء: (۸۵)

^{۲۱۰} (ص ۹۰)

(الجليل) د عزت او اکرام والا

هغه ذات چې د کمال او جلال صفات لري لکه بادشاهي، پاکوالی، علم او قدرت وغيره (الغزالي)

(الکریم) عزت والا او سخي

هغه ذات چې د قدرت باوجود مخلوق ته معافي کوي، هميشه وفا کوي او د اميد نه زياته ورکړه کوي، که څوک ترېنه شی وغواړي نو راضي کيږي حالانکه په مخلوق کې دا صفت دی چې څه شی ترې وغواړي نو خفه کيږي، د گناهونو په وجه په دنيا کې سزا نه ورکوي، او څوک چې د هغه طرفته رجوع وکړي نو د هر قسم سفارشيانو او وسيلو څخه يې مستغني او بې پرواه کوي.

(الرقیب) نگراني کونکی

هغه ذات چې د نظر څخه يې هيڅ شی باهر ندی په هر څه نظر لري (الزجاج)

(المجيب) دعا قبلونکی

هغه ذات چې د سوال کونکي مدد کوي، اواز کونکي ته جواب ورکوي، د حاجتمند نه صرف حاجت پوره کوي بلکې نور ډير نعمتونه ورته ورکوي، او دا صرف د الله شان دی چې د بنده حاجت ورته د سوال کولو نه مخکې هم معلوم وي (الغزالي)

(الواسع) پراخه او کشاده

هغه ذات چې سخاوت يې هيڅ حد نلري، انسان نشي کولی چې د هغه د سخاوت حد اندازه کړي، هغه ذات چې رحمت او علم يې په هر شي باندې احاطه کړي، او رزق يې د هر چا لپاره کافي دی (بيهقي، قاضي محمد سليمان منصور پوري)

(الحکيم) حکمت والا

هغه ذات چې هر شی په بهترين انداز سره پيژني، د هغه ذات او صفات هيڅ هم مثل نلري، څوک نشي کولی چې د الله پوره معرفت وکړي.

(الودود) دوست او محبت کونکی د خپل مخلوق لپاره خیر غوښتونکی

هغه ذات چې د خپل بنده گانو د نیکو اعمالو په وجه خوشحالیږي، او د نیک اعمالو په وجه دوی ته خیرونه ورکوي، د خلکو په زړونو کې دده لپاره مینه او محبت اچوي، په خپلو بنده گانو باندې بې شماره انعامات او احسانات کوي، دې لپاره چې دوی الله خپل دوست وگرځوي او حمدونه يې بیان کړي.

(المجید) د ستر شان والا

هغه چې ذات يې هم اوچت او صفات يې هم، کار يې عمده او بهترين، او انعامات او ذات يې مثال نلري (الغزالي، البوني)

(الباعث) د مرگ نه پس راژوندی کونکی

هغه ذات چي معدوم شي ته وجود ورکوي، انسانان د قبر خخه راپاخوي، اوده مخلوق د خوب خخه راپاخوي، غافلان د غفلت نه راپاخوي، او د مخلوق د هدايت لپاره پيغمبران راليري (الزجاج، الغزالي، المنصور پوري)

(الشهيد) گواه

هغه ذات چي د هر څه نه خبر او هغي باندې گواه دي، په هغه شيانو خبر دي چي مخلوق بغير د ليدو او حاضریدو نه د هغي خخه نشي خبريدلي.

(الحق) يعني الله په حقيقت کې وجود لري (شته دي)

لکه ويل کېږي (حقيقه الشيء) د يو شي حقيقت، (احقه) يعني (تيقنت کونه ووجوده) زما يقين راغلي چي دا شي موجود دي. نو د الله لپاره ددې لفظ مطلب دي چي زمونږ يقين دي چي الله حق دي او شته يقينا. (الزجاج)

د (حق) په مقابله کې د (باطل) لفظ استعماليري، دې وجې نه د الله نه علاوه هر معبود او د هغه په مقابله کې د هر چا حکم باطل دي. (الغزالي)

(الوكيل) کار جوړونکی

هغه ذات چې مخلوق هغه ته ټول کارونه حواله کوي، او د ټولو مخلوقاتو مالک دی، ټول کارونه د هغه په قدرت کې دي او د بل چا هیڅ قدرت نشته (البیهقي)

(القوي) طاقت ور

هغه ذات چې طاقت یې مکمل دی، (الزجاج) په هیڅ حال کې کمزوری کېږي نه، او نه عاجزه کېږي (البیهقي)

(المتين) د مضبوط قوت والا

هغه ذات چې د قوت او قدرت یې انتها نشته، هغه ذات چې هیڅکله پکښ نقصان او تغیر نه راځي (البیهقي)

(الولي) دوست او مددگار

هغه ذات چې د خپلو دوستانو مدد کوي، او دشمنان ورله ذلیله کوي.

(الحميد) هغه ذات چې تعريف او ثنا يې بيانېږي

د هر چا په ژبه باندې د هغه ثنا بیانېږي، (الزجاج) هغه ذات چې د ټولو نه مخکې یې د ځان ثنا او تعريف په خپله کړی دی (الغزالي)

(المحصي) حساب لگونکی

هغه ذات چې هیڅ شی ترې ورک ندی، هغه ذات چې د هر شي حد او عدد ورته معلوم دی (الغزالي)

(المبديء) د ټولو نه مخکې پيدا کونکی

هغه ذات چې مخلوقات یې پیدا کړي او ددوی ایجاد یې کړی پدې کې یې د چا خخه نقل ندی کړی (الزجاج، الغزالي)

(المعید) هغه ذات چې دویم ځل پیدا کول کوي

یعني د قیامت په ورځ به د حساب کتاب لپاره مړي راژوندي کړي (الزجاج)

(المحي) ژوندی کونکی

هغه ذات چې مخلوق ته یې زندگی ورکړې، یا مړې ځمکې ته ژوند ورکوي راشنه کوي یې، (الزجاج) او مړ زړه ته د دین هدایت کوي او ددېن په رڼا سره یې راژوندي کوي (البیهقي)

(الممیت) مړ کونکی

هغه ذات چې مخلوق باندې مرگ راولي، او پدې صفت کې مدح شامله ده ځکه د الله په لاس کې مرگ او ژوند دی د بل چا پدې باندې قدرت نشته نو الله باید په عبادت سره واحد وگنږو او مدح یې وکړو، (البیهقي) الله هغه ذات دی چې زندگی او مرگ یې پیدا کړی (الزجاج)

(الحي) همیشه ژوندی پاتې کیدونکی

هغه ذات چې مخکې هم ژوندی وو او وس هم او وي به (الزجاج) د هغه زندگی همیشه ده او د مرگ د عیب خخه پاک دی.

(القیوم) همیشه قایم دی

هیخ فنا او زوال پرې نه راځي، او د هغه په قدرت سره ټول مخلوقات ولاړ دي.

(الواجد) موندونکی

هغه ذات چې هر شی مونده کوي، هیخ شی ترې پتیدی نشي، (الغزالي) او په هیخ شي کې د چا محتاجه ندی (الزجاج)

(الماجد) عزت والا

الماجد او المجید دواړه یوه معنی ورکوي (عزت والا) لیکن په (المجید) کې مبالغه ده یعنی ډیر عزت والا.

(الواحد) یو ذات چی هیخ شریک نلري

هغه ذات چې په ذات او صفاتو کې ځانله دی، نه جزء لري او نه شریک، حالانکه د نورو معبودانو او مخلوقاتو شریکان هم شته په صفاتو او ذواتو کې او اجزاء یې هم شته (الزجاج)

(الصمد) بې پرواه

هغه ذات چې مخلوق ورته په ټولو حاجتونو کې محتاجه دی، او په ټولو ضروریاتو کې د هغه طرفته رجوع کوي (الغزالي)

(القادر) قدرت لرونکی

هغه ذات چې بغیر د واسطې نه یې حکم نافذ دی، او د خپل حکم په نافذولو کې هیچا ته محتاج ندی (الزجاج) هغه ذات چې څه وغواړي

کوي يي، او چي خه ونه غواړي نه يي کوي، د هيچا زور پرې نشته، او نه يي څوک په کوم کار باندې مجبورولی شي.

(المقتدر) مکمل قدرت لرونکی

هغه ذات چې د قدرت نه لاندې يې هر شی دی، په هر شي کې خپل طاقت او قدرت ښکاره کوي، او کوم کار چې نه کوي د بې وسۍ او عاجزۍ د وجي نه نه بلکې ددې وجي نه چې کول يې نه غواړي که چيرته وغواړي، نو هرو مرو به يې وکړي، (البیهقي) او په قادر او (مقتدر) کې فرق دادی چې قادر کې حروف کم دي د (مقتدر) په نسبت ځکه پدې کې (ت) او (م) اضافه ده چې دلالت کوي په مبالغه باندې لهذا د مقتدر معنی ده پير او زيات قدرت لرونکی.

(المقدم) مخکې کونکی (المؤخر) وروسته کونکی

هغه ذات چې په عزت، شرف، علم، عمل او مال کې خپلو خاصو بنده گانو ته ترقي ورکوي، او دشمنان وروسته کوي، په چا چې اراده وکړي چې مخکې يې کړي نو مخکې کوي يې، او په چا چې وغواړي چې وروسته او ناکام يې کړي کوي يې، او پدې هر کار کې د هغه حکمت پروت دی، او الله چې څوک مخکې کړي هميشه لپاره مخکې روان وي او هيڅوک يې نشي وروسته کولی، او هغه چې څوک وروسته کړي نو هميشه لپاره وروستو پاتې وي، (الزجاج، الغزالي، البوني)

(الاول) د ټولو نه مخکې (الآخر) د ټولو نه وروسته پاتې کيدونکي

الله هغه ذات دی چې د ټولو مخلوقاتو د وجود نه مخکې هغه موجود وو، او د هر شي د عدم او نشتوالي نه پس به هم موجود وي، ابن ماجه -رحمه الله- د رسول الله ﷺ دا حديث نقل کړی چې دا دعا به يې لوستله: ((اللَّهُمَّ أَنْتَ الْأَوَّلُ فَلَيْسَ قَبْلَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْآخِرُ فَلَيْسَ بَعْدَكَ شَيْءٌ، شَيْءٌ))^{۲۱۱}

ای الله ته د ټولو نه مخکې وي، ستا نه مخکې هيڅ شی نه وو، او ته به د ټولو نه وروسته يې چې بل هيڅ شی به نه وي.

(الزجاج)

(الظاهر) غالبه

علماو ويلي دي چې د ظهور يوه معنى (غلبه) هم ده لکه عربی کې ويل کېږي (ظهر فلان فوق السطح) فلانکې په چت باندې دپاسه وخته.

او د نبي ﷺ دا دعا هم ددې معنى لپاره تاييد دی چې فرمايل به يې: ((وَأَنْتَ الظَّاهِرُ فَلَيْسَ فَوْقَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْبَاطِنُ فَلَيْسَ دُونَكَ شَيْءٌ))^{۲۱۲}

^{۲۱۱} مشکوة (ص ۲۱۱)

^{۲۱۲} النبوات (۷۶۳۰)

ای الله ته اوچت یی ستا خخه بل هیخ اوچت نشته، او ته پت یی ستا
خخه بل هیخ شی پت نشته (الزجاج)

(الباطن) د ټولو نه پت

هیخوک د هغه د ذات معرفت او کیفیت په عقل سره نشي
کولی، بلکې د هغه د قدرت نښو ته په کتلو سره د الله معرفت
حاصلیږي، (البیهقي) یوه بله معنی هم لري چې په هر پت شي باندې
علم لرونکی ذات لکه ویل کیږي (بطنت فلانا) ما د فلاني باطن او
پت رازونه وپیژندل، دا ځکه چې الله تعالی د ټولو مخلوقاتو ظاهر او
باطن پیژني او پرې عالم دی (الزجاج)

(الوالي) مالک

هغه ذات چې د هر شي مالک دی او په هغې کې د خپل مرضي
مطابق تصرف کولی شي، او تدبیر یې هم
کوي، (الزجاج، البیهقي، المنصور پوري، محمد درویش)

(المتعالی) ډیر زیات اوچت

دا د علو خخه د مبالغه صیغه ده، (الزجاج) او الله تعالی د وه اسمانونو
او عرش دپاسه دی لکه دا په قران او حدیث سره ثابت ده دې باره
کې زمونږ کتاب (توحید خالص) مطالعه کړئ، الله تعالی د هغه ټولو
صفاتو خخه پاک او اوچت دی چې د نقصان تقاضا کوي او مخلوق

یې د هغه طرفته منسوبوي لکه د الله ځوي او دا خبره چې ملايکې د الله لورگاني دي (البیهقي)

(البر) نيکي کوونکی

الله هغه ذات دی چې د ټول مخلوق سره نيکي کوي، خیر ورته رسوي، په هغوی باندې د مصیبت راوستلو اراده هیڅکله نه کوي، د ډیرو انسانانو گناهونه معاف کوي، د نيکي بدله یو په لس ورکوي، د خپلو مقرب او نژدې بنده گانو سره دوستي او مینه کوي، ټولو مخلوقاتو ته رزق ورکوي، او دهیچا سره د بخل معامله نه کوي (البیهقي)

(التواب) توبه قبلونکی

کوم انسان چې د خپلو گناهونو څخه توبه اوباسي او پښیمانه شي، بیا د الله طرفته رجوع وکړي، نو الله هم پخپل رحمت او فضل سره په هغه باندې مهرباني کوي، کومې وعدې چې یې د بنده گانو سره کړي د هغې نه یې نه محروموي، بلکې ضرور وفا ورسره کوي، او صرف توبه نه قبلوي بلکې د توبه توفیق هم ورکوي لکه فرمایي: ﴿وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتَّىٰ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمُ

أَنْفُسُهُمْ وَظَنُوا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا ۗ إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٢١٣﴾

او په هغو درې کسانو باندې چې وروسته کړې شوي وو، تر دې چې په دوی باندې ځمکه، سره د هغې له ارت والي تنگه شوه او په دوی باندې خپل ځانونه (هم) تنگ شول او دوی یقین وکړ چې د الله (له عذاب) نه د پناه هېڅ ځای نشته مگر هم ده ته دی، بیا هغه (الله) په دوی مهرباني وکړه، د دې لپاره چې دوی توبه وباسي،- بېشکه چې الله، هم دی ښه توبه قبلوونکی، بې حده مهربان دی.

(المنتقم) انتقام اغستونکی

هغه ذات چې د سرکشانو او کافرانو ملا ماتوي او سخت عذاب ورته ورکوي، البته یو ځل ورته مهلت او تخویف ورکوي دې لپاره چې د سوچ او فکر موقع ورته میلاو شي، شاید رجوع وکړي او که رجوع ونکړي نو سخت عذاب ورته ورکوي، (الغزالي) هغه ذات چې هر چا ته د هغه د قوت برداشت مطابق عذاب ورکوي (البیهقي)

(العفو) معافي کونکی

گناهونه او بدۍ وړانوي، او دا لفظ د معنی په لحاظ سره د (غفور) څخه ډیره مبالغه لري، ځکه په غفور کې د پټولو معنی پرته ده او پدې

کې د گناه د بالکل ختمولو معنی پرته ده، (الغزالي) لکه عربي کې ويل کيږي (عفا عنه) يعني ترک العقوبة عليه يعني الله تعالى د گناه باوجود انسان ته معافي کوي او عذاب نه ورکوي (الزجاج)

(الرؤوف) شفقت کونکی

دا لفظ د رحيم څخه ډيره مبالغه لري ځکه مطلب يې دی ډير مهربان او رحمت والا (الزجاج) د الله غټه مهرباني داده چې يو انسان په عبادت باندې د وس او استطاعت مطابق مکلف کوي او په چا باندې دومره وزن او پيټی نه باروي چې د اوچتولو طاقت يې نلري، همدا وجه ده چې مسافر لپاره يې د مونځ قصر کولو حکم کړی او مريض ته يې مونځ معاف کړی (البيهقي)

(مالک الملک) د بادشاهی مالک او بادشاه

هغه ذات چې چاته چې څه شی ورکول وغواړي ورکوي يې، او د چا نه چې قوت اغستل وغواړي اخلي يې ترې، د بادشاهانو بادشاه چې ټوله دنيا د هغه په امر او نهی سره چليږي (الزجاج) څنگه چې وغواړي په خپل ملک کې تصرف کوي، که وغواړي نو معدوم لره موجود کړي او يا موجود لره معدوم کړي (الغزالي)

(ذوالجلال والاکرام) عزت او جلال والا

د هر قسم جلال او عزت او خير مستحق صرف الله دی، مخلوق ته عزت يا سخاوت د هغه له طرفه ميلاوېږي، که يو مخلوق په دنيا کې د

بل سره د سخاوت یا عزت معامله کوي دا هم د الله په توفیق او حکم سره کيږي، د الله سخاوت او فضل په خپل مخلوق باندې بې انتها دی (الغزالي) د الله شان دادی چې مخلوق همیشه د هغه لویې بیان کړي او د هغه څخه همیشه په خوف او ویره کې ووسپړي او د هغه د شان مطابق عزت وکړي ځکه دا په مخلوق باندې د الله حق دی او دا حق د بل چا نشته ځکه الله هیڅ شریک نلري (البیهقي)

(المقسط) انصاف کونکی

هغه ذات چې د ظالم څخه د مظلوم لپاره قصاص واخلي، په ټولو فیصلو کې د مخلوق سره د انصاف معامله کوي، د هغه د انصاف دلیل دادی چې کله ظالم او مظلوم دواړه راضي کوي، د انس - رضي الله عنه - څخه روایت دی چې د قیامت په ورځ به الله تعالی د ظالم نیکی د مظلوم په کتاب کې واچوي، او مظلوم گناهونه به ظالم ته ورکړي شي، بیا به مظلوم ته د جنت بنگلې او محلونه وښودلی شي او ورته وبه ویل شي ته دا ظالم معاف کړه نو په عوض کې به درته الله دغه بنگلې او جنتونه درکړي، نو مظلوم به ظالم معاف کړي او جنت ته به ظالم او مظلوم دواړه لاړ شي^(۲۱۴) د انصاف دارنگه معامله صرف د الله ذات کولی شي (الغزالي)

(الجامع) جمع کونکی

^{۲۱۴} (الدر المنثور ج ۳ ص ۲۶۱)

الله هغه ذات دی چې د قیامت په ورځ به مخلوق د حساب، کتاب لپاره راجمع کړي (الزجاج) الله مختلف انسانان په ځمکه کې او په ځمکه او اسمان کې مختلف مخلوقات لکه ستوري، هواګانې، سمندرونه، حیوانات، نباتات، معدنیات د انسان د جسم هډوکي، غوښې وغیره، وینه دا ټول شیان راجمع کونکی دی دارنگه الله متضاد شیان هم راجمع کوي لکه گرمي، یخني، وچه، لمده وغیره (الغزالي)

(الغني) بې پرواه

الله د ټولو مخلوقاتو څخه بې پرواه دی، هیڅ حاجت ورته نلري، بلکې مخلوق ټول هغه ته محتاج دی (الزجاج)

(المغني) بې پرواه کونکی

الله چې په چا باندې اراده وکړي نو رزق ورکوي، مختلف نعمتونه ورکوي، او نورو د سوال څخه یې بې پرواه کوي (الزجاج)

(المانع) منع کونکی

هغه ذات چې چا څخه د څه شي د منع کولو اراده وکړي نو منع کوي یې، او دهغه منع د حکمت څخه خالي نه وي (الزجاج) هغه اسباب منع کوي او مینځ کې یې حایل ګرځوي چې ددېن یا ددنیا د هلاکت سبب ګرځي (الغزالي)

(الضار) ضرر او نقصان رسونکی (النافع) فایده ورکونکی

ددې دواړو نومونو د یو ځای ذکر کولو مقصد دادی چې مکمل معنی ادا کړی شي، ځکه الله تعالی نفع او نقصان دواړه رسوي او دا د هغه په کامل حکمت او قدرت باندې دلالت کوي، ټول مصیبتونه او انعامات د هغه په لاس کې دي، هغه مسبب الاسباب او د مصیبتونو مابین کې حایل جوړیدونکی دی (الزجاج) چا ته چې هم نفع یا نقصان رسیږي د الله په اذن سره وي.

(النور) رڼا

هغه ذات چې د وحدانیت دلایل یې انتهایې واضح او روښانه دي (الزجاج) هغه ذات چې هر شي لره ښکاره کونکی دی (الغزالي) ځکه د هغه نه بغیر هیڅ مخلوق نشي کولی چې د یو شي ادراک وکړي یا پرې پوهه شي، که الله د بنده لپاره اساني ونکړي نو خپل مقصد ته هیڅکله رسیدلی نشي، عقل او حواس خمسه (پینځه اندامونه) د الله عطا ده (البیهقي)

(البديع) بې مثال

هغه ذات چې صفات او ذات یې مثل نلري (الغزالي) هغه ذات چې بې مثال مخلوقات یې پیدا کړي دي، هغه په خپل علم او قدرت سره پیدا کول کوي (البیهقي)

(الهادي) لاره ښودونکی

د نجات او خپل معرفت لاره بنودونکی، ټولو مخلوقاتو ته د خپل

حاجتونو او ضرورتونو د پوره کولو لارې

بنايي (البیهقي، الزجاج، الغزالي)

(الباقی) همیشه پاتې کیدونکی

ټول مخلوقات به ضرور فنا کیري لیکن الله باندې هیڅ فنا نه

راخي (البیهقي)

(الوارث) حقيقي ميراث اغستونکی

د ټولو مخلوقاتو وارث گرځیدل فنا کیري لکه بادشاه یا ځامن، یا

زمیندار چې د بل چا څخه ورته مال او بادشاهي په میراث کې پاتې

شي نو دوی به یو ورځ پخپله هم فنا شي او نور خلک به راخي چې

ددوی څخه به میراث اخلي لیکن الله تعالی حقيقي وارث دی ځکه

ځمکه او اسمانونه به زمونږ څخه پاتې کیري او الله به یې په میراث

کې اخلي (الزجاج، الغزالي، البیهقي)

(الرشید) په هدایت باندې تلونکی

یعني په سمه لاره

د الله ټول كارونه او احكام په هدايت باندې مېني دي لکه فرمايي:
 ﴿إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ ۚ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا
 ۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾^{۲۱۰}

بېشکه ما په الله باندې توکل کړی دی چې زما رب دی او ستاسو رب دی، نشته هېڅ یو خوځنده مگر هم دغه (الله) د هغه وچولي (د تندي وپښتانو) لره نیوونکی دی، بېشکه زما رب په نېغه لار دی.

او دلته (رشید) د (فعلیل) صیغه ده چې په معنی د (فاعل) او (مفعل) سره راځي يعني الله راشد هم دی خپله هم په سمه لاره او مرشد هم دی يعني بل ته لاره ښودونکی دی، الله هغه ذات دی چې ټولو مخلوقاتو ته لکه انسانان، جنات، حیوانات، مرغان، او د ځمکې حشراتو ته د زندگی د ضروریاتو د حصول لارې ښايي، او مسلمانانو ته د جنت او ثواب د حاصلولو لارې ښايي (الزجاج) دا ټول کارونه الله په خپل علم سره کوي او د هیچا مشورې او هدايت یا تجویز ته اړتیا نلري. (الغزالي)

الصبور: صبر کونکی

هغه ذات چہ گناہ گار تہ مهلت ورکوي او په عذاب ورکولو کي جلدي نه کوي (البیہقي، الغزالي)

محترم لوستونکو: ددي نه علاوه نور نومونه هم شته چہ امام بيہقي -رحمه الله- په خپل کتاب (الاسماء والصفات ص ۵۰۶) کي نقل کړي او يو بل کتاب هم شته چہ (الموضح للطريق والفسطاط للتحقيق) کي تاسو کتلي شئ د محي الدين البوني کتاب دي، مسلمان بايد ددي نومونو په ذريعه د الله خخه دعا وغواړي او د خه شي باره کي چي دعا کوي د هغې مناسب نوم دې اختيار کړي مثلا که رزق غواړي نو (يا رزاق) دې وايي، که د گناه معافي طلب کوي نو (يا غفار) يا (يا غفور) دي وايي، که هدايت طلب کوي نو (يا هادي) يا (يا رشيد) دې وايي، که چا پرې ظلم کړي وي او انصاف غواړي نو (يا قهار) (يا جبار) (يا مقسط) دې وايي، د علم د طلب کولو لپاره دې (يا علیم) وايي، د عزت طلب کولو لپاره دې (يا معز)، د امن طلب کولو لپاره (يا سلام) (يا مومن)، او داسې نور.

فايده: په بسم الله کي الله تعالی خپل درې نومونه ذکر کړي:

۱ الله ۲ الرحمن ۳ الرحيم

چي ددي ترتيب باره کي امام بقاعي -رحمه الله- ليکي: الله يې خکه مخکي ذکر کړي چي اشاره ده چي ټولو نه مخکي الله تعالی

مخلوقات پیدا کرل حُکمه الله په معنی د خالق او ایجاد کونکي او بیا یې رحمن کې اشاره وکړه چې الله په ټولو مخلوقاتو رحمتونه کوي او په رحیم سره یې خپل خاص رحمتونو ته اشاره وکړه او ترغیب یې ورکړ چې د الله خاص بنده جوړ شه چې رحمتونه درباندي وشي.

فصل: د هندوانو یوه فرقه چې (اریه) نومېږي ددې مشر (سوامی دیانند) په خپل کتاب (ستیا رته پرکاش) کې په اخيري باب کې په قران باندې ډیر اعتراضونه کړي دي چې درې اعتراضات زه په لاندې ډول ذکر کوم هغه لیکي: ^{۲۱۶} **اولنی اعتراض:** دا قران د الله کتاب ندی بلکې د بل چا دی، حُکمه که دا د الله کلام وی او واقعي یې د انسانانو هدایت لپاره رالیږلی وو نو داسې به یې نه ویلی چې د الله په نوم شروع وکړی بلکې داسې به یې ویلی وی چې د انسانانو د هدایت په نوم شروع کوم:

الجواب:

۱- د قران یوه معنی ده (هغه کتاب چې خلک یې لولي) نو کله چې دا کتاب د لوستلو لپاره نازل شوی دی نو د بنده گانو لپاره مناسبه ده چې د الله په نوم سره یې شروع کړي.

۲- دا اعتراض خو پخپله د (اریه) فرقې په تابعدارو باندې واردېږي حُکمه ددوی عقیده ده چې (ویدو) اسماني کتاب دی حالانکه ددې

^{۲۱۶} په صفحه (۳۹۶) کې

په شروع کې د (اوم) لفظ دی چې معنی یې (خدا) ده نو ایا ددې شروع د خدای په لفظ سره کیدل دې کتابونو لره ددې باعث گرځي چې اسماني کتابونه تصور نکړي شي؟

دویم اعتراض: که الله د قران په ابتدا کې بسم الله ددې لپاره ذکر کړي چې خلک ترې طریقه اзде کړي چې هر کار په بسم الله سره شروع کوي نو دا هم صحیح نده، ځکه ددې نه لازم راځي چې خلک د گناه کارونه هم د الله په نوم سره شروع کړي.

الجواب: حقیقت دادی چې الله تعالی د نبو خبرو او نبو کارونو حکم کړی دی ځکه هغه فرمایلي دي: ﴿وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا ۗ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾^{۲۱۷} او د الله په لاره کې خرڅ کوی او په خپلو لاسونو هلاکت ته غورځول مه کوی، او نېکي کوی، یقیناً الله له نېکي کوونکو سره مینه کوي. ﴿وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ۚ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزِعُ بَيْنَهُمْ ۗ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوًّا مُّبِينًا﴾^{۲۱۸}

او ته زما بنده گانو ته ووايه چې هغه خبره دې وايي چې هغه تر ټولو بڼه وي، بېشکه شيطان د دوی په مينځ کې دښمني اچوي، بېشکه شيطان د انسان لپاره له شروع نه ښکاره دښمن دی.

^{۲۱۷} البقره: (۱۹۵)^{۲۱۸} بني اسرائيل: (۵۳)

او د بدو کارونو خحه یې منع کړې:

﴿قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ ۖ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا ۖ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ۖ وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ ۖ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ ۖ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطْنَ ۖ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ۗ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾^{۲۱۹}

ته ووايه: تاسو راشی چې زه ولولم هغه خه چې ستاسو رب پر تاسو باندي حرام کړي دي، دا چې تاسو له هغه سره هېڅ شی مه شریکوی او له مور او پلار سره نښکینه کوی، او تاسو خپل اولاد د غریبی له وجې مه وژنئ، مونږ تاسو ته روزي درکوو او هغوی ته (هم) او تاسو د بی حیایی کارونو ته مه نژدې کېږئ هغه چې په دغو کې ظاهر دي او هغه چې پټ دي او تاسو هغه نفس مه وژنئ چې الله حرام کړی دی مگر په حقه سره دا، (حکم) چې دی، هغه (الله) تاسو ته د دې کلك حکم درکړی دی، د دې لپاره چې تاسو عقل وچلوئ.

﴿لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِي أَهْلِ الْكِتَابِ ۗ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا﴾^{۲۲۰}

نه ستاسو په ارزوگانو خه کېږي او نه د اهل کتابو په ارزوگانو، (بلکې) چا چې هم بد عمل وکړ هغه ته به د دغه (بد عمل) بدله ورکولی شي

^{۲۱۹} الانعام: (۱۵۱)

^{۲۲۰} النساء: (۱۲۳)

او هغه به ونه مومي د ځان لپاره له الله نه غير هېڅ کار سازی او نه څوك مدد كوونكى.

نو بيا دا حكم څرنگه د گناه كار په بسم الله سره شروع كولو باندې صادقيدى شي؟

بلکې ددې څخه خو د الله عظمت راڅرگندېږي چې ټول د خير کارونه د هغه په نوم سره شروع کولو حکم يې کړی.

۲- دلته بسم الله د قران مجيد په شروع کې راغلې ده او دا دليل دی چې پدې سره صرف د خير کارونه شروع کول پکار دي.

درېم اعتراض: په بسم الله کې دا خبره ده چې الله رحمت کونکى دی نو که چيرته د رحمت صفت په حقيقت کې الله کې موجود دی نو بيا يې ولې د ځناورو د ذبح کولو حکم کړى دی حالانکه دا ظلم دی چې انسان يو حيوان لره ذبح کړي او تکليف ورته ورکړي؟

الجواب: ۱- دا خبره ياده کړه چې الله تعالى ټول شيان د انسانانو د فايدي لپاره پيدا کړي دي، بعضې د خلکو د خوراک لپاره، بعضې د سورلۍ کولو لپاره، او بعضې د نورو حاجتونو لپاره، لکه هغه فرمايي:

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ ۗ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾^{۲۲۱}

همدی هغه ذات دی چې ستاسو لپاره یې هغه ټول څه پیدا کړل چې په ځمکه کې دي، بیا یې پورته قصد وکړ، نو هغه یې ښه برابر اوه اسمانونه جوړ کړل، او هغه په هر شي ښه عالم دی. دا د الله فضل دی په خپل مخلوق باندې او د حیواناتو سره ظلم ندی.

۲- ډیر ځناور پخپله د ژوند تیروولو لپاره د نورو وړو حیواناتو ته ضرورت لري لکه چینجی وغیره خوري او که ویې نه خوري نو د زندگي څخه محرومېږي، نو ایا د غټو حیواناتو د خوراک لپاره د چینجو وغیره وژل ظلم او بې -رحمې ده؟ که ته وایي: چی نه نو بیا مونږ وایو چې د انسان د قوت او خوراک لپاره د حیواناتو ذبح کول بلکې د انسان د زندگي او قوت لپاره د حیواناتو ذبح کول بعینه رحمت دی.

۳- سوامی پخپله لیکلي دي: غویي، د گاړی، سورلی او نورو کارونو لپاره د انسانانو ډیر پکار راځي او ددوی لپاره انتهایي مفید دی^{۲۲۲} نو ولې تاسو د غویي، یا خر وغیره باندې کار کولو ته اذیت نه وایي او ددې اجازت ایا بی -رحمي نده؟ بلکې تاسو دې ته نعمت وایي، نو مونږ هم وایو چې لکه څنگه چې د حیواناتو استعمالول په کارونو کې بې رحمي نده دغه شان ذبح کول یې هم رواه دي.

^{۲۲۲} ستیارتو پرکاش (ص ۲۶۵)

۴- د بعضی تکلیف رسونکو ځناورو وژل لکه مار، لیونی سپی، خنزیر، او فصلونو ته نقصان رسونکي ځناورو وژل ایا د سوامي په نزد بې رحمي ده؟

که دا حیوانات ونه وژلی شي نو د خلکو معیشت او زندگي دواړه به تباه شي، نو ددې نه معلومیږي چې د څه حکمت په وجه د ځناورو وژل انصاف دی او بې رحمي نده، او سوامي باید د الله په قدرت او نظام کې سوچ وکړي چې الله د کوم ځناورو د ذبح کولو حکم کړی او د انسانانو لپاره یې حلال کړي هغه په څومره کثرت سره په دنیا کې وجود لري، په زرگونو او لکونو سره حیوانات په یوه علاقه کې ذبح کیږي ایا پدې سره ددې په تعداد کې کمی راغلی دی؟

او ددې باوجود چې اسلام د حیوان د ذبح کولو حکم کړی دارنگه یې حکم کړی چې دغه حیوان ته ایذا او تکلیف ونه رسول شي، چې د ولبري یا تندې څخه یې مړ نکړی او نه پرې بل قسم ظلم وکړی بلکې حکم کوي چې د ذبح کولو نه مخکې چاره ښه تیره کړی شي چې هغې ته تکلیف ونه رسیږي.

الحاصل: د حکمت او مصلحت په وجه د یو حیوان ذبح کول ظلم او بې رحمي نده بلکې عین رحمت دی، لکه الله تعالی بنی اسرایلو ته د غوا ذبح کولو حکم کړی وو چې پدې کې ددوی لپاره ډیرې فایده وې لکه د قاتل معلومول، الله خپل قدرت ښودل چې څرنگه زه مړي

ژوندي کوم، او خلکو پدغه وخت کې د غوا عبادت کوو نو خلکو ته د غوا معبودوالی او کمزوالی ښودل چې دا د ځان څخه دفاع نشي کولی.

۶- پخپله سوامې ليکي: حکمران ته اجازت دی چې د مصلحت او حکمت په بنا باندې د یو حیوان د وژلو حکم وکړي، لکه هغه وايي: د قوت خاوندانو لپاره جایز ده چې کوم ځناور انسانانو ته تکلیف رسوي چې د وژلو فیصله یې صادره کړي^{۲۲۳}

نو دده د خبرې څخه معلومه شوه چې د حکمت د وجې د حیوان وژل جایز دي.

۷- پدې باب کې سوامی خپله اعتراض نقل کوي او بیا یې جواب کړی هغه وايي: که څوک اعتراض وکړي چې کوم حیوان لره حاکم ووژني نو ایا غوښه به ورله ضایع کوو؟ نو جواب دادی چې د انسان اختیار دی که وغواړي نو سپي ته دې واچوي یا دې هغه حیوان ته ورکړي چې غوښه خور وي یا دې انسان وخورې البته د انسان په طبیعت کې ددې حیوان عادات به راشي چې خلکو ته به تکلیف رسوي (یعنی که دا وژل شوی ځناور موذي وو نو ددغې د غوښې اثر به په انسان باندې وشي)

^{۲۲۳} ستیارتو پرکاش (ص ۲۶۶)

نو ددی نه ثابتہ شوه چې سوامی د حیوان د غوښې خوړل د انسان لپاره جایز گنږي، نو بیا ولې د حلال حیوان ذبح کولو ته بی رحمی وایي؟

مسایل:

۱- بسم الله الرحمن الرحيم د سورت توبه نه علاوه د قران د ټولو سورتونو اولنی ایت دی، او ددی دلیل دادی چې نن سبا چې کوم مصحف په دنیا کې موجود دی پدی ترتیب سره دی یعنی بسم الله د ټولو سورتونو په ابتدا کې موجود ده د سورت توبه نه علاوه او دا ترتیب نبی ﷺ د الله تعالیٰ څخه ازده کړی وو او بیا صحابه کرامو د رسول الله څخه، او د قران ټولې نسخې د صحابه و او تابعینو د زمانې څخه تر وسه پورې د دنیا په هر گوټ کې موجودی دي او د هر وړوکي او غټ سورت په ابتدا کې بسم الله شته د سورت توبه نه علاوه، او ددی قطعی دلیل په مقابله کې هیڅ متواتر حدیث ثابت ندی، نه سماع او مشاهده ددی په خلاف ثابتہ ده، او تر وسه پورې قران کریم د مسلمانانو په سینو کې پدی ترتیب سره محفوظ پروت دی یعنی د حافظانو په سینو کې په کوم ترتیب سره چې الله نازل کړی وو یعنی د سورت توبه نه علاوه په هر سورت کې بسم الله شته، او هیڅ منصف او پوهه انسان ددی حقیقت څخه انکار نشي کولی نه ددی خلاف ددوی کولو جرات کولی شي، او بل دلیل د زید بن ثابت -رضي الله

عنه- حدیث دی چې ده د ابو بکر -رضي الله عنه- په حکم د قران کریم نسخې چې د مختلفو صحابه کرامو سره وې راجمع کړې او یوه نسخه یې ترې جوړه کړه او بیا چې وروسته خومره نسخې راغلي د هغې مصدر او ماخذ د زید بن ثابت نسخه وه او مونږ گورو چې پدغه ټولو نسخو کې د هر سورت په ابتدا کې بسم الله وه نو معلومیږي چې د زید بن ثابت په نسخه کې هم بسم الله وه چې هغه د رسول الله د شاگردانو څخه راجمع کړې وې او ددې نه څرگنده شوه چې قران په رسول الله باندې هم داسې نازل شوی دی.

امام بیهقي -رحمه الله- د زید بن ثابت -رضي الله عنه- پدې حدیث باندې دا رنگه باب قایم کړی دی: ددې خبرې بیان چې صحابه کرامو چې پخپلو مصحفونو کې کوم الفاظ جمع کړي وو هغه ټول قران دی او د سورت توبه نه علاوه په نورو ټولو سورتونو کې د بسم الله الرحمن الرحيم وجود هم د قران د جملې څخه دی.^{۲۲۴}

یو بل دلیل د عبدالله بن عباس -رضي الله عنهما- دا حدیث دی چې عبدالله بن عباس -رضي الله عنهما- فرمایي: چې ما د عثمان -رضي الله عنه- څخه پوښتنه وکړه تا د سورت انفال او سورت توبه په مابین کې بسم الله ولې نه ده لیکلې؟ نو هغه وفرمایي: کله چې به د قران کریم څه حصه نازل شوه نو رسول الله ﷺ به مونږ ته حکم کوو

^{۲۲۴} په سنن (ج ۲ ص ۴۰) کې

چې دا په فلانکي ځاي کې کيږدئ، لیکن د سورت انفال او توبه باره کې یې هیڅ راته ونه ویل، او چونکه دا دواړه سورتونو یو مضمون لري (د جهاد باره کې دي) دې وجې نه ددې مابین کې بسم الله نشته گویا چې دا دواړه یو سورت حساب شوی دی.^{۲۲۵}

دا حدیث امام ترمذي ورته حسن ویلي دي^{۲۲۶}، او امام حاکم -رحمه الله- فرمایي: دا د بخاري او مسلم د شرط مطابق دی، البته امام ذهبي په تلخیص کې ددې خبرې موافقت کړی.^{۲۲۷}

ددې حدیث نه ثابته شوه چې د سورت توبه نه علاوه د ټولو سورتونو په ابتدا کې بسم الله لیکل صحابه کرامو د رسول الله په حکم دا کار کړی وو، البته د سورت توبه باره کې یې هیڅ حکم ندی کړی نو صحابه کرامو ددې په شروع کې بسم الله نده لیکلې، او ددې وضاحت او صراحت نه پس د انکار او اعتراض هیڅ گنجایش نشته. د تفسیر بیضاوي په (۲ صفحه) باندې راغلي دي: د علماو پدې خبره اتفاق دی چې په مصحف کې څومره الفاظ دي دا ټول قران دی او ددوی اجماع ده چې بسم الله د سورت توبه نه علاوه د هر سورت په

^{۲۲۵} په مصنف ابن ابی شیبه، مسند احمد، ابو داود، ترمذي، نسایي، کتاب المصاحف د ابن ابی داود، الناسخ والمنسوخ د ابن النحاس، ابن حبان په صحیح کې، ابو الشیخ، مستدرک د حاکم، دلایل النبوه د بیهقي کې موجود دی:

^{۲۲۶} په جامع ترمذي (ج ۲ ص ۱۳۵) کې

^{۲۲۷} په مستدرک (ج ۲ ص ۲۲۱) کې

ابتدا کې شته دی حالانکه هغوی ډیره سختي کړې تردې چې په سورت فاتحه کې یې د امین لیکل هم جایز ندي گنرلي.

ددې دلیل نه دا خبره څرگنده شوه چې دا ایت (بسم الله) د سورت توبه نه علاوه د هر سورت په شروع کې شته، او کله چې دا دلیل امام محمد بن الحسن الشيباني ته پیش کړی شو نو هغه سکوت اختیار کړ. ۲۲۸

امام نووي - رحمه الله - لیکي: د مصحف باقي ایتونه چې څرنگه لیکل شوي دارنگه بسم الله هم لیکل شوې او ددې په لیکلو باندې د صحابه کرامو اتفاق دی چې دا اتفاق د هغوی د زماني څخه تر ورسه راروان دی، البته پدې خبره یې هم اجماع ده چې د سورت توبه په شروع کې بسم الله لیکل نشته. ۲۲۹

د امام نووي دا خبره زمونږ د خبرې لپاره تایید دی چې د سورت توبه نه علاوه د نورو ټولو سورتونو په ابتدا کې بسم الله شته او ددې سورتونو ایت دی، او همدا خبره نواب صديق حسن خان په کې لیکلي ده ۲۳۰، او امام بیهقي لیکلي دي: بسم الله د سورت توبه نه علاوه د هر سورت ابتدايي ایت دی، او ددې دلیل دادی چې صحابه کرامو په ډیر اهتمام سره قران کریم لیکلی وو، او خاص خیال یې

۲۲۸ تفسیر کبیر للرازي (ج ۱ ص ۱۹۷)

۲۲۹ د صحیح مسلم په شرح (ج ۱ ص ۱۷۲) کې

۲۳۰ (فتح البیان ج ۱ ص ۳۱)

نازل شو او بیا یی ولوسته چې بسم الله الرحمن الرحيم (انا اعطیناک
الکوثر))

ددې روایت نه واضحه شوه چې د هر سورت په شروع کې بسم الله
شته او هر سورت د بسم الله سره نازل شوی دی ځکه نبی ﷺ د بسم
الله په شمول ټولو ایتونو ته د سورت نوم ورکړی دی، امام نووي ددې
حدیث په شرح کې لیکي: پدې حدیث کې ډیر فواید دي چې د
هغې څخه یو داده چې بسم الله الرحمن الرحيم د قران د سورتونو
ابتدایې ایت دی، او امام مسلم دا حدیث ددې مقصد د اثبات لپاره
ذکر کړی دی.

۲- د قتاده -رضي الله عنه- نه روایت دی ((سُئِلَ أَنَسٌ: كَيْفَ كَانَتْ
قِرَاءَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَقَالَ: كَانَتْ مَدًّا، ثُمَّ قَرَأَ: {بِسْمِ اللَّهِ
الرحمن الرحيم} [الفتاحه: ۱]؛ يَمْدٌ بِ{بِسْمِ اللَّهِ}، وَيَمْدٌ بِ{الرحمن}،
وَيَمْدٌ بِ{الرحيم}.^{۲۳۳}

چې نبی ﷺ به د قران تلاوت څرنګه کوو؟ نو هغه وفرمایل: نبی ﷺ به
الفاظ رانکل يعني مد به یې کوو په بسم الله به یې مد کوو بیا په
الرحمن او بیا الرحيم به یې هم اوږد ویله.

ددې حدیث نه معلومه شوه چې بسم الله د هر سورت په ابتدا کې
لوستل ضروري دي.

^{۲۳۳} په صحیح بخاري (ج ۲ ص ۷۵۴) کې

چې نبي ﷺ ته به ددوه سورتونو مابین کې فاصله او فرق نه معلومیده تر څو چې به پرې بسم الله نازل شوې نه وه.

امام حاکم -رحمه الله- دا حدیث پدې الفاظو سره ذکر کړی: یعنی نبي ﷺ ته به پته نه لگیده چې دا فلانکی سورت ختم شوی دی تر څو چې به پرې بسم الله نازل شوې نه وي.^{۲۳۸}

امام حاکم ددې حدیث باره کې فرمایي: دا د بخاري او مسلم د شرط مطابق دی او امام ذهبي -رحمه الله- په (تلخیص) کې وایي: دا حدیث ثابت دی، حافظ ابن کثیر وایي: دا حدیث د سند په اعتبار سره صحیح دی.^{۲۳۹}

ددې احادیثو څخه معلومه شوه چې د سورتونو په شروع کې بسم الله د الله له طرفه نازل شوې ده، او د قران د نزول په وخت پدې ایت سره د سورت ختمیدل معلومیده.

۵- د ابن عباس -رضي الله عنه- څخه روایت کوي ((كَانَ الْمُسْلِمُونَ لَا يَعْرِفُونَ انْقِضَاءَ السُّورَةِ حَتَّى تَنْزَلَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ فَإِذَا نَزَلَتْ عَلِمُوا أَنَّ السُّورَةَ قَدْ انْقَضَتْ))^{۲۴۰}

^{۲۳۸} په مستدرک (ج ۱ ص ۲۳۱) کې

^{۲۳۹} په تفسیر (ج ۱ ص ۱۶) کې

^{۲۴۰} امام حاکم په مستدرک (ج ۱ ص ۲۳۲) کې

چې مسلمانانو ته به د یو سورت د ختمیدو پته نه کیده تر څو چې به بسم الله نازل شوې نه وه نو کله چې به بسم الله نازل شو هغوی به پوهه شو چې سورت ختم شو.

او امام حاکم دې روایت ته صحیح ویلي دي.

٦- امام بیهقي^{٢٤١} د ابو هريرة - رضي الله عنه - خخه روایت کوي: ((كان يقول لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ سَبْعُ آيَاتٍ إِحْدَاهُنَّ هِيَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَهِيَ السَّبْعُ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمُ وَهِيَ أُمُّ الْقُرْآنِ وَهِيَ فَاتِحَةُ الْكِتَابِ))

نبي ﷺ به سورت فاتحه لوستله چې وه ایته لري اولنی ایت یې بسم الله الرحمن الرحيم دی او دا هغه سورت دی چې الله ورته (سبع مثاني) ویلی او ام القران (د قران مور) ورته وایي او فاتحه الكتاب هم ددې د نومونو څخه دی.

په سنن د امام بیهقي کې د ابو هريرة - رضي الله عنه - خخه یو بل روایت نقل دی چې نبي صلی الله علیه وسلم فرمایي: ((إِذَا قَرَأْتُمُ الْحَمْدَ لَهُ فَاقْرَأُوا بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَنَّهَا أُمُّ الْقُرْآنِ وَأُمُّ الْكِتَابِ وَالسَّبْعُ الْمَثَانِي وَبِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ إِحْدَاهَا))

کله چې تاسو الحمد لله یعنی سورت فاتحه لولئ نو بسم الله الرحمن الرحيم یې په ابتدا کې وایئ، ځکه دې سورت ته ام القران، سبع

^{٢٤١} په (سنن ج ٢ ص ٤٥) کې

المثاني، او ام الكتاب وايي او بسم الله ددي د ايتونو خخه يو ايت دي.

امام بيهقي ددي حديث د ذکر کولو نه پس ليکي: چې دا حديث دوه سنده لري يو دا چې نوح بن ابی بلال دا د ابو هريرة خخه موقوفا روايت کړی يعني دا د ابو هريرة خپله خبره ده او بل سند دا چې دا يې د ابو هريرة خخه مرفوعا روايت کړی يعني د نبي ﷺ قول ليکن دا علت سبب د اضطراب او حديث ددي د وجې نه ضعيف نه گرځي ځکه نوح بن ابی بلال ثقه راوي دی او ثقه راوي کله يو حديث موقوفا ذکر کوي او کله مرفوعا چې دا د حديث د کمزوري سبب نه گرځي. دويم دا چې که فرض کړو چې دا حديث موقوف دی نو بيا هم د مرفوع حکمي په حکم کې داخلېږي يعني کله چې صحابي داسې خبره وکړي چې د اجتهاد گنجایش پکښ نه وي نو دده قول به مرفوع حديث تصور کيږي گویا کې ده د نبي ﷺ خخه اوریدلي دي.

حافظ ابن حجر فرمايي: اگر که نوح دا حديث موقوفا بيان کړی دی ليکن دا د مرفوع حديث په حکم کې دی يعني د نبي ﷺ فيصله ده ځکه صحابي نشي کولی چې د خپل طرفنه د قران د ايتونو تعيين وکړي.^{۲۴۲}

^{۲۴۲} په تلخیص الحبير (ج ۱ ص ۲۳۳) کې

ددې نه علاوه نور بېشماره روایات شته چې ددې لپاره تاسو دارقطني، بیهقي، مستدرک، الدر المنثور، وغیره کتابونه کتلی شی، او امام بیهقي -رحمه الله- دې باره کې د ابن عباس، علي بن ابي طالب، ابو هريرة څخه دا قسم اثار نقل کړي.

حافظ ابن کثیر -رحمه الله- په تفسیر ابن کثیر (ج ۱ ص ۱۶) کې فرمایي: ددې مذکوره ټولو علماو څخه ثابت دي چې بسم الله د سورت توبه نه علاوه د ټولو سورتونو ابتدايي ایت دی.

علامه ابو الخیر جزري په کتاب (النثر فی القراءة العشر ج ۱ ص ۲۶۲) کې لیکي: ټولو قاریانو د سورت فاتحه نه علاوه د هر سورت ابتدا په بسم الله سره کړې، پدې کې هیڅ اختلاف نشته، او کوم علما چې وایي بسم الله الرحمن الرحیم د هر سورت ابتدايي ایت ندی د هغوی سره هیڅ قوي دلیل نشته چې ددې دلایل مقابله وکولی شي.

د مصر مشهور عالم علامه احمد شاکر -رحمه الله- لیکي: کوم علما چې په مونځ کې د سورت فاتحه لوستل د بسم الله نه بغیر جایز گنړي ددوی سره هیڅ دلیل نشته او د کومو احادیثو څخه چې دوی استدلال کوي هغه خو یا ضعیف دي او یا صریح ندي، حالانکه پدې باندې د ټولو قاریانو اتفاق دی چې بسم الله د سورت فاتحه اولنی ایت دی او مصحف هم پدې ترتیب سره لیکلی شوی دی.^{۲۴۳}

^{۲۴۳} د المحلي (ج ۲ ص ۲۵۲) په حاشیه کې

وس زه دلته د هغه علماو دلايل ذکر کوم چې وايي: بسم الله د هر سورت اولنی ایت ندى دې لپاره چې په پورته توگه حقيقت تاسو ته معلوم شي:

۱- قدسي حديث کې راځي چې الله فرمايي ((ما مونخ تقسيم کړی دی خپل مابين او زما د بنده مابين کې کله چې هغه الحمد لله ووايي زه وایم نو زما بنده زما تعريف وکړ))
نو دې حديث کې خود بسم الله ذکر نشته.

الجواب: ددې روايت تعلق د بسم الله لوستلو يا نه لوستلو سره ندى بلکې دې کې د سورت فاتحه د ايتونو فضيلت دی لهذا پدې کې د بسم الله نه ذکر کيدل ددوی د استدلال لپاره دليل نشي گرځيدی.
۲- چونکه ټولو صحابه و ته معلومه وه چې د سورت توبه نه علاوه د ټولو سورتونو په ابتدا کې بسم الله شته نو نبی ﷺ ته ددې وضاحت ضرورت رانغلی چې د سورت فاتحه په شروع کې د بسم الله ذکر وکړي.

۳- دا هم احتمال شته چې الله تعالی د بسم الله جواب بنده ته نه ورکوي او د باقي ايتونو جواب ورکوي دې وجې نه يې بسم الله نده ذکر کړي.

۴- دې حديث کې راځي کله چې بنده الحمد لله وايي نو دې کې يو احتمال دا هم شته چې هغه د بسم الله نه شروع وکړي او د الحمد لله

پورې ایتونه ولولي نو الله ورته جواب ورکوي او امام نووي -رحمه الله- په شرح مسلم^{۲۴۴} کې يوه قاعده ذکر کوي کله چې احتمال راشي نو د دليل خخه استدلال کول جايز نه وي.

۵- دا روايت صريح ندى او کوم احاديث چې مونږ ذکر کړل هغه صريح دي پدې باب کې او صريح په غير صريح باندي مقدم وي لکه امام رازي دا دلايل ذکر کړي.^{۲۴۵}

۶- د سورت فاتحه په مينځ کې (الرحمن الرحيم) راغلی دی چې دا د بسم الله الرحمن الرحيم قايم مقام دی همدا وجه ده چې بسم الله يې په شروع کې نده ذکر کړې لکه دا خبره ابن سيد الناس په شرح د ترمذي^{۲۴۶} کې ذکر کړې ده.

بعضی خلک دارنگه استدلال کوي چې دي حديث کې راځي اهدنا الصراط المستقيم صراط الذين انعمت عليهم غير المغضوب عليهم ولا الضالين فهولا لعبيدي

نو دلته يې هولا لفظ استعمال کړی چې اشاره ده درې ایتونو ته اولنی ایت اهدنا الصراط او دویم ایت غير المغضوب عليهم او درېم

^{۲۴۴} (ج ۱ ص ۱۷۰)

^{۲۴۵} په تفسير کبير (ج ۱ ص ۲۰۱) کې

^{۲۴۶} (ج ۱ ص ۱۹۵)

ولا الضالین حُکمه چي هولاد جمع لپاره راخی او د جمع کم از کم عدد درې وي

لهذا معلومه شوه چي ددې درې ایتونو نه مخکې د بسم الله نه علاوه خلور نور ایتونه تیر شوی دي نو ټول ایتونه وه شول او بسم الله ددې خخه خارج شوه.

الجواب: دا استدلال ډیر کمزوری دی حُکمه په د هولاد نه مراد ایتونه ندي بلکې الفاظ دی د سورت فاتحه او په یو روایت کې د هولاد په حای هذا لعبدی راغلی نو که ایتونه مراد وی به هذا سره ورته اشاره نه وی بلکې دلته صرف کلام مراد دی چي خوک دا کلام ووايي نو دا د هغه لپاره شو او دا خبره امام نووی د مسلم په ش-رحمه الله-^{۲۴۷} کې کړی ده.

بل دا چي ابو هريرة-رضي الله عنه-خپله ددې حدیث راوي دی هغه به د سورت فاتحه په شروع کې بسم الله ویله او راوي د خپل حدیث باره کې ښه پوهیږي.

۲- دویم دلیل دا پیش کوي چي حدیث کې راغلي دي د سورت ملک (۳۰) ایتونه دي حالانکه د بسم الله په شمول د سورت ملک (۳۱) ایتونه جوړیږي نو ددې نه معلومه شوه چي بسم الله د سورت ایت نه وي.

^{۲۴۷} (ج ۱ ص ۱۷۱)

الجواب: د صریح احادیثو په خلاف دې حدیث لره هیخ اعتبار نشته ځکه پدې کې دا صراحت نشته چې بسم الله د سورت ملک ایت ندی.

۲- ځکه ټولو صحابه و ته معلومه وه چې بسم الله د هر سورت ابتدایې ایت دی، دې وجې نه نبی ﷺ دا د سورت ملک په ایتونو کې شمار نه کړ.

ددې نه علاوه نور هم دلایل شته چې مخالفین یې ذکر کوي لکه هغه احادیث چې د بسم الله د پټ لوستلو باره کې حکم پکښې دی چې ددې جواب به زه په خپل مقام کې ذکر کړم.

علامه بن خالویه لیکي: د ابو عمرو او حمزة نه علاوه باقي پینځه قاریان چې د وه مشهورو قاریانو څخه دي، هغوی ټول په دې خبره متفق دي چې بسم الله د سورت توبه نه علاوه د ټولو سورتونو ابتدایې ایت دی.^{۲۴۸}

علامه احمد شاکر فرمایي^{۲۴۹}: د کومو قاریانو څخه چې د بسم الله عدم اثبات نقل دی د هغوی څخه به بل روایت کې خامخا اثبات هم نقل دی او د یو کس څخه هم داسې روایت نقل نشته چې بسم الله پکښې د سورت ابتدایې ایت نه گنړي.

^{۲۴۸} په کتاب (اعراب ثلاثین سورة من القرآن الکریم ص ۱۵) کې

^{۲۴۹} په حاشیه د (المحلی ج ۲ ص ۲۵۱) کې

هغه په (ج ۳ ص ۲۵۲) کې فرمایي: حق خبره داده چې د وه یا لسو قاریانو څخه چې د چا څخه کوم سورت د بسم الله نه بغیر ثابت دی نو دا قراءت شاذ دی صحیح ندی، ځکه د قراءت د صحت لپاره شرط دادی چې د مصحف د قراءت مطابق به وي، او دا خبره معلومه ده چې د سورت توبه نه علاوه په مصحف کې د ټولو سورتونو په ابتدا کې بسم الله شته، او دا ویل چې بسم الله ددې سورتونو ایت ندی نو ددې څخه لازمه راځي چې صحابه کرامو د (۱۱۳) سورتونو په ابتدا کې د ځانه یو ایت اضافه کړی حالانکه دا د هغوی د شان مطابق نه وه، او که مونږ چیرته دارنگه شکوک او شبهات د خلکو په ذهن کې واچوو نو د اسلام د دشمنانو، ملحدینو لپاره به دروازه کولای شي چې اعتراض وکړي، حالانکه صحابه کرامو خو به انتهایې احتیاط کوو چې په قران کې د شک او وهم والا خبره د ځانه اضافه نکړي، دې وجې نه یې په قران کې د سورتونو نومونه او د فاتحه په اخیر کې امین نه وو لیکلی، پخپله عمر - رضي الله عنه - یو ورځ په منبر باندې خلکو ته وضاحت وکړ چې د رجم باره کې ایت په قران کې نازل شوی وو البته بیا وروسته منسوخ شو نو که خلکو شک نه کولی چې ما د ځانه په قران کې اضافه کړی نو با به ضرور اضافه کړی وی.

عبدالحی لکهنوی فرمایي: د محمد بن الحسن الشيباني خخه پوښتنه وشوه چې ايا بسم الله د قران ايت دی؟ هغه وفرمايل: هو د مصحف داخل کې چې خومره ايتونه دي دا ټول د الله کلام دی.^{۲۵۰}

دويمه مساله: دا خبره ثابته شوه چې د سورت توبه نه علاوه د ټولو سورتونو په ابتدا کې بسم الله يو ايت دی او مخکې دا خبره تيره شوه چې سورت فاتحه نه بغير مونځ نه کيږي لهدا که څوک سورت فاتحه ولولي او بسم الله پکښ ونه لولي نه مونځ يې نه کيږي ځکه ده پوره سورته فاتحه ونه لوسته بلکې بعضې ايتونه يې ولوستل.

درېمه مساله: کله چې دا خبره ثابته شوه چې بسم الله د سورت فاتحه يو ايت دی نو بيا په جهري مونځ کې پدې باندي جهر کول هم ضروري دي ځکه که نور ايتونه په جهر سره لوستل ضروري دي نو بسم الله هم ددې ايتونو څخه دی او د جهر د حکم څخه يې مستثنی کول صحيح ندي، او دويم نمبر روايت کې تير شو چې عائشة - رضي الله عنها - فرمايل: نبي ﷺ د سورت فاتحه لوستلو په وخت بسم الله ولوسته او اواز يې پرې اوچت کړ، او عائشة - رضي الله عنها - ته ددې د لوستلو پته هله ولگيده چې نبي ﷺ په زوره ولوسته که په خفيه يې ويله وي نو هغې ته به پته نه وي لگيدلی.

^{۲۵۰} په (احكام القنطرة)، المجموع (ص ۲۲۰) کې

دغه شان درېم نمبر روایت کې هم صحابه کرام وایي چې نبی ﷺ به د سورت فاتحه ابتدا د بسم الله څخه کوله نو هغوی ته څنگه پته ولگیده چې بسم الله به یې لوسته ځکه چې هغه به قراءت په جهر سره کوو.

حافظ ابن عبدالبر په (الانصاف) کې فرمایي: د ام سلمة - رضي الله عنها- په حدیث کې دلیل دی چې بسم الله د سورت فاتحه څخه یو ایت دی او نبی ﷺ به دا په جهر سره لوسته.

ددې نه علاوه نور هم ډیر احادیث شته چې دلالت کوي پدې چې بسم الله باید په جهرې مونځ کې په جهر سره ولوستی شي، او دا احادیث ډیر زیات دي، همدا وجه ده چې جلال الدین السیوطي دې احادیثو باندې د تواتر حکم لگولی، هغه لیکلي^{۲۵۱}: په بسم الله باندې د جهر حوالې سره تقریباً د ۱۸ صحابه کرامو څخه روایت نقل دی او زه دلته بعضې روایات ذکر کوم:

۱- نعیم المجرم وایي: ((صَلِّتُ وَرَاءَ أَبِي هُرَيْرَةَ فَقَرَأَ: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحِيمِ الرَّحِيمِ ، ثُمَّ قرأَ بِأَمِّ الْقُرْآنِ حَتَّى إِذَا بَلَغَ غَيْرِ الْمَعْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ فَقَالَ: آمِينَ . فَقَالَ النَّاسُ: آمِينَ وَيَقُولُ: كُلَّمَا سَجَدَ اللَّهُ أَكْبَرَ ، وَإِذَا قَامَ مِنَ الْجُلُوسِ فِي الْاِثْنَيْنِ قَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ ، وَإِذَا سَلَّمَ

^{۲۵۱} په خپل کتاب الازهار المتناثرة في الاحاديث المتواترة (ص ۱۶) حدیث نمبر (۳۱) کې

قال: والذي نفسي بيده اني لأشبهكم صلاة برسول الله - صلى الله عليه وعلى آله وسلم) ٢٥٢

ما د ابو هريرة - رضي الله عنه - شاته مونخ وکړ نو هغه بسم الله ولوسته او بيا يې سورت فاتحه ولوسته تر دې چې (ولا الضالين) ته ورسیده او بيا يې امين ولوسته کله چې به يې سجده کوله الله اکبر به يې ويله يا به درېم رکعت ته يې د پاخيدو اراده وکړه نو الله اکبر به يې ويله کله چې يې سلام وگرځوو نو ويې فرمايل: زما مونخ پتاسو ټولو کې د رسول الله د مونخ سره ډير مشابهت لري.

زيلعي - رحمه الله - ليکي: دا حديث ابن خزيمه په صحيح کې او امام حاکم په مستدرک کې نقل کړی او وايي چې دا په بخاري او مسلم کې نشته البته د هغوی د شرط مطابق دی، او دارقطني په سنن کې ذکر کړی او وايي چې دا حديث صحيح دی او راويان يې ټول ثقه دي، او بيهقي په سنن کې روايت کړی او وايي چې سند يې صحيح دی او شواهد لري، او بيهقي - رحمه الله - پخپل کتاب (الخلافيات) فرمايي: ددې راويان ټول ثقه دي او ددوی په عدالت باندې اجماع ده او د بخاري او مسلم راويان دي. ٢٥٣

٢٥٢ امام نسايي په خپل کتاب (ص ٩١) کې روايت نقل کوي

٢٥٣ په نصب الرأية (ج ٢ ص ٣٣٥) کې

حافظ ابن سید الناس فرمایي: دا حدیث صحیح دی او خطیب بغدادی هم ورته صحیح ویلی دی او وایی: چې دې کې هیش علت او بیماری نشته، همدارنگه حافظ ابن عبدالبر په الانصاف کې ورته صحیح ویلی دی او کوم خلک چې د هغې حدیث نه استدلال کوي چې الله فرمایي: ما مونخ خپل او بنده ما بین کې تقسیم کړی پدوی یې رد کړی او وایی: چې دا حدیث ددغې سره معارض دی.^{۲۵۴}

علامه قاسم بن قطلوبغا حنفي دیته صحیح ویلی دي.^{۲۵۵}

او دا حدیث ډیر واضح دی ځکه ابو هریره خلکو ته امامت ورکړ او بسم الله یې په جهر ولوسته ځکه خو نعیم المجرم ته پته ولگیده چې بسم الله یې ولوسته او بیا ابو هریره -رضي الله عنه- ددې خبری وضاحت هم وکړ چې زما مونخ د رسول الله د مونخ پشان دی.

امام ابن حبان په خپل صحیح کې پدې حدیث دا باب قایم کړی: د امام لپاره مستحب دي چې د سورت فاتحه د لوستلو په ابتدا کې په بسم الله باندې جهر وکړي.

امام ابن خزیمه هم په بسم الله باندې د جهر کولو لپاره ددې حدیث څخه استدلال کړی.^{۲۵۶}

^{۲۵۴} په شرح الترمذي (ج ۱ ص ۱۸۷) کې^{۲۵۵} په تخریج احادیث اصول البزدوي (ص ۱۷۷) کې^{۲۵۶} (ج ۱ ص ۱۲۵)

حافظ ابن حجر لیکي: پدې حدیث باندې امام نسایې باب قایم کړې چې بسم الله په جهر سره لوستل مستحب دي او پدې باب کې دا د ټولو نه صحیح حدیث دی البته مخالفین وايي: دا احتمال لري چې دا ابو هريرة ددې خبرې مقصد چې زما مونخ د رسول الله د مونخ پشان دی د هغه مقصد د مونخ بعضې اجزاء وي ټول مونخ نه وي لیکن جواب دادی چې نعیم ثقه راوي دی او زیادت یې قبول دی او حدیث ظاهر دی د مونخ د ټولو اجزاءو باره کې لهذا ددې خخه تخصیص کول بغير ددلیل خخه جایز ندي.^{۲۵۷}

امام نووي فرمایي: ابن خزیمه په خپل صحیح کې فرمایي: په مونخ کې په بسم الله باندې جهر کول د رسول الله نه ثابت دي په صحیح سند چې علما ددې د سند په صحت کې هیڅ شک نه کوي او ددې نه واضحه معلومېږي چې نبی ﷺ به په بسم الله باندې جهر کوو.^{۲۵۸}

حافظ ابن عبدالبر په الانصاف کې فرمایي: د ابو هريرة -رضي الله عنه- د حدیث لپاره دا هم تایید دی چې د هغه خخه ثابته ده چې خپله به یې هم په بسم الله باندې جهر کوو لکه د علاء بن عبدالرحمن چې د خپل پلار نه روایت کوي هغه د ابو هريرة نه چې

^{۲۵۷} په فتح الباري (ج ۱ ص ۲۶۷) کې^{۲۵۸} په شرح المذهب (ج ۳ ص ۲۴۴) کې

رسول الله ﷺ به کله مونخ شروع کوو نو په شروع کې به یې په جهر سره بسم الله لوستله.

ابن عبدالبر فرمایي: دا حدیث د ابو هریره د سابقه حدیث تایید دی چې د نعیم المجرم خخه روایت دی او ددې حدیث راوي اسماعیل بن ابی ادریس ددې حدیث په روایت کولو کې ځانله ندی بلکې نور روایان هم ورسره ملگري دي.

او دا حدیث په دارقطني کې پدې الفاظو سره موجود دی:

کله چې به نبي ﷺ خلکو ته مونخ ورکوو نو قراءت به یې د بسم الله خخه شروع کوو.

ابن سید الناس لیکلي دي: امام دارقطني فرمایي: ددې حدیث ټول روایان ثقه او معتبر دي.^{۲۵۹}

په صحیح مسلم کې^{۲۶۰} دا حدیث د ابوهریره خخه په درې سندونو سره نقل دی چې هغه فرمایي: په هر مونخ کې قراءت کول ضروري دي، نو کوم مونخ کې چې رسول الله په جهر سره قراءت کړی دی زه یې هم په جهر سره ستاسو مخامخ کوم، او کوم مونخ کې یې په خفیه سره کړی زه یې هم خفیه کوم.

^{۲۵۹} په شرح د ترمذي (ج ۳ ص ۱۸۸) کې

^{۲۶۰} صحیح مسلم (مع شرح النووي ج ۱ ص ۱۷۰)

ددې روایت نه معلومیږي چې ابو هریره به په جهري او خفيه دواړو قراءتونو کې د رسول الله موافقت کوو، او دا خبره ثابته ده چې ابو هریره به په مونځ کې په بسم الله باندې جهر کوو نو خپله سوچ وکړه چې هغې دا عمل د سنت خلاف نه کوو بلکې دا یې د رسول الله د تابعداري په وجه کوو، په صحیح بخاري^{۲۶۱} کې راځي: ابو هریره - رضي الله عنه- فرمایي: رسول الله به چې مونځ ته ودرېده نو د سورت فاتحه نه مخکې به لږ شانته غلی ولاړ وو نو ما ترې پوښتنه وکړه زما مور او پلار ستا څخه قربان ته پدې حالت کې څه شی لولې؟ هغه وفرمایل: زه دا دعا لولم: ای الله زما او زما د گناهونو مابین کې دومره فاصله راوولې لکه د مشرق او مغرب مابین کې چې څومره فاصله ده. دا حدیث زمونږ او د مخالفینو په مابین کې فیصله کونکې دی، ځکه مونږ د هغو څخه پوښتنه کوو چې ایا بسم الله په قراءت کې داخله ده او که نه؟ که چیرته په قراءت کې داخل وي نو سنت داده چې په جهر سره ولوستل شي، او که داخل نه وي، نو بیا به ابو هریره نه د رسول الله نه اوریدلی وی او نه به پرې هغه جهر کړی وی یعني دا به ووايو چې دسره یې بسم الله ویلې نده نه په خفيه سره او نه په جهر سره ځکه کومه دعا چې رسول الله د فاتحه نه مخکې کړی هغې کې د بسم الله ذکر نشته.

” (ج ۱ ص ۱۰۳)

نوزه خپل مخالف ته وایم چې یا خویې په جهر سره لوله او که نه وي نو بیا یې په خفیه هم مه وایه ځکه دې روایت کې یوه خفیه دعا ده چې هغې کې بسم الله نشته او ددې نه پس جهري قراءت شروع کیږي لهذا د بسم الله خفیه ویل پدې حدیث باندې عمل ترک کول دي.

زه وایم: د ابو هریره - رضي الله عنه - د مرفوع حدیث او عمل څخه تاسو ته دا مساله د نمر څخه هم ډیره روښانه شوه او د نعیم المجرم روایت ته کافي تایید میلاو شو، او مخالفین چې د بسم الله د جهر په خلاف کومه دعوه کوي هغه د غنې د جالې نه هم کمزورې ورگرځیده بلکې زه دا وایم چې ددې حدیث په سند کې یو راوي چې لیث بن سعد دی هغه به بسم الله په جهر سره لوسته:

ابن عبدالبر - رحمه الله - په الانصاف کې لیکي: د ابو هریره - رضي الله عنه - څخه د نعیم المجرم روایت بالکل محفوظ او صحیح دی.

د مصر امام لیث بن سعد دا حدیث د خالد بن یزید څخه روایت کړی او هغه د سعید بن ابی بلال نه او دا دواړه د مصر معتبر او ثقه علما وو او سعید بن ابی بلال دا حدیث د نعیم المجرم څخه روایت کړی. عمرو بن هشام البیروني وايي: ما د لیث بن سعد شاته مونځ وکه او هغه په بسم الله باندې جهر وکړ.

امام زکریا الساجی د لیث بن سعد په سند سره روایت نقل کوي او بیا وایي: ما دا حدیث د خالد نه اوریدلی هغه د سعید نه هغه د نعیم المجرم نه چې ما د ابو هریره شاته مونځ وکړ نو هغه د سورت فاتحه په ابتدا کې بسم الله ولوسته او بیا یې وفرمایل: زما مونځ د رسول الله د مونځ سره مشابهت لري.

او پدې سند سره په حدیث کې صرف د بسم الله په جهر سره ویلو ته مشابهت ویلی شوی دی، گویا چې دا حدیث د لیث بن سعد په نزد صحیح وو دې وجې نه به هغه هم په بسم الله باندې جهر کوو، لهذا ددې په مخالفت کې ټولې حیلې او بهانې ختمې شوې.

ددې مساله باره کې د ابو هریره -رضي الله عنه- څخه یو بل حدیث هم نقل دی چې امام دارقطني روایت کړی:

ابو هریره -رضي الله عنه- فرمایي ((کان رسول الله صلى الله عليه وسلم يجهر بيسم الله في الصلاة))^{٢٦٢}

چې رسول الله ﷺ په مانځه کې په بسم الله باندې جهر کړی. اگر که ددې حدیث په سند کې محمد بن قیس ضعیف دی، لیکن نور احادیث ددې لپاره شاهد ګرځي، دا یې د شاهد په طور ذکر کړی.^{٢٦٣}

^{٢٦٢} په سنن (ج ١ ص ٣٠٧) کې

^{٢٦٣} امام حاکم په المستدرک (ج ١ ص ٢٣٢) کې

د کلام خلاصه دا شوه چې د ابو هریره -رضي الله عنه- څخه په مختلفو سندونو سره مرفوع روایات او د هغه خپل عمل او د لیث بن سعد عمل چې د مالک او شافعي نه غټ عالم و دا ټول ددې مسالې د تایید لپاره مضبوط دلایل دي.

عبدالله بن عباس -رضي الله عنهما- فرمایي: نبي ﷺ به مونځ د بسم الله څخه شروع کوو. ^{۲۶۴}

امام ترمذي ددې حدیث باره کې وایي: دومره قوي ندی ځکه پدې کې یو راوي اسماعیل بن حماد او بل ابو خالد باندې جرح ده مگر حافظ ابن حجر په تقریب کې اسماعیل ته صدوق او ابو خالد ته مقبول ویلي دي چې د متابعت په وخت یی حدیث حسن گرځي، او د ابن حجر همدا خبره د انصاف په نظر ده ځکه چې هغه په مقدمه کې لیکلي دي چې زه به د راوي باره کې هغه حکم لگوم چې د عدل او انصاف والا وي.

او ددې روایت شواهد هم موجود دي لکه امام بیهقي فرمایي: ددې حدیث نور شواهد هم شته چې مونږ په (الخلافيات) کې ذکر کړي. ^{۲۶۵}

^{۲۶۴} په سنن ترمذي (ج ۱ ص ۳۳)

^{۲۶۵} په سنن (ج ۲ ص ۴۷) کې

لهذا د اسماعیل او ابو خالد والا دا روایت ضعیف ندی، بلکې قابل قبول دی، او د امام ترمذی د مذکورہ قول مطلب دا ندی چې دا بالکل ضعیف دی بلکې معنی یې داده چې دا د صحت په اعلیٰ مراتبو کې ندی.

او کوم صحیح روایات چې مونږ مخکې ذکر کړل هغه هم ددې لپاره تقویت ورکونکي دي، او ددې لپاره امام دارقطني^{۲۶۶} شاهد هم ذکر کړی چې محمد بن یحییٰ بن حمزة یې روایت کوي: ما د امیر المؤمنین مهدي شاته مونږ وکړ نو هغه په جهر سره بسم الله ولوسته، ما ددې باره کې تپوس وکړ نو هغه وفرمایل: ماته خپل والد دا حدیث بیان کړی هغه د خپل والد نه روایت کوي او هغه د خپل نیکه نه روایت کوي چې د ابن عباس -رضي الله عنه- څخه روایت دی رسول الله ﷺ به په مونږ کې بسم الله الرحمن الرحيم په جهر سره لوسته.

بیا ترې ما تپوس وکړ چې ایا زه دا حدیث روایت کولی شم؟ هغه وفرمایل: هو.

حافظ ابن حجر په (التلخیص الحبیر ج ۱ ص ۲۳۵) کې دا حدیث ذکر کړی او سکوت یې پرې اختیار کړی، هیڅ قسم جرح یې نده کړی، لهذا د حنفي اصولو مطابق دا حدیث د ابن حجر په نزد حسن

^{۲۶۶} په سنن (ج ۱ ص ۳۰۴) کې

يا صحيح گرځي، لکه علامه ظفر احمد عثمانی تھانوی په (انہاء
السکن ص ۲۴)

حافظ ابن حجر په التلخیص الحبیر کې پدې روایت سکوت کړی دی
او جرح یې نده کړې نو دا د هغه په نزد ددې حدیث د حسن یا صحت
دلیل دی، او که د امام شوکانی کتاب (نیل الأوطار) مطالعه کړو نو
ډیرو مقاماتو کې هغه د حافظ ابن حجر سکوت د حدیث د صحت
لپاره دلیل پیش کوي.

لهذا د حدیث د ابن عباس -رضي الله عنه- روایت ته تقویت ورکوي
او د هغې لپاره شاهد گرځي، او همدا حدیث په مسند البزار کې پدې
الفاظو سره روایت دی:

ابن عباس -رضي الله عنه- فرمائي: نبي ﷺ به په مونځ کې په بسم
الله باندې جهر کوو.

حافظ نور الدين الهيثمي فرمائي: دا حدیث بزار روایت کړی دی او
رجال یې ثقه دي. ۲۶۷

او عبدالله بن عباس به خپله پدې حدیث باندې عمل کوو او په بسم
الله باندې به یې جهر کولو، د عمرو بن دینار څخه روایت دی چې

۲۶۷ په مجمع الزوائد (ج ۲ ص ۱۰۸) کې

ابن عباس -رضي الله عنه- به مونخ په بسم الله الرحمن الرحيم سره شروع كولو. ٢٦٨

ابن عبدالبر په الانصاف كې فرمايي: ابن عباس -رضي الله عنه- به بسم الله په جهر سره لوسته او فرمايل به يې چې دا هغه عمل دى چې شيطان ترېنه خلك وړان كړي دي.

د عبدالله بن عباس -رضي الله عنهما- دا عمل هم د حديث لپاره تاييد دى، بلکې د هغه مشهور شاگردان لکه سعيد بن جبیر، عطاء بن ابی رباح، طاووس، مجاهد، عمرو بن دينار، او عكرمة به هم په بسم الله باندې جهر كوو، وفا وايي: ما د سعيد بن جبیر واوریده چې بسم الله به يې په جهر سره ويله او د عطاء، طاووس، او مجاهد څخه هم نقل دي چې بسم الله باندې به يې جهر كولو. ٢٦٩

د سعيد بن جبیر څخه روايت دى چې هغه به د مونخ په هر ركعت كې بسم الله په جهر سره لوستله. ٢٧٠
او د عمرو بن دينار او عكرمة قول په الانصاف كې موجود دى.

٢٦٨ په مصنف عبدالرزاق (ج ٢ ص ٩٠) كې

٢٦٩ په مصنف ابن ابى شيبه (ج ١ ص ٤١٢) كې راځي:

٢٧٠ په مصنف عبدالرزاق (ج ٢ ص ٩١) كې

زه وایم (بدیع الدین) چې عبدالله بن عباس په ټولو صحابه کرامو کې د قران ستر مفسر وو، دده په باره کې عبدالله بن مسعود فرمایلي وو: ابن عباس - رضي الله عنه - د قران بهترېن ترجمان دی. ^{۲۷۱}

او نبي ﷺ دده لپاره دعا کړې وه: ای الله ته ورته د قران او حدیث فهم او د قران تفسیر ورزده کړه. ^{۲۷۲}

لهذا عبدالله بن عباس چې دا مسلک اختیار کړی چې په بسم الله به یې جهر کولو زموږ د مسالې لپاره بهترېن تایید دی، او د هغه څخه روایت شوی مرفوع حدیث هم ثابت او صحیح دی، او د هغه د شاگردانو پدې مذهب باندې عمل کول نور هم زړه ته تسلي ورکوي، او امام ترمذي ^{۲۷۳} کې عبدالله بن عباس - رضي الله عنهما - په هغه کسانو کې حساب کړی چې د بسم الله د جهر قایل دي.

د علي - رضي الله عنه - څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ به په مونځ کې بسم الله لوسته. ^{۲۷۴}

امام دارقطني ددې حدیث باره کې وايي: سند یې قوي دی هیڅ باک نلري. ^{۲۷۵}

^{۲۷۱} التهذيب (ج ۵ ص ۲۲۸)

^{۲۷۲} البخاري (ج ۱ ص ۵۳۱)

^{۲۷۳} په سنن (ج ۱ ص ۳۳)

^{۲۷۴} الدراقطني (ج ۱ ص ۳۰۲)

^{۲۷۵} نصب الراية د زيلعي (ج ۱ ص ۲۲۵)

امام زیلعی ددی حدیث باره کپی د حافظ مزی قول نقل کړی چې وایي: دا سند قابل حجت ندی ځکه سلیمان بن عبدالعزیز راوی پکس دی چې غیر معروف دی یعنی زه یې نه پیژنم، لیکن دا قول صحیح ندی ځکه حافظ مزی دا خبره د خپل علم مطابق کړې ده، حالانکه دارقطني ورته صحیح ویلي دي او قاعده داده چې د تعارض په وخت د هغه عالم قول مقدم گرځي چې د یو راوی باره کپی ورته علم وي او د هغه عالم قول له اعتبار نشته چې وایي زه یې نه پیژنم، بلکې خپله د علي - رضي الله عنه - عمل دا وو چې په بسم الله به یې جهر کوو لکه بیهقي^{۲۷۶} د امام شعبي - رحمه الله - څخه روایت دی چې ما د علي - رضي الله عنه - شاته مونځ وکړ نو هغه په بسم الله باندې جهر وکړ.

د انس - رضي الله عنه - څخه روایت دی چې ما د نبی ﷺ نه اوریدلي چې په بسم الله به یې جهر کولو.^{۲۷۷}

امام حاکم وایي: ددی حدیث ټول راویان د اول نه تر اخیر پوري ثقه دي، حافظ ذهبی په تخلص کې وایي: د امام حاکم خبره صحیح ده، او امام نووي ورته صحیح ویلي دي.^{۲۷۸}

^{۲۷۶} (ج ۲ ص ۴۸) کې

^{۲۷۷} مستدرک حاکم (ج ۱ ص ۲۳۳)

^{۲۷۸} په شرح د مهذب (ص ۳۵۰) کې

محمد بن السري العسقلاني فرمايي: ما د معتمر بن سليمان شاته خو مرتبه د سحر او مانبام مونخ ادا كر نو هغه به د سورت فاتحه او نورو سورتونو په شروع كې بسم الله په جهر سره لوسته، او هغه به ويل زه د خپل پلار سليمان پشان مونخ كوم، او زما پلار به ويل چې زه د انس -رضي الله عنه- پشان مونخ كوم، او انس بن مالك -رضي الله عنه- به ويل چې زه پدې باب كې د رسول الله ﷺ تابعداري كوم.

امام حاكم فرمايي: ددې حديث ټول راويان ثقه دي، امام ذهبي هم د حاكم موافقت كړي، او امام نووي فرمايي: امام دارقطني فرمايي: ددې سند ټول راويان ثقه دي.^{٢٧٩}

دا حديث په خپل مفهوم سره انتهايي واضح دى چې رسول الله ﷺ په په جهري مونخونو كې بسم الله په جهر سره لوستله، او انس بن مالك دده شاگرد سليمان او دده خوي معتمر به هم ددې حديث مطابق عمل كولو.

امام شافعي^{٢٨٠} دا حديث روايت كوي چې انس -رضي الله عنه- فرمايي: معاوية -رضي الله عنه- يو ورځ په مدينه منوره كې خلكو ته د مونخ امامت وركړ او قراءت يې په جهر سره وكړ د سورت فاتحه په ابتدا كې يې بسم الله په اوچت اواز سره ولوسته ليكن د سورت په

^{٢٧٩} په شرح المذهب (ج ٣ ص ٣٥٠) كې

^{٢٨٠} په كتاب الام (ج ١ ص ٩٣) كې

ابتدا کې یې بسم الله په خفیه سره ولوسته نو د مونځ د ختمیدو نه پس انصار او مهاجرین صحابه ټول راټول شول او غوغا یې جوړه کړه چې دا مونځ یې په صحیح طریقی سره ونکړ نو ددې نه پس به معاویة -رضی الله عنه- په ټولو جهري مونځونو کې بسم الله په جهر سره لوسته.

دا حدیث دارقطني (ج ۱ ص ۳۱۱)، مستدرک د حاکم (ج ۱ ص ۲۳۳)، بیهقي (ج ۲ ص ۴۹) او الانصاف د ابن عبدالبر وغیره کې د امام شافعي په سند سره نقل دی، دغه شان په مصنف د عبدالرزاق (ج ۳ ص ۹۶) او معرفة السنن والاثار د بیهقي (ج ۱ ص ۲۰۵) کې ذکر دی. امام حاکم فرمایي: دا حدیث د مسلم د شرط مطابق صحیح دی. او امام ذهبي په تلخیص کې دده موافقت کړی، امام دارقطني فرمایلي: ټول راویان ددې حدیث ثقه دي، امام نووي په شرح المذهب (ج ۳ ص ۳۴۹) کې او حافظ ابن سید الناس په شرح د ترمذي (ج ۱ ص ۱۹۲) کې دیته صحیح ویلي.

دا حدیث انتهایې صریح دی او په لاندې امورو باندې دلالت کوي:
 ۱- مسنون طریقه داده چې په جهري مونځ کې بسم الله په جهر سره ووايو، امام یعقوب بن سفیان په جهري مونځ کې د بسم الله د جهر لپاره ددې حدیث نه استدلال کړی.^{۲۸۱}

^{۲۸۱} شرح المذهب د نووي (ج ۳ ص ۳۴۹)

۲- دا د صحابه كرامو عمل وو.

۳- بلکې صحابه كرامو به په هغه امام اعتراض كوو چې په جهري مونځ كې به يې بسم الله په جهر سره نه لوسته.

۴- دپته به يې د مونځ نه غلا كول ويل چې څوك په پته بسم الله لولي.

۵- بسم الله د هر سورت په ابتدا كې لوستل پكار دي برباره ده كه سورت فاتحه وي يا بل سورت.

۶- د اهل مدينه يعني د مدينه د خلكو هم پدې باندي عمل وو ځكه پدې واقعي كې انصارو او مهاجرو ټولو په معاوية باندي رد كړي او دا خبره غلطه ثابته شوه چې اهل مدينه به په پته بسم الله لوسته.

حافظ ابن عبدالبر فرمايي: د امام شافعي دا حديث دليل دى چې اهل مدينه به په بسم الله باندي جهر كولو. ۲۸۲

او حافظ ابن عبدالبر ددې نه مخكې د عبدالله بن زبير -رضي الله عنه- او په تابعينو كې د محمد بن كعب قرظي، ابن شهاب، ابو قلابه، عمر بن عبدالعزيز، څخه ددې باره كې احاديث نقل كړي، دا ټول په بسم الله باندي د جهر باندي، او دا ټول د مديني اوسيدونكي وو، بلکې په مدينه كې د بسم الله پټ لوستو عمل د صحابه كرامو د زمانې نه پس شروع شوى وو.

۲۸۲ الانصاف (ج ۱ ص ۱۹۲) كې

د امام زهري خخه روايت دی، هغه فرمايي: په مونځ کې مسنون طريقه داده چې د سورت فاتحه او نورو سورتونو په ابتدا کې بسم الله ولوستل شي، خپله به امام زهري د سورت فاتحه او نورو سورتونو ابتدا د بسم الله خخه کوله، او فرمايل به يې: د ټولو نه مخکې په مدينه کې عمرو بن سعيد بسم الله په پټه لوستل شروع کړي وو ځکه هغه باحيا انسان وو. ^{۲۸۳}

د امام زهري مرتبه د مدينه په علماو کې د چا نه پټه نده، ځکه هغه د مديني د ستر امام مالک استاذ وو، ابو الزناد به ويل: په ټولو خلکو کې ډير پوهه دی، عراق بن مالک وايي: د مدينه په ټولو فقهاو کې د ډير علم والا امام زهري دی، امام ليث بن سعد فرمايي: ما د زهري خخه ستر عالم بل څوک ندی ليدلی. ^{۲۸۴}

لهذا د هغه دا گواهي کافي ده چې د مدينه د خلکو اصل عمل په بسم الله باندې جهر وو، او عمرو بن سعيد چې ددې خلاف عمل شروع کړی وو هغه صحابي ندی بلکې تابعي دی، حافظ ابن عبدالبر فرمايي: د ډيرو صحابه و نه په بسم الله باندې جهر ثابت دی لکه عمر، علي، عمار، ابو هريرة، ابن عباس، ابن الزبير، ابن عمر، او د ابن عباس شاگردان لکه سعيد بن جبیر، عطاء، مجاهد، طاووس، او دا د

^{۲۸۳} په سنن د امام بيهقي (ج ۲ ص ۵۰) کې

^{۲۸۴} التهذيب (ج ۹ ص ۴۴۹)

زهري، عمرو بن دينار، ابن جريج، مسلم بن خالد او د اهل مکه و مذهب دی.

ابن سيد الناس ليکي: خطيب بغدادی ددې صحابه کرامو څخه په بسم الله باندې جهر ثابت کړی له ابو بکر الصديق، عثمان، ابي بن کعب، ابو قتادة، ابو سعيد، انس، عبدالله بن ابي اوفی، شداد بن اوس، عبدالله بن جعفر، حسين بن علي، معاوية.^{۲۸۵}

ددې نه پس خطيب بغدادی وايي: هغه تابعين چې بسم الله به يې په جهر سره لوستله يې شماره دي لکه: سعيد بن

المسيب، طاووس، مجاهد، ابو وايل، سعيد بن جبیر، ابن

سيرين، عكرمة، علي بن الحسين، محمد بن علي، سالم بن

عبدالله، محمد بن المنکدر، ابو بر بن محمد، وغيره ډير زيات دي.

او د عمر بن عبدالعزيز عمل هم ددې مساله لپاره قوي دليل دی، ځکه د هغه په خلافت کې ډير فقها او علما موجود وو چې پدې به يې عمل کولو.

ناظرين، امام اسحاق بن راهويه مشهور محدث او فقيه دی، امام ابن عبدالبر^{۲۸۶} د اسحاق بن منصور څخه روايت کوي: چې ما د اسحاق بن راهويه نه تپوس وکړ چې يو کس مونځ کې سورت فاتحه ولولي

^{۲۸۵} په شرح د ترمذي (ج ۱ ص ۱۹۲) کې

^{۲۸۶} په الاستذکار (ج ۲ ص ۱۷۶) کې

لیکن په ابتدا کې بسم الله ونه لولي نو ایا مونځ یې وشو؟ هغه وویل: نه
د مونځ اعاده به کوي بیرته به یې راگرځوي.

همدا عمل د مکه د خلکو هم وو او د حرمینو فقها هم پدې خبره
متفق وو، دلته چې مونږ کوم علما ذکر کړل په هغې کې
مجاهد، عکرمة، عبدالله بن عباس، محمد، عبدالله بن صفوان، او
اسحاق بن راهویه د مکې علما دي.

سعید بن المسیب، علي بن الحسين، محمد الباقر، سالم بن
عبدالله، محمد بن المنکدر، ابو بکر بن محمد، نافع، عمر بن
عبدالعزیز، امام زهري، عبیدالله بن عمر، حسن بن زید، زید بن
علي، محمد بن عمرو، او فقیه ابن ابی ذیب دا ټول د مدینه علما
دي.

ابو وایل شقیق بن سلمه سعید بن جبیر، حبیب بن ابی ثابت، عبدالله
بن معقل، بن مقرن دا ټول د کوفې اوسیدونکي دي.
محمد بن سیرین، ابو الشعثاء جابر بن زید، ابو قلابه عبدالله بن
زید، ازرق بن قیس، سلیمان التمیمي، او د هغه ځوي معتمر ټول د
بصري اوسیدونکي دي، دارنگه مکحول د شام د علماو څخه
دی، طاووس د یمن، او لیث بن سعد د مصر، عمرو بن دینار مکي
دی، ددې ټولو تذکره په تهذیب او تقریب کې موجود ده.

نو څرگنده شوه چې د دنیا د ډیرو اطرافو علما د بسم الله د جهر قایل
۰۹۹

دارنگه په صحابه کرامو کې شداد بن اوس، او معاویه هم شام کې
اوسیدل، عبدالله بن ابي اوفی په کوفه کې، او انس بن مالک په اصل
کې مدني و او که اخيري عمر کې بصره ته تللی وو، او باقي ټول
صحابه مدني دي.

حافظ ابن عبدالبر په الانصاف کې ليکي: عبدالله فرمايي: زما پلار
امام احمد به ويل: زه خوښ گنم چې په تراويح کې د هر سورت په
ابتدا کې بسم الله ولوستل شي.

محترم لوستونکو: ما دلته په جهر باندې د بسم الله لوستلو باره کې
اته احاديث ذکر کړل او ددې په ضمن کې مې يو څو نور روايات هم
ذکر کړل.

ددې نه علاوه نور هم ډير احاديث شته چې تاسو يې په سنن
دارقطني او سنن بيهقي کې لوستلی شئ، ددې مساله متعلق
بعضې محدثينو مستقل کتابونه ليکلي دي لکه امام
مروزي، دارقطني، حاکم، ابن خزيمة، ابن حبان، خطيب بغدادی
وغیره، د څلورو مذاهبو د علماو څخه هم ددې ثبوت شته مثلا د
عبدالله بن المبارک تذکره وشوه چې هغه هم د جهر قایل وو
حالانکه احناف هغه په خپلو علماو کې حسابوي، لکه تاسو ددې

لپاره وگورئ (الجواهر المضيئة د عبدالقادر قرشي الحنفي (ج ۱ ص ۱۸۸) الفوائد البهية في تراجم الحنفية د عبدالحی لکهنوي (صفحه ۱۰۳)، احکام القنطرة في أحكام البسلمة د عبدالحی (ص ۲۷۰) پدې کتاب کې وايي: چې په بسم الله باندې جهر کول سنت دي او د رسول الله ﷺ څخه ددې د ثبوت انکار کول مشکل نه بلکه ناممکن دي، د مالکي مذهب عالم ابن عبدالبر هم پخپل کتاب الانصاف کې د جهر قايل دی او ددې د اثبات لپاره يې ډير دلايل ذکر کړي، او د شافعيانو مذهب خو ددې باره کې مشهور دی، ځکه د فقه شافعي ټول کتابونو کې دا مساله شته، د حنبلي مذهب مشهور عالم ابو القاسم بن منده د بسم الله په جهر ويلو قايل وو لکه حافظ ابن رجب دا خبره د ابن تيميه - رحمه الله - څخه نقل کړې.^{۲۸۷}

وس زه دلته د هغه علماو دلايل ذکر کوم چې وايي: بسم الله په خفيه سره لوستل سنت دي او بيا ددې دلايلو رد او حقيقت تاسو ته بيانوم: ددوی د ټولو نه مشهور دليل د انس - رضي الله عنه - دا حديث دی چې امام مسلم^{۲۸۸} کې نقل کړی هغه وايي: ما د رسول الله، ابو بکر، عمر، او عثمان شاته مونځ کړی نو هغوی به قراءت د الحمد لله نه

^{۲۸۷} په طبقات الحنابلة (ج ۱ ص ۱۳۰) کې

^{۲۸۸} (ج ۱ ص ۱۷۲)

شروع کوو او بسم الله به یی نه د قراءت په ابتدا کې لوسته او نه اخیر کې.

الجواب:

۱- ددې حدیث سند دارنگه دی:

((حدثنا محمد بن مهران قال نا وليد بن مسلم نا الاوزاعي عن قتادة

انه كتب اليه بخبره عن انس))

يعني اوزاعي وايي: دا حدیث ماته قتادة د انس له طرفه ليکلی و، او یاد ساتی چې قتادة پیدایشی پوند وو،^{۲۸۹} لهذا دا روایت هغه خپله ندی ليکلی بلکې بل چا به ورله ليکلی وي، او هغه کاتب مجهول دی، او دا خبره حافظ بن حجر په (النکت ص ۲۹۴) کې کړې ده، او پدې روایت کې د خانه د اضافه کولو خطر ه او احتمال هم شته ځکه چا چې دا روایت امام اوزاعي ته رسولی هغه هم مجهول دی، گویا کې د قتادة او اوزاعي په مابین کې دوه راویان مجهول دي، لهذا دا روایت پدې الفاظو سره صحیح ندی، او قتادة پخپله مدلس دی لکه ابن حجر فرمایي: قتادة مشهور مدلس دی او امام نسایي وغيره هغه ته مدلس ویلي دي.^{۲۹۰}

^{۲۸۹} - تهذيب التهذيب (ج ۸ ص ۳۵۱) تدریب الراوي (ص ۹۰)

^{۲۹۰} په طبقات المدلسين (ص ۱۶) کې

د ابن حبان -رحمه الله- خخه نقل دي ^{۲۹۱} چې قتادة ته يې مدلس ويلى دي او حافظ ابن حجر -رحمه الله- دا د مدلسينو په درېمه طبقه کې شمار کړی دی او دې طبقه کې هغه مدلسين دي چې په سماع باندې تصريح ونکړي يعنې (حدثني) يا (سمعت) ونه وايي نو حديث به يې نشي قبلولی، او پدې حديث کې يې هم د سماع تصريح نده کړې لهدا دا د حديث د ضعف دويم سبب شو.

۲- دا روايت صرف د انس -رضي الله عنه- خخه نقل دی بل کوم صحابي ورسره نشته او مخکې چې کوم احاديث نقل شول هغه د ډيرو صحابه و نه روايت وو لهدا دا يو روايت د هغې مقابله نشي کولی.

۳- که فرض کړو چې دا روايت صحيح دی او عمل پرې وکړو نو بيا خو بسم الله لوستل بالکل ندي پکار نه په جهر سره نه خفيه نو کوم علما چې وايي د سورت فاتحه يا بل سورت په ابتدا کې بسم الله لوستل شته د هغوی لپاره دليل څه دی؟

په صحيح مسلم کې دا روايت په بل لفظ سره موجود دی چې د انس -رضي الله عنه- خخه روايت دی ((صَلَّيْتُ خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ، وَأَبِي بَكْرٍ، وَعُمَرَ، وَعَثْمَانَ فَلَمْ أَسْمَعْ أَحَدًا مِنْهُمْ يَجْهَرُ بِـ (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) ^{۲۹۲}

^{۲۹۱} په تهذيب (ج ۸ ص ۳۵۵) کې

^{۲۹۲} - صحيح سنن النسائي (۱۳۵۶۱)

ما د رسول الله، ابو بکر، عمر او عثمان شاته مونخ کړی او ما د یو څخه هم بسم الله نده اوریدلې.

ددې حدیث نه جواب:

اگر که ددې سند صحیح دی هیڅ علت پکښ نشته، لیکن ددې دوه مطلبه کیدای شي:

۱- د انس -رضي الله عنه- د نه اوریدو څخه د جهر نفي نه لازمیري ځکه کیدای شي رسول الله پرې جهر کړی وي لیکن هغه نه وي اوریدلی، او کوم روایات چې مخکې تیر شو هغې کې صراحت سره دا خبره وه چې رسول الله جهر کړی وو په بسم الله، نو د انس حدیث نافي دی او د نورو صحابه و حدیث مثبت دی اثبات د جهر کوي او قاعده داده چې مثبت به په نافي باندې مقدم وي.

۲- دویم مطلب دادی چې رسول الله بالکل بسم الله ویلې نده نو بیا کوم خلک چې یې خفيه وایي ددوی سره څه دلیل دی، دوی له پکار ده چې بل دلیل وگوري کوم چې د بسم الله د خفيه لوستلو اثبات کوي، حالانکه مونږ سره صریح دلایل موجود دي چې رسول الله په جهر سره بسم الله لوستلې ده، او که منکرین د یو حدیث څخه استدلال وکړي چې هغې کې صحابي ویلي وي چې ما د رسول الله څخه بسم الله اوریدلې ده نو دا به زمونږ لپاره دلیل وي دده لپاره نه. دغه شان پدې روایت کې نور علتونه هم شته لکه:

۱- د انس -رضي الله عنه-خخه خلور نور داسې احاديث نقل دي چې صراحت کوي چې رسول الله بسم الله په جهر سره لوستلې ده او دا حديث يې مخالف دی لهذا اعتبار به کثرت لره وي.

۲- پدې خلور احاديثو کې يو حديث په بخاري کې دی چې انس - رضي الله عنه-فرمايي: ما د رسول الله نه بسم الله اوريدلې چې اواز به يې پرې اورد کړ او دا مونځ او عام حالات دواړو ته شامل دی او انس -رضي الله عنه-داسې کیفیت د اوريدو نه بغير هيڅکله نشي بيانولی لهذا د بخاري دا حديث د مسلم د روايت نه بهتر او عمل کول پرې اولی دي.

۳- پدې حديث کې د درې خلفاوو: ابو بکر، عمر، عثمان مذهب بيان شوی چې هغوی به بسم الله نه ويله حالانکه مخکې دا معلومه شوه چې هغوی به په بسم الله سره جهر کولو، نو دا هم پدې حديث کې يو علت او د ضعف سبب دی.

۴- د انس -رضي الله عنه-خپله مذهب هم دا وو چې په بسم الله به يې جهر کولو نو هغه بيا ددې په مخالفت کې څنگه روايت کولی شي؟

او د احنافو په نزد خو دا حديث منسوخ گرځي، ځکه ددوی اصول دي چې کله راوي د خپل روايت نه خلاف وکړي نو د راوي عمل لره به اعتبار وي، او روايت به يې منسوخ وي ځکه چې ده په روايت باندي

بعضی روایان وایي: یعنی ما د یو څخه هم بسم الله نده اوریدلی. او یو روایت کې راځي چې د انس -رضي الله عنه- څخه ددې باره کې تپوس وشو نو هغه وفرمایل: زه بودا شوی یم او خبره رانه هیږه شوې. دا خبره انسان په فکر باندې مجبوروي چې د یو صحابي څخه مروی روایت کې سخت اختلاف دی بعضې جهر ثابتوي او بعضې نور یې نفي کوي او بعضې نور لا د بسم الله د لوستلو څخه انکار کوي او ددې اختلاف تطبیق نا ممکن دی لهذا دا د حدیث د معلول کیدو قوی سبب دی.

حافظ ابن عبدالبر -رحمه الله- په الانصاف کې فرمایي: دا روایت ددومره اختلاف باوجود محل د استدلال نشي کیدای او ساقط الاعتبار ګرځي.

امام سیوطي -رحمه الله-^{۲۹۳} دې روایت ته معلول ویلي دي، دغه شان حافظ ابن الصلاح^{۲۹۴} دیته معلول ویلي دي او فرمایي: ددې روایت اصل الفاظ دادی: چې ما د رسول الله، ابو بکر، عمر، عثمان څخه اوریدلي چې مونځ به یې د الحمد لله سره شروع کوو.

او دا د بخاري او مسلم روایت دی باقي روایتونو کې چې راځي چې جهر به یې نه کوو وغیره نو دا د راویانو خپل فهم دی چې د غلطی

^{۲۹۳} په تدرب الراوي (ص ۹۰) کې

^{۲۹۴} په مقدمه (ص ۴۳) کې

احتمال پکښې شته ځکه د الحمد لله څخه د مونځ د شروع کولو دا معنی نده چې هغوی به بسم الله پریخودله یا به یې جهر پرې نه کوو، بلکې مطلب یې دادی چې د بل سورت نه مخکې به یې الحمد لله ویله.

دارنگه دا خبره ابو الفضل العراقي په (التقیید والایضاح ص ۱۱۹) او علامه سخاوي په (فتح المغیث ص ۹۵) او سیوطي په (تدریب الراوي ص ۹) کې بیان کړې ده او ددې نه لاندې خبرې معلومیږي:

۱- د انس -رضي الله عنه- څخه منقول احادیثو کې صرف د بخاري او مسلم حدیث صحیح دی چې انس -رضي الله عنه- فرمایي: ما د رسول الله، ابو بکر، عمر، عثمان شاته مونځ کړی او هغوی به مونځ د الحمد لله څخه شروع کوو.

باقي ټول روایات معلول دي او د رواتو ادراج پکښې دی یعنی د ځانه یې پکښې د خپل فهم مطابق اضافت کړی دی او دا اتم علت شو.

۲- راویانو چې د خپل فهم مطابق کوم الفاظ اضافه کړي هغې له هیڅ اعتبار نشته.

۳- د راویان د حدیث په فهم کې خطا شوي دي.

۴- د انس -رضي الله عنه- د صحیح روایت څخه صرف دومره معلومیږي چې رسول الله، ابو بکر، عمر، او عثمان به مونځ د فاتحه نه شروع کوو بیا به یې بل سورت ویلو او بسم الله خو د فاتحه ایت دی

او امامانو چې پدې حديث باندې كوم ابواب ترلي دي د هغې نه هم دا خبره معلوميري لکه امام نسايې پدې حديث باب تري ((ددې خبرې بيان چې د بل سورت نه مخکې سورت فاتحه لوستل پکار دي)).

او مخکې دا خبره وشوه چې د سورت فاتحه دويم نوم الحمد لله دی نو ددې حديث معنی داده چې هغوی به مونځ کې اول سورت فاتحه لوستله او بيا بل سورت، او همدا معنی امام شافعي په (کتاب الام ج ۱ ص ۹۳) کې بيان کړې ده او د امام شافعي دا قول امام ترمذي په ((سنن ج ۱ ص ۳۴)) کې ذکر کړې ده او هيڅ رديې پرې ندی کړی. امام بيهقي په (سنن ج ۲ ص ۵۱) کې، امام حازمي په (کتاب الاعتبار ص ۸۱) کې، بغوي په شرح السنة (ج ۳ ص ۵۵) او نووي په (شرح المهذب ج ۳ ص ۳۵)، حافظ ابن الصلاح په (مقدمه ص ۴۳) کې ابو الفضل عراقي په (فتح المغیث ج ۱ ص ۱۰۹) کې، کرمانی په (شرح البخاري ج ۵ ص ۱۱۱) ابن حجر عسقلاني (فتح الباري ج ۲ ص ۲۲۷) علامه قسطلاني په (ارشاد الساري ج ۲ ص ۷۲) کې دا معنی بيان کړې.

د لغت په مشهور کتاب (مجمع بحار الانوار ج ۳ ص ۵۳) کې هم دا معنی موجود ده.

لهذا ددی حدیث خخه د بسم الله د پت لوستو لپاره استدلال کول صحیح ندي.

دویم دلیل د مخالفینو چې استدلال ترې کوي د بسم الله د خفیه لوستلو لپاره ((عن ابن عبد الله بن مغفل قال سمعني ابي وانا في الصلاة اقول بسم الله الرحمن الرحيم فقال لي اي بني محدث اياك والحدث قال ولم ار احدا من اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم كان ابغض اليه الحدث في الاسلام يعني منه قال وقد صليت مع النبي صلى الله عليه وسلم ومع ابي بكر ومع عمر ومع عثمان فلم اسمع احدا منهم يقولها فلا تقلها اذا انت صليت فقل الحمد لله رب العالمين (سنن الترمذی، کتاب الصلاة) ۲۹۵

ابن عبدالله بن مغفل خخه روایت دی ما په مونخ کې بسم الله وویل نو زما پلار ماته وویل: خو په دا بدعت دی او صحابه کرامو به د بدعت سره ډیر نفرت لره، او ما د رسول الله، ابو بکر، عمر او عثمان شاته مونخ کړی دیو خخه مې هم بسم الله نده اوریدلی، نو په مونخ کې بسم الله مه وایه بلکې د الحمد لله خخه ابتدا کوه.

الجواب:

۱- دا روایت ضعیف دی ځکه ددی راوي ابن عبدالله بن مغفل مجهول دی لکه ابن عبدالبر دا خبره کړې هغه وایي: دا راوي د

۲۹۰ امام ترمذی په سنن (ج ۱ ص ۳۳)

محدثینو په نزد مجهول دی او د مجهول حدیث حجت ندی^{۲۹۶}، امام نووي د ابن خزیمه، ابن عبدالبر، خطیب بغدادی خخه نقل کړی دی چې دا راوي مجهول دی^{۲۹۷}، حافظ ابن حجر ورته مستور یعنی مجهول ویلي دي،^{۲۹۸} لهذا دا روایت معتبر ندی، خصوصاً د هغه احادیثو مقابله نشي کولی چې ددې برخلاف مخکې ذکر شو.

۲- که دا روایت صحیح ثابت شي نو بیا به یې معنی دا وي چې بسم الله لوستل بالکل جایز ندی که خفیه ولوستل شي او که جهرا نو بدعت به وي، ځکه هغه خپل ځوي ته ویلي چې بسم الله مه وایه، او کوم خلک چې ددې حدیث خخه استدلال کوي هغوی خو د خفیه لوستلو قایل دي نو دا پدوی باندي هم رد دی.

۳- که دا روایت صحیح هم تسلیم کړی شي نو معنی به یې دا وي چې عبدالله بن مغفل وایي: ما ندی اوریدلي نو دده نه اوریدل د عدم جهر د بسم الله نفی نه کوي ځکه ده ندی اوریدلي نورو صحابه و خو اوریدلي وو چې رسول الله بسم الله لوستلې ده او جهر یې پرې کړی، او قاعده داده چې کوم راوي سره علم نه وي د هغه خبرې لره به اعتبار نه وي بلکې اعتماد به د هغه چا په خبره وي چې علم ورسره وي.

^{۲۹۶} په الانصاف (ج ۱ ص ۱۵۹) کې

^{۲۹۷} په شرح المذهب (ج ۳ ص ۳۵۵) کې

^{۲۹۸} په النکت (ص ۳۰۲) کې

دارنگه د صحیح احادیثو په مقابله کې دده قول لره هېڅ اعتبار نشته، خطیب بغدادی - رحمه الله - فرمایي: ددې روایت راوي عبدالله بن مغفل مجهول دی او که صحیح هم تسلیم کړی شي بیا هم د ابو هريرة - رضي الله عنه - د حدیث مقابله نشي کولی چې د بسم الله د جهر باره کې تیر شوی دی، ځکه عبدالله بن مغفل د وړو صحابه و څخه وو، او ابو هريرة د غټو صحابه وو څخه وو، او رسول الله دا حکم کړی وو چې ماته به په مونځ کې عاقل او غټ عمر والا کسان نژدې ودرېږي، نو ابو هريرة به مونځ کې د عبدالله بن مغفل په نسبت ډیر نژدې ودرېده، او دا عين ممکنه ده چې ابو هريرة بسم الله اوریدلې ده او عبدالله بن مغفل نده اوریدلې، ځکه ابو هريرة به د رسول الله په احادیثو باندې ډیره توجه کوله د نورو په نسبت.

درېم دليل ددوی: د تقسیم الصلاة والا حدیث دی چې الله فرمایي: ما مونځ تقسیم کړی خپل او بنده مابین کې کله چې هغه الحمد لله ووايي.

لیکن مخکې دا خبره وشوه چې دا حدیث د بسم الله د لوستو منافي ندی، نو د جهر منافي هم ندی، ځکه ددې حدیث راوي ابو هريرة به خپله بسم الله په جهر سره لوستله او رواي د خپل روایت خلاف عمل څنگه کولی شي؟

بسم الله صرف د سورت فاتحه ایت ندى، بلکې د ټولو سورتونو ابتدایې ایت دی، او پدې حدیث کې صرف د هغه ایتونو بیان دی چې سورت فاتحه سره خاص دي، او پدې کې د بسم الله د سرا او جهرا لوستلو متعلق هیڅ خبره نشته، او کوم صریح او صحیح احادیث چې مونږ د بسم الله د جهر باره کې ذکر کړل کافي او شافي دي، لهدا د صحیح او صریح احادیثو باوجود ددې قسم احادیثو څخه استدلال کول سینه زوري ده.

الحاصل: سنت طریقه داده چې په جهري مونځونو کې په بسم الله جهر وشي، او په سري مونځ کې سرا ولوستل شي ځکه دا د سورت توبه نه علاوه د هر سورت ابتدایې ایت دی.

او زه امید کوم چې د حق پرستو لپاره زما دا تحقیق کافي او شافي وي، په اخیر کې زه د محمد بن مقدسي - رحمه الله - خبره ذکر کوم چې هغه دې باره کې کتاب هم لیکلی او تاسو یې ملاحظه کړئ، حافظ ابن الملقن په (البدر المنیر ص ۳۶۳) کې دا خبره نقل کړې:

دا خبره یاده کړه چې د بسم الله متعلق چې څومره احادیث راغلي بیسماره دي، تقریبا ۲۱ صحابه کرامو دا احادیث د رسول الله څخه روایت کړي دي، چې بعضې انتهایې صریح او نور په اشارې سره د بسم الله د جهر اثبات کوي، او د بسم الله د پټ لوستلو باره کې هیڅ

صريح او صحيح حديث نشته، د انس - رضي الله عنه - حديث په خو علتونو باندې مشتمل دی او د عبدالله بن مغفل حديث خو ضعيف دی، او چا د تقسيم الصلاة والا حديث نه استدلال کړی دی لیکن دا واضح ندی پدې باب کې.

تنبيه: يوه مشهوره قصه ده چې بعضې خلک يې بيانوي، چې د روم بادشاه قيصر عمر - رضي الله عنه - ته خط راوليږه، چې د ډير وخت نه زما په سر باندې درد دی نو څه دوا راته راوليږه، نو هغه ورته يوه ټوپۍ وليږله کله چې يې په سر کړه د سر درد يې ختم شو او کله چې يې ويستله بيرته راغلی، نو هغه تعجب وکړ او چې ښه يې ټوپۍ وکتله نو بسم الله پرې ليکل شوې وه.

دا واقعه هيڅ سند نلري، امام رازي^{۲۹۹} او شيخ اسماعيل حنفي^{۳۰۰} ذکر کړې ده لیکن د تاريخ د کوم کتاب حواله يې نده ورکړې نه يې ورله سند ذکر کړی، او دا واقعه د اردو په کتابونو کې هم موجوده ده لکه (الداء والدواء د نواب صديق حسن خان ص ۱۶)، (فواید ستاریه ص ۶۸) (غذاء الارواح د علامه داود راغب ص ۳۶)، اسلامي وظائف د علامه عبدالسلام بستوي (ص ۳۶)، شرعي تعویذات د علامه عبدالقادر حصاري (ص ۳۴) وغيرهم.

^{۲۹۹} تفسير كبير (ج ۱ ص ۱۷۱)

^{۳۰۰} په روح البيان (ج ۱ ص ۹) کې

دې کتابونو کې دا واقعه د اضافت سره موجوده ده چې بادشاه کله دا ولیدل نو مسلمان شو، او ددې درد لپاره دومره کافي ده چې حافظ ابن حجر په (فتح الباري ج ۱ ص ۴۴) کې ذکر کړي چې قیصر بادشاه د مرگ پورې نه وو مسلمان شوی.

بلکې په صحیح د ابن حبان کې د انس - رضي الله عنه - خخه روایت دی چې رسول الله د روم بادشاه ته خط لیږلی وو چې د اسلام دعوت یې ورته ورکړی وو، په جواب کې ورته هغه خط ولیکل چې زه مسلمان شوم، لیکن چې رسول الله دا خط ولوسته نو ویې فرمایل: د الله دشمن دروغ وایي دا مسلمان ندی بلکې نصراني دی.^{۳۰۱}

^{۳۰۱} موار الظمان (ص ۳۹۳)

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**